

Oekraïners in niemandland:

tussen bescherming
en integratie

December 2023

Auteurs:
Martin Blaakman
Jossian Zoutendijk

Altijd elkaar versterken

inholland
hogeschool

Inhoudsopgave

Samenvatting	6
Onderzoeksvragen	6
Hoofdconclusies	7
Basisbehoeften en tevredenheid over het realiseren daarvan	7
Ontevredenheid met huisvesting, werk en medische zorg	7
Zorgen over basisbehoeften in de (nabije) toekomst	8
Aanbevelingen	8
1. Inleiding	10
1.1 Verblijf in Nederland: Oekraïense ontheemden aan het woord	10
1.2 Onderzoekopzet	11
1.3 Leeswijzer en terminologie	11
2. Oekraïense ontheemden in Nederland: een overzicht	12
2.1 Aantallen, opvang en sociale kenmerken	12
2.2 Opleiding en talenkennis	13
2.3 Gezinssituatie en zorgrelaties	14
3. Het realiseren van basisbehoeften	16
3.1 Basisbehoeften en ervaringen van Oekraïense vluchtelingen	16
3.2 Veilig voelen	17
Oorlog en veiligheid	18
Veiligheid in Nederland	18
Conclusie	19
3.3 Wonen	19
Kookvoorzieningen	22
Kwaliteit van huisvesting	22
Samenwonen met vreemden (1): ongemak	22
Samenwonen met vreemden (2): gebrek aan privacy en ruimte	23
Samenwonen met vreemden (3): Leefregels en maatregelen van de gemeente	23
Aanbod betaalbare (huur)woningen	24
Onzekerheid over duurzame huisvesting	25
Conclusie	25
3.4 Rondkomen met geld	25
Belang en betekenis van rondkomen met geld	26
Rondkomen met geld in Nederland	27
Conclusie	29

3.5	Werken	29
	Belang en betekenis van werken	30
	Op zoek naar werk	31
	Combineren van werk en kinderopvang	31
	Eigen onderneming	32
	Baan in eigen vakgebied op eigen werkniveau	32
	Taal als belemmering	33
	Vervoer naar werk	35
	Naar een betere baan?	35
	Conclusie	36
3.6	Vinden van medische zorg	36
	Toegang tot duidelijke informatie over medische zorg	38
	Toegang tot een huisarts in de buurt	38
	Toegang tot een vrouwelijke arts	38
	(Online) interactie met (zorg)personeel	38
	Toegang tot applicatie 'Arene'	39
	Toegang tot adequate, responsieve medische zorg	39
	Conclusie	40
4.	Integratie, veerkracht en ondersteuning	42
4.1	Spiegel van onze samenleving	42
4.2	Ontwikkel een langetermijnvisie	43
	Aanbeveling aan de overheid	47
4.3	Heb aandacht voor kwetsbare groepen	47
	Aanbeveling aan de Rijksoverheid, gemeenten, werkgevers	49
4.4	Investeer in mentaal welzijn	50
	Aanbeveling aan gemeenten en werkgevers	51
4.5	Faciliteer betere toegang tot taaltrainingen	52
	Aanbeveling aan Rijksoverheid, gemeenten en werkgevers	54
4.6	Behouden van financieel basisniveau	54
	Aanbeveling aan de Rijksoverheid en gemeenten	54
4.7	Verbeter de toegang tot hulp en rechtsbescherming	54
	Aanbeveling aan de Rijksoverheid, gemeenten en (rechts)hulpinstanties	58

Literatuur	60
Bijlage 1: verantwoording onderzoek	64
Aanleiding	64
Literatuuronderzoek	65
Interviews	65
Enquête	65
Enquêteontwerp	66
Foto-onderzoek	67
Scriptieonderzoeken van studenten	67
Bijlage 2: lijst van basisbehoeften	68
Bijlage 3: enquêtevragen	70
Bijlage 4: tabellen	74
Tabel 1: Bivariate correlaties basisbehoeften onderling	75
Tabel 2: Bivariate correlaties basisbehoeften en sociale kenmerken	76
Tabel 3: Verschillen tussen de bovenste en onderste helft van de ladder	79
Tabel 4: Samenhang van sociale steun met basisbehoeften en sociaal-economische status	79
Tabel 5: Samenhang van hulp met het navigeren van de Nederlandse samenleving met basisbehoeften en sociaal-economische status	80
Onderzoeksteam	82

Samenvatting

Onderzoeksvragen

Het lectoraat Toegankelijkheid van het Recht deed onderzoek naar Oekraïense ontheemden in Nederland. We onderzochten wat hun basisbehoeften zijn en hoe tevreden zij zijn over het realiseren daarvan. We onderzochten ook of er verschillen zijn tussen Oekraïners onderling. Lukt het sommige Oekraïners beter om hun basisbehoeften te realiseren? Hangt dat bijvoorbeeld samen met opleidingsniveau of andere factoren? Tot slot onderzochten we wat Oekraïners doen als

ze problemen ervaren met het realiseren van hun basisbehoeften. Zoeken zij bijvoorbeeld hulp of zelfs rechtsbescherming?

In de kern laat ons onderzoek zien dat Oekraïners zich bevinden in een niemandsland tussen bescherming en integratie. Juridisch gezien is dat een niemandsland tussen hun huidige juridische status en hun toekomstige status ná 4 maart 2025, wanneer de Richtlijn definitief eindigt. Ook een niemandsland tussen rechten die de Richtlijn for-

meel aan ze geeft, en de kansen om deze rechten te benutten. Ze mogen werken, in loondienst en als zelfstandige; ze mogen een huis huren. Maar hun bestaanszekerheid staat onder druk: eigen woonruimte huren lijkt buiten bereik. Nederlands leren geeft toegang tot betere banen op de Nederlandse arbeidsmarkt. Maar het aanbod van betaalbare, goed beschikbare taaltrainingen is te beperkt. Tot slot een niemandsland tussen problemen die zij ervaren met hun rechten, en het vinden van oplossingen dankzij hulp, rechtshulp en rechtsbescherming. Het niemandsland staat symbool voor de onduidelijkheid en onzekerheid die Oekraïners ervaren over hun toekomstige status, hun bestaanszekerheid, de kansen om door te groeien naar betere banen en huisvesting en over hun rechten.

Hoofdconclusies

Basisbehoeften en tevredenheid over het realiseren daarvan

Ons onderzoek laat zien:

- Belangrijke basisbehoeften voor Oekraïners, tijdens hun verblijf in Nederland, betreffen veiligheid, werken, wonen, rondkomen met inkomen, (medische) zorg of hulp ontvangen en zich kunnen ontwikkelen.
- Oekraïners in Nederland zijn, gemiddeld genomen, ontevreden over huisvesting, werk en toegang tot medische zorg in Nederland. Enkele voorbeelden: zo'n 50% van de Oekraïners is ontevreden of heel ontevreden over de mate waarin hun huisvesting passend is voor hun gezinssituatie; 59% van de Oekraïners is ontevreden of heel ontevreden over de kansen om in Nederland een baan op het eigen vakgebied of niveau te vinden; zo'n 50% is ontevreden, of heel ontevreden, over toegang tot zorg in het ziekenhuis.
- Oekraïners in Nederland zijn gematigd tevreden zijn over hun kansen in Nederland om zich te ontwikkelen (bijvoorbeeld via taalcursussen of werktrainingen). Van hen is 43% ontevreden, of heel ontevreden, over deze kansen.
- Oekraïners in Nederland zijn tevreden over hun veiligheid in Nederland. Zo'n 74% van de Oekraïners voelt zich bijvoorbeeld veilig op de plek waar ze wonen in Nederland.

Ontevredenheid met huisvesting, werk en medische zorg

Ons onderzoek laat zien:

- Ontevredenheid over huisvesting, werk en medische zorg hangt onderling nauw samen: wie ontevreden is over bijvoorbeeld werk, is ook vaker ontevreden over huisvesting, medische zorg en hulp bij toegang tot de Nederlandse samenleving en bureaucratie. Anders gezegd: voor wie een probleem heeft op één terrein, stapelen de problemen zich ook op andere terreinen vaak op.
- Ontevredenheid hangt niet duidelijk samen met specifieke sociale kenmerken van Oekraïners. Geslacht, leeftijd, religie, opleidingsniveau (van zichzelf of van ouders), het hebben van een relatie, de samenstelling van het huishouden in Nederland of zorg voor familie in Oekraïne, maken weinig verschil voor de mate van (on)tevredenheid met huisvesting, werk of medische zorg. Anders gezegd: wie je ook bent als Oekraïense ontheemde, man of vrouw, getrouwd of niet, theoretisch of praktisch opgeleid, enzovoort, alle Oekraïners zijn grotendeels even kwetsbaar in het realiseren van hun basisbehoeften in Nederland.
- Taalvaardigheid, leeftijd en vooral geldzorgen en de steun die Oekraïners van anderen ervaren, hebben overigens wel enige invloed op (on)tevredenheid. Wie minder taalvaardig is in Engels of Nederlands, wie ouder is, meer geldzorgen heeft en wie op weinig steun van familie of vrienden kan rekenen, is doorgaans wat minder tevreden over huisvesting, werk, medische zorg, ontwikkelingskansen en hulp bij toegang tot de Nederlandse samenleving.
- Sommige Oekraïners schatten hun huidige positie in vergelijking met andere Oekraïners hoger in. Dit zijn Oekraïners die bijvoorbeeld relatief jong zijn, een goede Engelse of Nederlandse taalvaardigheid hebben en op veel steun van familie en vrienden kunnen rekenen en nét iets vaker ouders met een hoge opleiding hebben en niet religieus zijn. De positieve inschatting van hun huidige positie hangt duidelijk samen met tevredenheid over huisvesting, werk en medische zorg. Het lijkt er dus op dat deze Oekraïners het vertrouwen en de veerkracht hebben om in de toekomst hun basisbehoeften te realiseren.

- Tegenover deze groep staan de Oekraïners die bijvoorbeeld ouder zijn, geen goede Engelse of Nederlandse taalvaardigheid hebben, geldzorgen hebben en op weinig steun van familie of vrienden kunnen rekenen, een groep ook die net iets vaker geen ouders heeft met een opleiding in het hoger onderwijs, Oosters-Orthodox is en zorg draagt voor kinderen in Oekraïne. Het lijkt erop dat deze groep minder vertrouwen en veerkracht heeft om in de toekomst hun basisbehoeften te realiseren.
- Oekraïners lijken onvoldoende de weg te vinden naar hulp in brede zin, in het bijzonder rechtshulp of rechtsbescherming. Hun verhalen doen vermoeden dat zij tegen diverse juridische problemen oplopen, zoals op het gebied van huisvesting en werk. Maar concreet noemen zij geen organisaties die zij voor (rechts)hulp benaderen. We vermoeden dat, zeker bij werkproblemen, Oekraïense ontheemden geen (rechts)hulp zoeken uit vrees voor behoud van hun baan. Ook bij huisvesting in gemeentelijke opvang lijken problemen te spelen.

Zorgen over basisbehoeften in de (nabije) toekomst

Ons onderzoek laat zien:

- Oekraïners ervaren onzekerheid over hun juridische status na het aflopen van de Richtlijn Tijdelijke Bescherming Oekraïne per 4 maart 2025. Zij ervaren onduidelijkheid over hun eventuele integratie in Nederland.
- Oekraïners hebben behoefte aan voldoende, betaalbare taaltrainingen, ook door professionals.
- Oekraïners ervaren onzekerheid over hun financiële situatie die nauw samenhangt met hun kansen om bijvoorbeeld (beter) werk te vinden en taaltrainingen te volgen.

Aanbevelingen

Oekraïense ontheemden tonen veel veerkracht. Niettemin kunnen zij ondersteuning gebruiken om hun weg te vinden naar integratie: naar meedoen in onze samenleving zolang de oorlog in hun thuisland voortduurt. Ons onderzoek bevat dan ook aanbevelingen voor ondersteuning van Oekraïense ontheemden. Naar hun aard zijn sommige aanbevelingen vooral uitvoerbaar door de rijksoverheid en gemeenten. Maar ook werkgevers of zelfs burgers kunnen soms bijdragen aan de ondersteuning van Oekraïense ontheemden. Onze aanbevelingen zijn de volgende:

1. Overheid: Ontwikkel een langetermijnvisie gericht op integratie. Geef Oekraïners een bestendige juridische status na 4 maart 2025, dus na afloop van de Richtlijn Tijdelijke Bescherming (2001/55 EG). Houd in die nieuwe juridische status rekening met hun 'hybride vluchtelingenschap'.
2. Rijksoverheid, gemeenten, werkgevers: Heb aandacht voor kwetsbare Oekraïners. Denk daarbij aan Oekraïners die wat ouder zijn, geen goede Engelse of Nederlandse taalvaardigheid hebben, geldzorgen hebben en op weinig steun van familie of vrienden kunnen rekenen.
3. Gemeenten, werkgevers: Investeer in voorzieningen die bijdragen aan mentaal welzijn. Help ze met stadspassen, een fietsenplan of toegang tot openbaar vervoer.
4. Rijksoverheid, gemeenten, werkgevers: Verbeter de toegang tot taaltrainingen: creëer de voorwaarden voor meer professionele taaltrainingen op een wat hoger taalniveau (B2, A1), taaltrainingen die bovendien professioneel en betaalbaar zijn en ook in de avonden worden aangeboden.
5. Rijksoverheid, gemeenten: Behoud voor Oekraïense ontheemden een financieel basisniveau.
6. Rijksoverheid, gemeenten, (rechts)hulpinstanties (in de breedste zin): Verbeter de (informatievoorziening voor) toegang tot hulp en rechtsbescherming en benut daarbij de sociale mediakanalen en organisaties waarmee Oekraïners bekend zijn.

1. Inleiding

1.1 Verblijf in Nederland: Oekraïense ontheemden aan het woord

Op 24 februari 2022 begon Rusland een oorlog tegen Oekraïne. Die dag viel het met grondtroepen vanaf verschillende kanten het Oekraïense grondgebied binnen. In de dagen, weken en maanden daarna besloten vele Oekraïners hun dorpen of steden te ontvluchten, bijvoorbeeld omdat hun woning in de frontlinie of in bezet gebied stond. Velen zochten een veilig heenkomen binnen Oekraïne zelf. Maar ook besloten Oekraïners, in die eerste maanden of in latere maanden alsnog, om naar een ander land te

reizen en daar veiligheid te zoeken. Een groot deel van de gevluchte Oekraïners, ongeveer vier miljoen, vond een veilige plek in landen die tot de Europese Unie behoren.¹ Dit rapport gaat over de Oekraïense ontheemden die in Nederland terecht kwamen.

Oekraïners hoefden in landen van de Europese Unie geen asielaanvraag in te dienen. Zij kregen een eigen juridische status, op basis van de Richtlijn Tijdelijke Bescherming² (hierna: Richtlijn), waarmee ze binnen de Europese Unie bijvoorbeeld verblijfsrecht kregen en recht op medische zorg.³

Bovendien kon de toelating en opvang van Oekraïners in Nederland, zoals in andere EU-landen, op veel draagvlak in de samenleving rekenen. In die eerste maanden hebben Nederlandse gemeenten in een noodtempo ervoor gezorgd dat Oekraïense vluchtelingen onderdak konden vinden. Ook veel Nederlanders besloten mee te helpen en onderdak te bieden, bijvoorbeeld in hun eigen woning. Daarmee werden ze een gastgezin. Al deze gunstige omstandigheden leken een garantie dat Oekraïense ontheemden hier in Nederland snel hun plek zouden vinden. Het lectoraat Toegankelijkheid van het Recht wilde dit onderzoeken en startte het project “Oekraïense ontheemden en hun toegang tot basisvoorzieningen”. Uitgangspunt van het onderzoek was om Oekraïners zoveel mogelijk zelf aan het woord te laten: wat vertellen zij over hun basisbehoeften tijdens hun verblijf in Nederland? En lukt het ze om deze basisbehoeften te realiseren? Een verslag van dit onderzoek vindt u in dit rapport.

In de kern laat ons onderzoek zien dat Oekraïners zich bevinden in een niemandsland tussen bescherming en integratie. Juridisch gezien is dat een niemandsland tussen hun huidige juridische status en hun toekomstige status ná 4 maart 2025, wanneer de Richtlijn definitief eindigt. Ook een niemandsland tussen rechten die de Richtlijn formeel aan ze geeft, en de kansen om deze rechten te benutten. Ze mogen werken, in loondienst en als zelfstandige; ze mogen een huis huren. Maar hun bestaanszekerheid staat onder druk: eigen woonruimte huren lijkt buiten bereik. Nederlands leren geeft toegang tot betere banen op de Nederlandse arbeidsmarkt. Maar het aanbod van betaalbare, goed beschikbare taaltrainingen is te beperkt. Tot slot een niemandsland tussen problemen die zij ervaren met hun rechten, en het vinden van oplossingen dankzij hulp, rechtshulp en rechtsbescherming. Het niemandsland staat symbool voor de onduidelijkheid en onzekerheid die Oekraïners ervaren over hun toekomstige status, hun bestaanszekerheid, de kansen om door te groeien naar betere banen en huisvesting en over hun rechten.

1.2 Onderzoekopzet

Met dit onderzoek wilden we Oekraïners zelf aan het woord laten. Daarom hebben we veertig interviews afgenomen waarbij we vroegen welke waarden voor hen belangrijk zijn voor een goed leven in Nederland. Met andere woorden: wat hun basisbehoeften zijn. Met enquêtes onderzochten we in hoeverre basisbehoeften gereali-

seerd zijn en of het sommige Oekraïners beter lukt dan anderen om die te realiseren. We ontvingen 901 bruikbare reacties op onze enquête. Ook hebben we een foto-onderzoek uitgevoerd. In bijlage 1 worden de hierbij gehanteerde onderzoeksmethoden verantwoord.

Dit onderzoek is mede mogelijk gemaakt door vier Oekraïense ontheemden die deelnamen aan het onderzoeksteam. Zij bleken onmisbaar in de dataverzameling. Onze gesprekken met hen hielpen ons om de interviews en enquêtes te duiden. Tot slot hebben vier studenten van Hogeschool Inholland afstudeerscripties uitgevoerd die dit onderzoek ook ten goede kwamen.

1.3 Leeswijzer en terminologie

Het tweede hoofdstuk biedt een cijfermatig overzicht in aantallen en sociale kenmerken van Oekraïners, hun gezinssituatie en hun zorgrelaties.

Het derde hoofdstuk beschrijft diverse basisbehoeften die Oekraïners hebben genoemd, laat zien hoe tevreden ze zijn over het realiseren hiervan en geeft een duiding van deze (on)tevredenheid.

Het vierde hoofdstuk beschrijft diverse kansen en risico's om Oekraïense ontheemden te ondersteunen in hun pogingen om mee te doen aan de Nederlandse samenleving. De kansen die wij zien, herformuleren we als aanbevelingen voor diverse partijen, met name de Rijksoverheid en gemeenten.

Tot slot een korte toelichting op terminologie die we gebruiken. Met ‘Richtlijn’ bedoelen we de Richtlijn Tijdelijke Bescherming die van toepassing is verklaard op Oekraïners die hun land zijn ontvlucht. Met ‘Oekraïners in Nederland’ of ‘Oekraïense ontheemden’ verwijzen we naar Oekraïners die onder de Richtlijn vallen en in Nederland verblijven. Oekraïners die de oorlog in hun thuisland zijn ontvlucht, worden in berichtgeving vaak benoemd als ‘vluchtelingen’. In dit rapport kiezen we er uitdrukkelijk voor om naar hen te verwijzen als ‘ontheemden’. We hebben dit besproken met onze Oekraïense onderzoekers (ook ontheemden) en hun de verschillende keuzes voorgelegd. Om meerdere redenen hadden zij een voorkeur voor ‘ontheemden’.⁴ Hun voorkeur zagen we ook bevestigd in onze interviews. In §4.2 gaan we hier dieper op in en benoemen we hun situatie als die van een ‘hybride vluchtelingenschap’.

¹ Zie: <https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/ukraine-refugees-eu/>.

² Het gaat hier om de Richtlijn 2001/55/EG van de Raad van 20 juli 2001. In het Uitvoeringsbesluit (EU) 2022/382 van de Raad van 4 maart 2022 is vastgelegd dat deze Richtlijn van toepassing is op “personen die sinds 24 februari 2022 ontheemd zijn geraakt als gevolg van de militaire invasie door de Russische strijdkrachten die op die datum begon”. De Richtlijn is al twee keer verlengd en is geldig tot en met 4 maart 2025.

³ Voor deze rechten, zie: https://eu-solidarity-ukraine.ec.europa.eu/information-people-fleeing-war-ukraine/fleeing-ukraine-your-rights-eu_nl.

⁴ “Ontheemde” is overigens ook het woord dat in de Richtlijn wordt gebruikt.

2. Oekraïense ontheemden in Nederland: een overzicht

2.1 Aantallen, opvang en sociale kenmerken

Tot nu toe zijn meer dan zes miljoen Oekraïners hun land ontvlucht.⁵ Het merendeel – zo’n 4,1 miljoen – vond een toevlucht in de Europese Unie, met name in Duitsland, Polen en Tsjechië.⁶ Nederland vangt inmiddels meer dan 100.000 Oekraïners op.⁷ Van de volwassenen is het merendeel vrouw: 68,4%.⁸ Figuur 2 laat hun leeftijd zien.

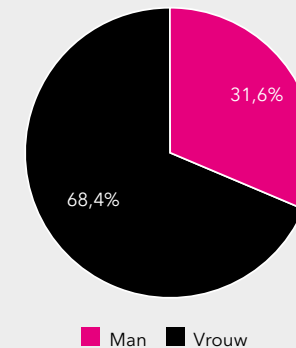
Oekraïners die na het begin van de oorlog Nederland binnenkwamen, zijn voor het grootste

deel opgevangen door gemeenten. Ook bij het publiceren van dit rapport verblijven veruit de meeste Oekraïners (ongeveer 82%) nog steeds in de gemeentelijke opvang.⁹ Een kleine groep van Oekraïners verblijft bij gastgezinnen. Deze verdeling in opvang zien wij ook terug in ons onderzoek.¹⁰ Onduidelijk is hoeveel Oekraïners mogelijk al op eigen kracht woonruimte hebben gevonden. Ons onderzoek was niet hierop gericht. Niettemin bleek uit onze interviews dat enkele Oekraïners wel degelijk al op eigen kracht een appartement huren, al blijft dit volgens ons een duidelijke uitzondering.

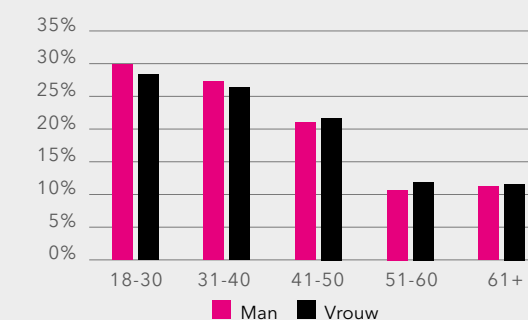
Eerder onderzoek naar de opvang van Oekraïense ontheemden in Rotterdam beschrijft de groep als “heel divers, naar leeftijd, levensfase, opleidingsniveau, etc.”.¹¹ Ons onderzoek kan dat gedeeltelijk bevestigen, zoals we in deze en de volgende twee paragrafen laten zien.

Net als in Oekraïne zegt het merendeel van de Oekraïense ontheemden in Nederland de Orthodoxe Katholieke Kerk aan te hangen (Pew Research Center, 2017).

Figuur 1: Geslacht Oekraïense ontheemden in Nederland. Bron: CBS.

Figuur 2: Leeftijd Oekraïense ontheemden in Nederland. Bron: CBS.

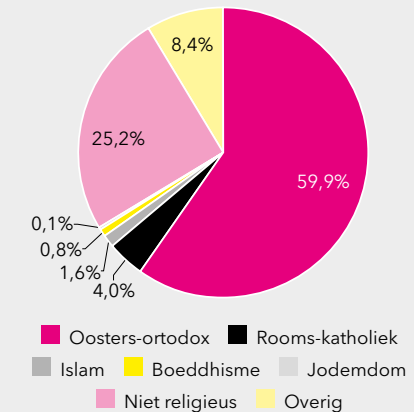

2.2 Opleiding en talenkennis

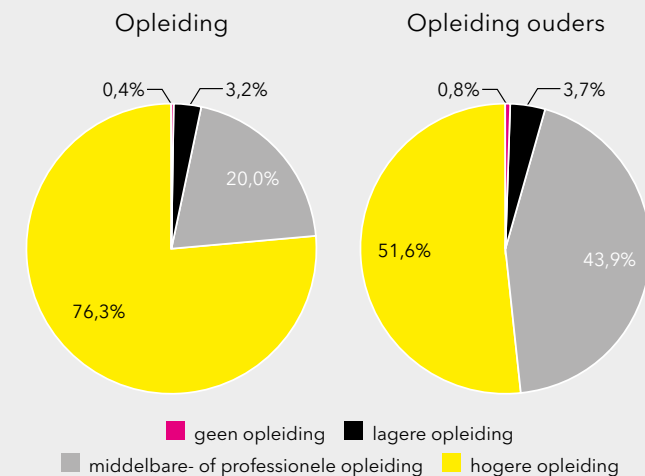
Oekraïense ontheemden zijn veelal hoogopgeleid¹²: 76% gaf aan een hogere opleiding te hebben. Dat is meer dan in de generatie van hun ouders.

Een deel van hen spreekt Engels, een klein deel Nederlands. Gevraagd naar hoe goed ze Engels spreken vindt 74% van de ondervraagden hun niveau ‘acceptabel’ of beter. Voor Nederlanders is dat 18%.

Figuur 3: Religie Oekraïense ontheemden in Nederland volgens onze enquête.

Figuur 4: Opleiding van Oekraïense ontheemden in Nederland

⁵ Zie: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine/location>.

⁶ Zie: <https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/ukraine-refugees-eu/>.

⁷ Zie: <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/opvang-vluchtelingen-uit-oekraïne/cijfers-opvang-vluchtelingen-uit-oekraïne-in-nederland>.

⁸ Ontleend aan het CBS: <https://www.cbs.nl/nl-nl/maatwerk/2023/39/oekraïense-vluchtelingen-1-mei-2023>

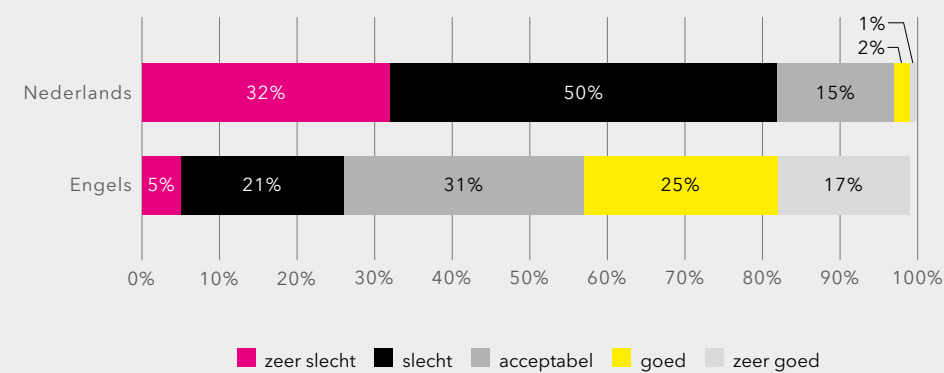
⁹ Het percentage is gebaseerd op gegevens van de overheid (per peildatum 3 november 2023) over het aantal Oekraïense ontheemden dat in de Basisregistratie Personen staat geregistreerd, en het aantal bedden in gebruik. Zie: <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/opvang-vluchtelingen-uit-oekraïne/cijfers-opvang-vluchtelingen-uit-oekraïne-in-nederland>.

¹⁰ Zo’n 9% van de respondenten liet weten hun woonruimte te delen met een gastgezin. Informatie van de SER (2023) suggereert dat, begin 2023, zo’n tweederde van de Oekraïners door gemeenten werd opvangen en eenderde in Nederlandse gastgezinnen werd opgevangen. Maar deze verdeling wijkt sterk af van wat we in ons eigen onderzoek zien. Zie ook vorige voetnoot.

¹¹ Zie de Gruijter et al. (2022), p. 21.

¹² Hoewel het in Nederland gebruikelijk is om te spreken over theoretisch of praktisch onderwijs, hebben we er in onze enquête voor gekozen om aan te sluiten bij voor Oekraïners bekende begrippen.

Figuur 5: Taalvaardigheden van Oekraïense ontheemden in Nederland

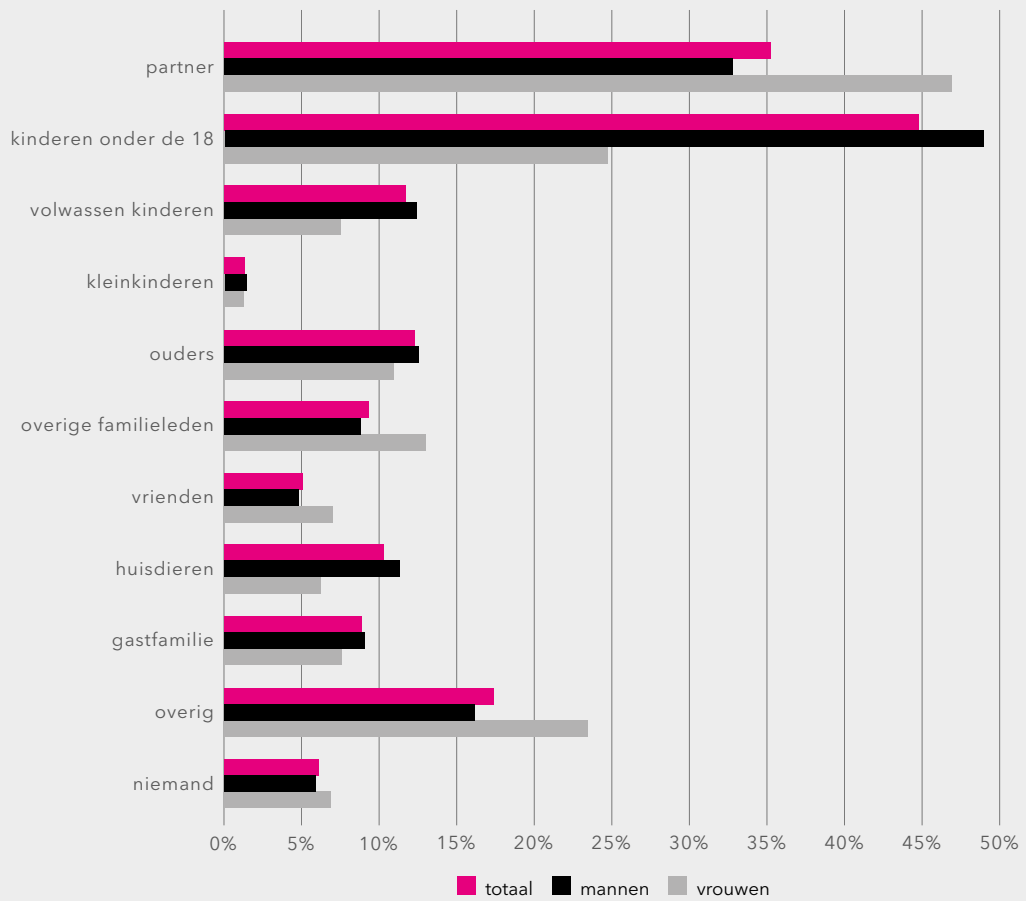

2.3 Gezinsituatie en zorgrelaties

Een derde van de ontheemde Oekraïners in Nederland heeft geen partner. Grofweg 40% heeft een partner in Nederland en 20% heeft een partner in Oekraïne. Vrouwen en mannen hebben even vaak een partner, maar vrouwen hebben vaker een partner in Oekraïne en minder vaak in Nederland.

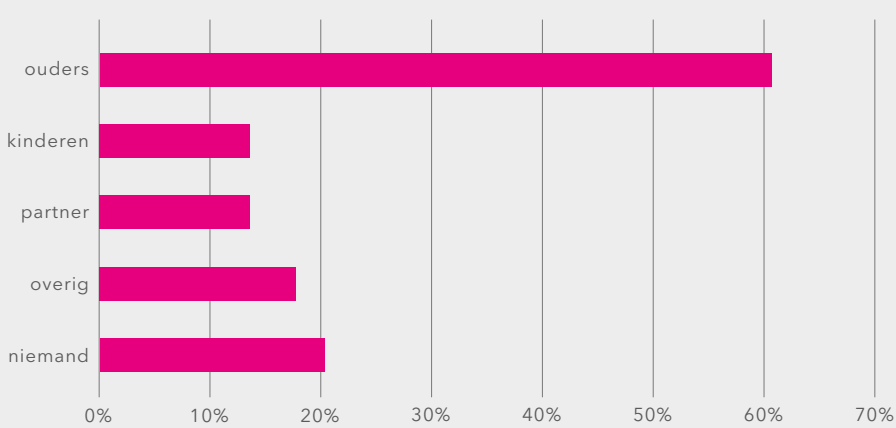
Ontheemden wonen zelden alleen, slechts 6% geeft dit aan. Bijna de helft deelt hun woonruimte met kinderen onder de 18 en grofweg een derde met een partner. Eén op de acht (volwassenen) deelt de woonruimte met zijn of haar ouder(s).

Figuur 6: Met wie deelt u uw woonruimte?

Daarnaast dragen velen ook nog zorg voor familieleden in Oekraïne, in totaal iets meer dan drie kwart (77,6%). Meer dan de helft (61%) geeft aan voor ouders in Oekraïne zorg te dragen. Ook hebben sommigen kinderen of partners in Oekraïne. De meeste Oekraïners zijn dus niet alleen bezig met hun eigen leven in Nederland, maar zijn ook zowel financieel als emotioneel betrokken met het welzijn van hun familie in Oekraïne.

Figuur 7: Voor wie draagt u zorg in Oekraïne?

3. Het realiseren van basisbehoeften

3.1 Basisbehoeften en ervaringen van Oekraïense vluchtelingen

Dit hoofdstuk beschrijft een selectie van basisbehoeften die Oekraïners hebben voor hun leven hier in Nederland. Ook beschrijft het hun (on)tevredenheid over het realiseren ervan. Hoe we dit precies onderzocht hebben, staat beschreven in bijlage 1.

Om de verhalen over basisbehoeften goed te begrijpen, is het belangrijk te weten dat Oekraïners zich hun positie en de beperkingen van hun kansen in Nederland goed lijken te realiseren.

Oekraïners hebben hier in Nederland niet heel andere basisbehoeften dan in hun thuisland. Maar de oorlog in Oekraïne en hun verblijf in een gastland maakt dat sommige basisbehoeften meer urgent zijn dan andere. Voor een enkeling zijn de basisbehoeften (waarden) zelf veranderd. Zo vertelt één geïnterviewde Oekraïner dat hij het voor de oorlog belangrijk vond om te genieten van cultuur en daarvoor reizen te maken. Maar de oorlog heeft zijn basisbehoeften veranderd:

"Ik ben me er terdege van bewust dat als ik meer geld had, ik mezelf meer zou gunnen. [...] Maar nu zou ik het geld dat ik verdien niet uitgeven aan reizen. Ik zou het meeste ervan naar mijn zoon en het Oekraïense leger sturen. Om eerlijk te zijn: tegenwoordig heb ik geen behoefte om ergens heen te gaan. Waarden zijn veranderd. Er is een oorlog in mijn woonplaats in Oekraïne, een verschrikkelijke oorlog, honderden mensen sterven op een dag. Nu zijn er zeer, zeer moeilijke gevechten, nu zijn er gevechten niet voor het leven, maar voor de dood!" - man van 43

Ook beseffen Oekraïners dat zij - in een land waarvan zij de taal, het rechtssysteem, het zorgsysteem, de arbeidsmarkt, de sociale en culturele regels niet of onvoldoende kennen - voor sommige van hun basisbehoeften een andere standaard moeten hanteren dan in hun thuisland. Goede huisvesting voor ontheemde Oekraïners in Nederland betekent iets anders dan goede huisvesting voor Oekraïners in hun thuisland in vreedstijd. Ook onderling verschillen Oekraïners. Zij hanteren andere prioriteiten. Voor de een is goed werk het belangrijkste. Voor de ander is goede huisvesting het belangrijkste. Ook verschillen zij in de mate van hun inspanning om hun basisbehoeften te realiseren. Sommigen gaan actief op zoek en maken er werk van. Anderen lijken lamgeslagen. Ook in hoe Oekraïense ontheemden omgaan met het gemis aan basisbehoeften zien we verschillen. Dit hoofdstuk zal verschillende voorbeelden laten zien.

De paragrafen hierna beschrijven telkens een andere basisbehoefte. In de interviews vroegen we respondenten een top 5 van hun basisbehoeften te maken. Hieruit hebben we een top 19 samengesteld (zie bijlage 2). Voor dit hoofdstuk selecteerden we vijf basisbehoeften die tot de meest genoemde behoren. We kozen in ieder geval voor de basisbehoefte 'me veilig voelen' gelet op de reden van hun vlucht. We kozen daarnaast voor basisbehoeften waarover Oekraïners gemiddeld genomen onvrede of zorgen ervaren: 'wonen zoals ik wil', 'rondkomen met geld', 'werken', 'medische zorg die ik nodig heb'. We bespreken de basisbehoeften in een volgorde die zoveel mogelijk recht doet aan de volgorde van urgentie van hun behoeften: hun meest urgente behoeften vanaf vertrek vanuit Oekraïne tot aankomst in Nederland, hun basisbehoeften tijdens de eerste maanden in Nederland tot aan hun basisbehoeften na één jaar verblijf in Nederland.

Elke paragraaf begint met een korte beschrijving van de zorgen of ontevredenheid zoals we die in onze enquête terugzien. Vervolgens geven we een duiding van deze resultaten op basis van de interviews en, in een enkel geval, de foto-enquête. Daarbij proberen we zoveel mogelijk uit te leggen wat een basisbehoefte voor Oekraïense

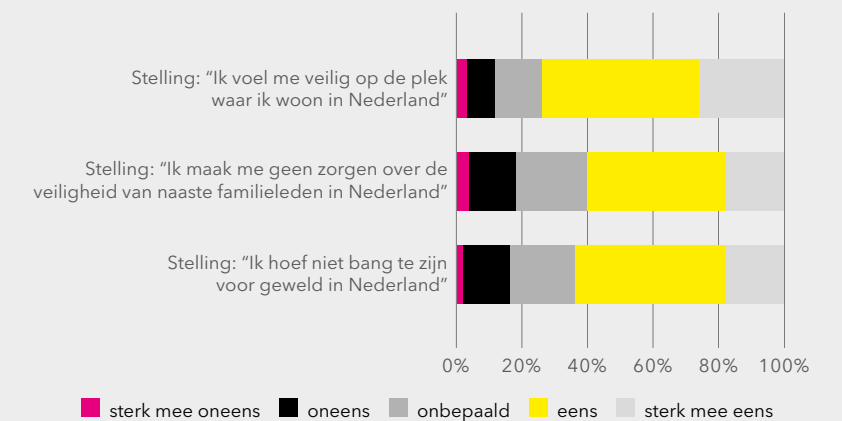
geïnterviewden betekent, in hoeverre zij die volgens henzelf weten te realiseren, op welke manier ze dat doen en welke belemmeringen zij zien.

3.2 Veilig voelen

Oorlog was voor Oekraïners de reden om hun land te verlaten. De Europese Unie besloot aan Oekraïense ontheemden een recht te geven om bescherming te zoeken in landen van de Europese Unie, op basis van de Richtlijn Tijdelijke Bescherming. Nederland moet Oekraïense ontheemden dus bescherming bieden. Sommigen kwamen inderdaad naar Nederland om er bescherming en een veilige plek te vinden (zie ook §1.1). Wat betekent hun verblijf hier voor hun gevoel van veiligheid? We kijken eerst naar resultaten uit onze enquête en proberen deze dan te duiden op basis van de interviews.

De enquête bevat drie vragen over veiligheid. Hieruit blijkt het volgende:

Figuur 8: Antwoorden op vragen over 'veilig voelen'

Een duidelijke meerderheid blijkt zich veilig te voelen in Nederland:

- Met stelling "Ik hoef niet bang te zijn voor geweld in Nederland" is 64% het eens of sterk mee eens.
- Met de stelling "Ik maak me geen zorgen over de veiligheid van naaste familieleden in Nederland" is zo'n 60% het eens of sterk mee eens.
- Met de stelling "Ik voel me veilig op de plek waar ik woon in Nederland" is 74% het eens of sterk mee eens.

Tegelijk blijkt dat een klein deel van de Oekraïners in Nederland zich nog altijd in meer of mindere mate onveilig voelt:

- 19% is het eens of sterk eens met de stelling "Ik maak me geen zorgen over de veiligheid van naaste familieleden in Nederland".
- 15% is het oneens of sterk oneens met de stelling "Ik hoef niet bang te zijn voor geweld in Nederland".

- 12% is het oneens of sterk oneens met de stelling “Ik voel me veilig op de plek waar ik woon in Nederland”.

We hebben ook onderzocht of bepaalde Oekraïners zich vaker onveilig voelen dan anderen. In de analyse van onze enquête zien we dat gevoelens van (on)veiligheid samenhangen met een andere basisbehoefte: rondkomen met geld (zie §3.4). Globaal geldt dat Oekraïense ontheemden zich doorgaans wat minder veilig voelen:

- als ze meer zorgen hebben over rondkomen met geld;
- als ze hun sociaaleconomische positie lager inschatten dan die van mede-Oekraïners (zie ook §4.3).

Oekraïense ontheemden hebben doorgaans ook wat meer zorgen over de veiligheid van naaste familieleden:

- als ze hun woonruimte delen met hun kinderen (minderjarig of meerderjarig);
- naarmate ze ouder zijn;
- als ze nog voor een partner in Oekraïne zorgen.

Hoewel sommige Oekraïners zich nog steeds onveilig voelen, voelt een duidelijke meerderheid zich veilig in Nederland. In deze antwoorden blijft niettemin onduidelijk hoezeer gevoelens van veiligheid – of onveiligheid – samenhangen met gevoelens (zorgen, angst, verdriet, enzovoort) over de oorlog in hun thuisland. Spelen die gevoelens nog steeds een rol in hun gevoelens van veiligheid nu ze in Nederland een veilige plek hebben gevonden? De interviews bieden daarin meer inzicht. De basisbehoefte ‘veilig voelen’ was de op twee na vaakst genoemde basisbehoefte. De helft van onze geïnterviewden noemde deze basisbehoefte in hun top 5. Voor sommigen was dit overduidelijk het belangrijkste:

“Veilig voelen is waar het ons om te doen was. Dit heeft de meeste prioriteit.” – vrouw van 39

We hebben in de interviews niet expliciet gevraagd waarom Oekraïners juist Nederland uitkozen om een veilige plek te vinden. Maar sommigen reflecteren daar wel op:

“Oekraïners zelf kunnen kiezen waar ze heen gaan en, indien nodig, verhuizen naar andere EU-landen. Daarom is het momenteel moeilijk om het exacte aantal Oekraïners in elk afzonderlijk EU-land te volgen. Maar nu kunnen we met zekerheid zeggen dat onze landgenoten in de eerste plaats probeerden landen binnen te komen met uitgebreide netwerken van Oekraïense migranten en een sterke diaspora. Het leek me dat Nederland zo’n land was.” – man van 25

Het suggereert dat de aanwezigheid van een gemeenschap van Oekraïners of een netwerk van familie en vrienden een rol speelt in de keuze van Oekraïners om naar Nederland te komen. Dit sluit aan bij bevindingen uit een eerder onderzoek naar Oekraïense ontheemden in Den Haag.¹³

Oorlog en veiligheid

Voor de helft van de geïnterviewde Oekraïners is het gevoel van veiligheid één van hun belangrijkste waarden, voor de meesten zelfs dé belangrijkste waarde. Vrijwel allemaal beschrijven zij hun gevoel van veiligheid als afwezigheid van oorlog of als afwezigheid van wat zij in de oorlog meemaakten:

“Zolang er geen oorlog is, is dat veiligheid.” – vrouw van 39

“Het is hier rustig. Bovendien is veiligheid dat je rustig naar bed gaat, niet in de gang gaat liggen, je niet verstopt in de badkamer, kelder, niet naar de ontploffingen luistert, niet bang bent voor beschietingen, niet bang bent en sterft bij elke afdaling van een vliegtuig.” – vrouw van 39

Een enkeling beschrijft het in meer algemene termen:

“[Me veilig voelen betekent] Eerst en vooral enig comfort. Zekerheid dat iemand je geen pijn zal doen. Het zal je persoonlijke grenzen niet doorbreken” – vrouw van 23

Veiligheid in Nederland

Sommigen verduidelijken hun gevoel van veiligheid ook in termen van wat ze hier in Nederland aantreffen:

“Nederland is een heel veilig land” – vrouw van 69

“Mijn zoon en ik voelen ons veilig in Nederland. Het is een heel veilig land; Het heeft een hoge levensstandaard. Ik vertrouw erop dat mijn zoon in staat gaat zijn om thuis te komen van school, in de bus te stappen en dan van het station naar huis te lopen zonder ook maar één crimineel tegen te komen. Ik weet dat zijn reis naar huis – met verkeerslichten, fietspaden, oversteekplaatsen waar auto’s stoppen om hem te laten passeren – niet kort gaat zijn, maar wel veilig. Er is een gevoel van veiligheid, zelfs als je ‘s nachts over straat loopt. Mensen respecteren elkaar, houden zich aan de verkeersregels. Bijna elke straat heeft verkeerslichten. Alle voorwaarden voor een veilig bestaan en interactie met de omgeving zijn hier gecreëerd. Wandelend door de straten van [...] en in andere mooie steden van Nederland, ben ik niet bang dat iemand mijn tas steelt of mijn mobiele telefoon uit mijn zak haalt.” – vrouw van 50

“Nederland heeft veel gedaan voor Oekraïne en de Oekraïners, en daarmee ook voor mijn gezin. Nederland heeft comfortabele leefomstandigheden gecreëerd in het land. We maken ons geen zorgen over onze kinderen als ze aan het wandelen zijn, spelen, als ze naar school gaan, dat wil zeggen, het land is heel veilig om in te wonen” – vrouw van 37

Het gevoel van veiligheid dat verblijf in Nederland biedt – afwezigheid van oorlog – wil niet zeggen dat Oekraïners hier in Nederland geen gevoelens van onveiligheid op andere gebieden ervaren:

“Hier zijn er natuurlijk wijken waar het eng is, maar daar zijn er hier maar heel weinig van. Nou ja, naast het feit dat mijn fiets een keer is gestolen. In principe voel ik me veilig.” – vrouw van 27

“Het enige dat wordt gestolen, zijn fietsen. Fietsen zijn echter een geval apart. Mijn vriendin was onlangs haar fiets kwijtgeraakt door diefstal in de buurt van een supermarkt” – vrouw van 50

Oekraïners blijken dus inmiddels ook bekend met dit voor Nederlanders bekende fenomeen: diefstal van fietsen. Maar zoals de citaten hierboven laten zien, hoeft dit geen aantasting te zijn van een basisgevoel van veiligheid.

Bijna alle geïnterviewden vonden dat ze erin geslaagd waren, in meer of mindere mate, om dit gevoel van veiligheid hier in Nederland te vinden:

“Het wordt langzaamaan gerealiseerd” – vrouw van 27

Conclusie

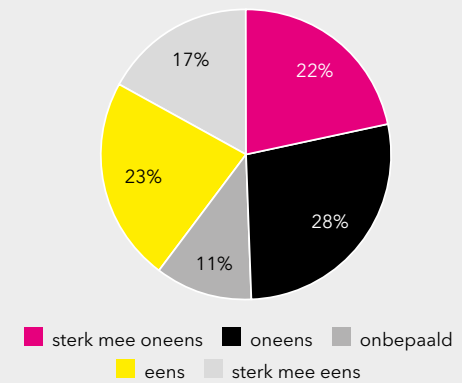
Een duidelijke meerderheid van de Oekraïners voelt zich veilig in Nederland. Maar we concluderen ook dat je veilig voelen een diffuus begrip is. De interviews laten zien dat Oekraïners het enerzijds verbinden met de bescherming die ze hier ervaren tegen de oorlog die in hun thuisland woedt, en anderzijds verbinden met verschillende vormen van veiligheid die ze hier in Nederland ervaren: niet alleen de afwezigheid van oorlog, maar ook ervaring met criminaliteit of verkeersveiligheid.

3.3 Wonen

Nederland moet ervoor zorgen dat Oekraïense ontheemden “een fatsoenlijk onderkomen krijgen of, in voorkomend geval, middelen te hunner beschikking krijgen om huisvesting te vinden”.¹⁴ We weten dat veruit de meeste Oekraïense ontheemden in de gemeentelijke opvang verblijven en een kleiner deel bij gastgezinnen (zie §2.1). We weten ook dat veruit de meeste Oekraïners

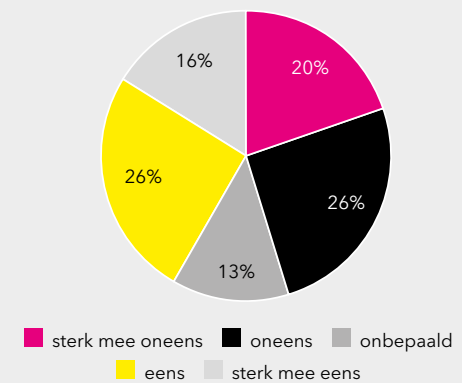
hun (privé) woonruimte met anderen delen, meestal familieleden (zie §2.3). Maar wat vinden Oekraïners van hun huisvesting? Uit onze enquête blijkt dat Oekraïners in Nederland, gemiddeld genomen, ontevreden zijn over hun huisvesting in Nederland.¹⁵

Figuur 9: Is je huidige woning geschikt, gelet op je gezinssituatie?

In de enquête hadden we respondenten gevraagd met wie zij hun woonruimte delen (zie §2.3). We konden enige verbanden vinden tussen ontevredenheid over een geschikte woning, gelet op de gezinssituatie, en de samenstelling van het huishouden: met name het delen van de woning met ‘overigen’ (vreemden) leverde een interessant verband op.¹⁶ Het lijkt erop dat Oekraïners die hun woonruimte delen met vreemden, minder tevreden zijn.

Figuur 10: Hoe tevreden ben je met de stabiliteit van je huisvesting?

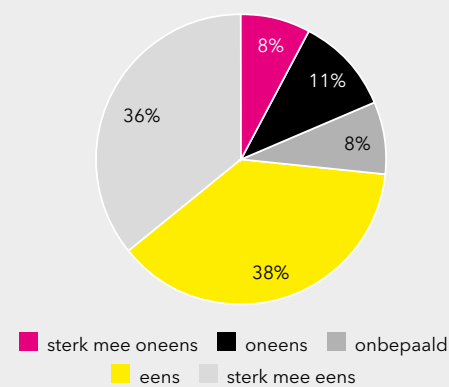
13 Zie Rusinovic et al. (2023), hoofdstuk 3.

14 Zie de Richtlijn, artikel 13, eerste lid.

15 De gemiddelde score is 2,87 op een schaal van 1 t/m 5.

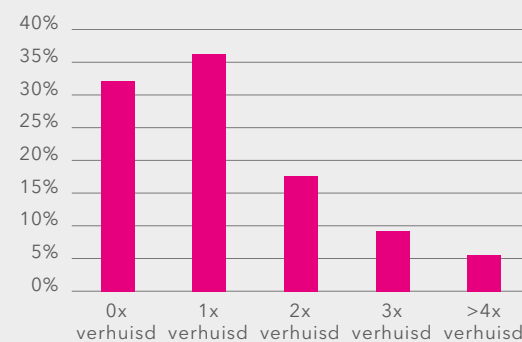
16 Zie bijlage 4, tabel 2 voor alle gevonden correlaties. De correlatiecoëfficiënt met de categorie ‘overig’ is -,191, een verband van middelgrote sterkte.

Figuur 11: Hoe tevreden ben je met de locatie van je woning? (denk aan: dorp/stad, goede infrastructuur, dicht bij faciliteiten)

Ook vroegen we hoe vaak Oekraïense ontheemden verhuisd waren. Daaruit blijkt dat Oekraïense ontheemden sinds hun aankomst in Nederland gemiddeld 1,27 keer zijn verhuisd. Ruim een derde geeft aan nog nooit te zijn verhuisd in Nederland en nog eens derde slechts één keer. Nog eens 30% geeft aan 2 of 3 keer te zijn verhuisd.

Figuur 12: Aantal keren verhuisd in Nederland

We kijken naar de interviews om eerdere cijfers te duiden. 'Wonen zoals ik wil' is een basisbehoefte die geïnterviewde Oekraïners vaak hebben genoemd (genoemd door 21 van de 40 geïnterviewden). Op de lijst van meest genoemde basisbehoeften kwam deze terecht op de tweede plaats. Alleen 'werken' werd vaker genoemd (deze basisbehoefte bespreken we in §3.5).

De interviews laten zien dat 'wonen zoals ik wil' voor Oekraïense ontheemden een verscheidenheid aan behoeften omvat. Het betekent in een basale zin 'een dak boven je hoofd' hebben:

Het belangrijkste is dat er een plek is om te overnachten." – man van 35

Maar het betekent ook, zo blijkt uit de interviews: je eigen eten kunnen koken, je kleren kunnen wassen, ruimte hebben voor je kinderen. Het is ook een plek waar je je kunt terugtrekken, enige privacy hebt en tot rust kunt komen. Eén van de geïnterviewden verwoordt het als volgt:

"Ik hou van comfort, van koken. Voor mij zijn netheid in huis en gezelligheid belangrijk. Ik heb mijn eigen ruimte nodig, mijn eigen kamer, waar ik alleen kan zijn" – vrouw van 42

Oekraïense ontheemden hebben allemaal hun eigen huis moeten achterlaten. Sommigen hebben zelfs hun huis verloren. Enkele geïnterviewden denken terug aan het huis dat ze hadden:

"Dit is een zeer moeilijke vraag voor mij. Ik had mijn eigen huisvesting in Oekraïne in [...], regio Donetsk. We hebben net een groot appartement gekocht en dure reparaties uitgevoerd." – vrouw van 42

"In Oekraïne heb ik een groot huis, een groot erf, ik heb honden, een tuin en een kleuterschool. Hier [in Nederland] is natuurlijk niet genoeg ruimte. Maar met zulke prijzen ben je blij dat je niet op een terrein staat." – man van 35

De geïnterviewden die de basisbehoefte 'wonen zoals ik wil' noemen, zijn hier in Nederland in verschillende soorten huisvesting terecht gekomen. We kijken we eerst naar het type huisvesting waarin ze terecht zijn gekomen. Daarna bespreken we de problemen waarover zij vertellen.

Eén geïnterviewde woont bij een gastgezin:

"Ik weet dat dit de moeilijkste tijd is in Oekraïne. Veel Oekraïners hebben geen huis. Mensen raakten alles kwijt. Oekraïners leven in verschillende omstandigheden in het buitenland, soms in kampen, scholen en op schepen. Wij hadden meer geluk. We wonen in een grote stad met een gastgezin. We leven in veiligheid en comfort." – vrouw van 27

Deze vrouw ervaart geen problemen:

"We wonen in een privéhuis in [stad waar ze wonen] bij een Nederlands gezin. Het huis heeft drie verdiepingen. We wonen op de derde verdieping. We hebben onze eigen badkamer. We hebben een gemeenschappelijke keuken. We koken apart voor onszelf. Soms spreken we echter een gezamenlijke lunch of diner af. [...] Er waren geen problemen." – vrouw van 27

Een andere geïnterviewde woont in een appartement dat gehuurd wordt door het bedrijf waar hij werkt. Hier woont hij overigens met andere werknemers van het bedrijf, mogelijk ook Oekraïense ontheemden.

"Het bedrijf vond huisvesting voor ons. Ze hebben een contract getekend met de eigenaar van het appartement en we wisselen voortdurend van werknemers [als medebewoners] in dat appartement, dus er is geen bijzondere stabiliteit." – man van 35

Alle overige geïnterviewden die de basisbehoefte 'wonen zoals ik wil' noemen, lijken grotendeels in de gemeentelijke opvang te wonen. Zeker in de begintijd werden in steden als Rotterdam grote groepen Oekraïners opgevangen op boten. Sommigen van hen koesteren daar mooie herinneringen aan:

"Alles was geweldig op het Volendamse schip. Het was een kleurrijk leven. Ze hebben ons in alle zaken geholpen. Het «Leger des Hells», een organisatie die met Oekraïners werkt, was op het schip. Dat hielp bij het oplossen van absoluut alle problemen. Uitgifte van OV-kaarten, BSN-nummers, alles werd geregeld en geholpen." – vrouw van 37

"[We] gingen om hulp vragen aan de gemeente Rotterdam, en mijn zoon en ik werden op een schip gezet. Het was ongelooflijk. We woonden in luxe kamers, we kregen heel goed te eten, er waren allerlei soorten entertainment en een fitnessruimte, er ging een bus naar de school van mijn zoon. Toen voer het schip uit en ontstond het probleem van het vinden van huisvesting." – vrouw van 38

Maar deze geïnterviewden hebben inmiddels ergens anders opvang gevonden. Sommige Oekraïners wonen nog steeds op een boot:

"Ik woon in een hut met een andere man uit Oekraïne. De cabine is erg klein, ontworpen voor één man, niet voor twee. [...] In de kajuit passen twee bedden en een kleine kledingkast voor twee personen. Er is heel weinig ruimte, we zitten erg dicht op elkaar. De hut is gewoon om te slapen. We hebben de kleinste hut, er zijn grotere hutten op het schip." – man van 43

Anderen hebben opvang gevonden voor de eigen familie:

"Ons gezin kreeg een apart huis met drie kamers voor elk gezinslid. Is er een aparte kamer voor de kinderen, is er een aparte kamer voor mijn man en mij, en is er een aparte kamer voor de oma? Het is erg handig en comfortabel. Natuurlijk hebben we een keuken, voorzien van alle apparatuur, er is een wasmachine, een koelkast, alles is aanwezig. We hebben een erg goed en comfortabel leven in [de stad waar ze nu wonen]. Er is een mogelijkheid om te koken wanneer je wilt, er is een mogelijkheid om te eten wanneer je wilt. Alles is zoals thuis. Zeer comfortabel, ik ben tevreden." – vrouw van 37

Veel geïnterviewden wonen op een woonlocatie met mensen die zij niet kennen (vaak mede-Oekraïners) en met wie ze in meer of mindere mate voorzieningen delen. Twee geïnterviewden wonen in een hostel. Eén van hen vertelt hierover:

"We wonen in een hostel: bij ons wonen 15 gezinnen. We hebben een grote keuken gemeenschappelijk met andere Oekraïners, er is een bank in de keuken. Mijn kleindochters en ik wonen samen in dezelfde kamer: 12 vierkante meter. De kamer is ontworpen voor maximaal drie personen. De kamer heeft een tweepersoonsbed voor kleindochters. Er is een kleine kast. De kamer is warm." – vrouw van 69

Uit de interviews blijkt dat veel geïnterviewden problemen ervaren met de basisbehoefte 'wonen zoals ik wil'. Geïnterviewden voor wie 'wonen zoals ik wil' belangrijk is, vertellen dus alleen over problemen die over gemeentelijke opvang gaan en, een enkele keer, de opvang zoals geregeld door een werkgever. Dit kan van belang zijn om de ontevredenheid over huisvesting te begrijpen. We zagen immers (zie §2.1) dat veruit de meeste Oekraïners in de gemeentelijke opvang zitten. Onze interviews kunnen inzicht bieden in de soorten problemen die hier mogelijk spelen. Bij gastgezinnen kunnen natuurlijk ook problemen spelen, maar ons onderzoek beschikt daartoe over te weinig gegevens: over problemen in gastgezinnen kunnen we dus geen uitspraken doen.

Hieronder gaan we dieper in op soorten problemen waarover onze geïnterviewden vertellen, vooral in de gemeentelijke opvang. Vooraf is het goed om te weten hoe divers de gemeentelijke opvang is. We hebben verhalen gehoord over Oekraïense ontheemden die op een schip werden opgevangen, in een hostel, maar ook in rijtjeswoningen die op termijn afgebroken worden. We vermoeden dat veel van hen gehuisvest zijn in gebouwen die tot voor kort leeg stonden en speciaal voor de opvang van Oekraïense ontheemden geschikt zijn gemaakt voor bewoning. Dat vermoeden werd tijdens onderzoek bevestigd door onze interviews, mondelinge informatie van onze Oekraïense onderzoekers, maar ook bijvoorbeeld door rapportages in de media. Het wordt ook bevestigd door onderzoek van het CBS. Dit laat zien dat van de Oekraïense ontheemden "ruim de helft op 1 november 2022 op een adres [woonde] dat aan het begin van het jaar nog onbewoond was. Het gaat dan bijvoorbeeld om snel opgeknapte huizen en gemaakte slaapplekken."¹⁷ Een deel van de problemen die we zien, heeft te maken met de aard van huisvesting in dit soort gebouwen. Dit kunnen dus behalve verouderde rijtjeswoningen ook kantoorpanden zijn. Andere vormen van huisvesting zijn hostels. Deze zijn in beginsel niet bedoeld voor permanente bewoning. Hier spelen dus soms vergelijkbare problemen.

De problemen die we hieronder beschrijven zijn soms goed af te bakenen, zoals het probleem geen eigen keuken te hebben. Maar andere pro-

blemen hangen nauw samen en zijn niet altijd goed van elkaar te scheiden. Dat zijn de problemen die voortkomen uit het samenwonen met anderen in gebouwen die eigenlijk niet geschikt of niet bedoeld zijn voor langdurige bewoning.

Kookvoorzieningen

Voor veel Oekraïners die de basisbehoefte ‘wonen zoals ik wil’ noemen, blijkt zelf kunnen koken erg belangrijk. Maar niet alle opvang biedt die mogelijkheid. Niet kunnen koken is daarom meerdere keren genoemd als klacht. Zeker op de schepen konden, en kunnen, Oekraïense ontheemden niet koken. Ze krijgen daar eten. Hoewel sommige Oekraïners tevreden waren met het eten op een schip, zoals we in een eerder citaat zagen, misten andere Oekraïners juist de mogelijkheid om zelf te koken. Nu veel Oekraïners zijn doorgestroomd van schepen naar andere huisvesting, speelt dit probleem waarschijnlijk minder. Enkele geïnterviewden beschrijven hoe ze in nieuwe huisvesting een keuken aantreffen:

“Er is een keuken, en dit is het belangrijkste. In [de stad waar ze wonen] zijn we erg goed en comfortabel. Het is mogelijk om te koken en te eten wanneer je maar wilt, en niet volgens schema.”
– man van 61

“Het eerste wat ik deed toen ik aankwam was borsjt maken en pannenkoeken bakken. We misten echt onze keuken, we misten huisgemaakt eten.”
– vrouw van 37

De geïnterviewde die nog steeds op een schip verblijft, was aanvankelijk tevreden over het eten:

“Het eten was in het begin goed. Nu is het niet meer mogelijk om het te eten. Eentonig menu, allemaal met kruiden. Je kunt je niet voorstellen hoe je gewoon zelfgemaakt eten wilt. Het is goed om op het schip te wonen, maar als je er niet lang woont.” – man van 43

Ook hij wil inmiddels een plek om zelf te koken. Intussen heeft hij een andere oplossing, maar die is ook ingegeven door gebrek aan tijd:

“Ik heb geen tijd om te eten wat we hebben klaar-gemaakt. Daarom eet ik voedsel uit de supermarkt.”
– man van 43

Een andere geïnterviewde kan niet koken op haar woonlocatie. Daar wordt wel eten aangeboden:

“Mijn zus en ik eten zulk voedsel niet, ik heb een multicooker gekocht en kook er nu mee.”
– vrouw van 38

Binnen de beperkingen die er zijn, gaan sommige Oekraïners dus wel op zoek naar oplossingen.

Kwaliteit van huisvesting

Enkele geïnterviewden beklagen zich uitdrukkelijk over de kwaliteit van huisvesting. We hebben al gezien dat sommige geïnterviewden ontevreden zijn over het ontbreken van voorzieningen (zoals een keuken). Maar de ontevredenheid kan ook gaan over de kwaliteit van voorzieningen die er wel zijn, of de kwaliteit van de woonplek zelf:

“Dit is mijn grootste probleem en pijn. Ik hou echt niet van de plek waar mijn zoon en ik wonen. Het is gewoon verschrikkelijk – de omstandigheden zijn slecht, je kunt geen eten koken, omdat het gebouw op het punt staat gesloopt te worden. Alles is vrij oud, geluiden zijn door de muren te horen, het is koud. [...] Dit alles in één piepklein kamertje van 15 meter.” – vrouw van 38

Andere geïnterviewden werden verwelkomd in een nieuwe opvangruimte en beschrijven wat ze zagen:

“We hebben gekeken naar appartementen zonder vloerbedekking. Ik vroeg hen ook wanneer het appartement klaar zou zijn. En ze vertelden me: “en het is er klaar voor [d.w.z. voor bewoning].” We zagen appartementen zonder behang. [...] Eerst dacht ik dat het een soort magazijn was. Ik dacht dat ik misschien naar de verkeerde plaats keek. Ze legde me toen uit dat dit hier de norm is.”
– vrouw van 27

Dit zijn slechts enkele getuigenissen van de slechte kwaliteit van huisvesting. Maar we zagen al dat het CBS inschat dat per 1 november 2022 ruim de helft van Oekraïense ontheemden gehuisd wordt in opgeknapte gebouwen. We hebben geen aanleiding te denken dat deze inschatting een jaar later niet meer klopt. De problemen die onze geïnterviewde Oekraïners signaleren, kunnen dus een aanwijzing zijn dat veel meer Oekraïners problemen ervaren met de kwaliteit van hun huisvesting. Dit zou een verklaring kunnen zijn voor hun ontevredenheid over huisvesting.

Samenwonen met vreemden (1): ongemak

We gaven al aan dat veel Oekraïense ontheemden verblijf hebben in gemeentelijke opvang. Hoewel sommigen ondergebracht zijn in huisvesting die ze alleen met de eigen familie of slechts met weinig andere vreemden delen, leven vermoedelijk veel Oekraïense ontheemden op woonlocaties waar ze samenwonen met vreemden, ofwel in een hostel, ofwel in een gebouw dat geschikt is gemaakt voor bewoning. Een deel van de problemen waarover onze Oekraïense geïnterviewden vertellen, komt voort uit het samenwonen met vreemden (vaak landgenoten), zoals deze geïnterviewden ervaren:

“Het is moeilijk als je op 40-jarige leeftijd gaat samenwonen met een vreemde.” – vrouw van 43

“Er is een keuken, drie ruime kamers. Maar als mannen ruimden ze soms niet op; dan wisselden de partners af, je komt in vuile kleren en loopt de hele dag in die werkkleding, dan kwam je – je hield ermee op ze te wassen, en je ging naar bed, want je hebt een zware dag voor de boeg.” – man van 35

“In het weekend staat de verwarming uit. De keuken en badkamer met toilet zijn gemeenschappelijk met andere Oekraïners. Soms wachten we lang om onder de douche te gaan. Tien kamers hebben twee douches en twee toiletten. En dat is het. Ze zijn constant bezig, moeten in de rij staan. Ik klaag niet, ik ben erg dankbaar voor de geboden voorwaarden, maar wij zijn van mening dat voor zoveel mensen (15 gezinnen) twee douches en twee toiletten niet genoeg zijn. Al het andere is helemaal naar onze zin.” – vrouw van 69

Een andere geïnterviewde woont ook op een plek met onbekenden, niet alleen mede-Oekraïners, maar ook mensen uit andere landen. Ze geeft aan heel ontevreden te zijn met haar huisvesting, maar nuanceert het meteen:

“Natuurlijk begrijp ik dat ik in [een Nederlandse stad] woon in vergelijking met de gruwel van mensen die in dorpen wonen. Ik woon in een prachtige stad, ik heb toegang om te studeren, mijn school is niet zo ver weg als het zou kunnen zijn. Ik heb toegang tot goede medicijnen. Er is uitstekend vervoer. Vergelijken met anderen is cool. Mijn locatie heeft een hele leuke community op mijn verdieping.” – vrouw van 42

De locatie van de opvangplek is dus uitstekend. Deze plek bestaat blijkbaar uit meerdere verdiepingen, zoals later blijkt. Over de verdieping waar zij woont, lijkt zij tevreden. Maar ze ervaart overlast van bewoners van andere verdiepingen:

“Op de zesde verdieping woont bijvoorbeeld een alcoholist. Hij achtervolgt iedereen. Daar wordt de politie constant gebeld en hij jaagt iedereen op.”
– vrouw van 42

“Een koelkast voor 15 personen... Het is gewoonweg niet uit te leggen. En natuurlijk lokt dit conflicten uit. Het is als een gemeenschappelijk appartement. En het is erg moeilijk.”
– vrouw van 42

Uit voorgaande citaten blijkt het ongemak dat voortkomt uit het delen met vreemden van een woonlocatie en van voorzieningen, zoals keuken, wc of douche.

Samenwonen met vreemden (2): gebrek aan privacy en ruimte

Gemeentelijke opvang levert ook problemen op met gebrek aan privacy en gebrek aan ruimte. Voor een deel staan deze problemen op zichzelf en hebben ze niet zozeer te maken met anderen op de woonlocatie. De privéruimte die Oekraïners hebben binnen een woonlocatie, is simpelweg te klein:

“Ik heb daar (in het hotel) niet veel privacy. Mijn zoon woont nog steeds bij mij op de kamer. De enige keer dat mijn vriend hier is, heeft hij de stad verlaten en hij [mijn zoon] heeft zijn appartement verlaten. Ik heb er waarschijnlijk een week doorgebracht. De eerste keer dat ik wakker werd en dacht: “Ik ben alleen.” Alleen. Ik ben al heel, heel lang niet meer alleen geweest.”
– vrouw van 42

“We wonen momenteel met mijn zoon in een kleine kamer, ik heb een gebrek aan privacy. Dit is allemaal al bijna een jaar aan de gang.”
– vrouw van 42

Maar soms hebben de problemen wel samenhang met het grote aantal vreemden met wie zij samenleven:

“Omdat ik gewend ben om het grootste deel van mijn leven thuis door te brengen, tv te kijken, rustig een boek of nieuws te lezen. We hebben die mogelijkheid niet, omdat we met een groot aantal mensen leven en het een beetje krap voor ons is.” – man van 35

“Ik begrijp dat Nederland, ja, en heel Europa, lange tijd niet voorbereid waren om zo’n groot aantal mensen op te vangen. Gezien de omstandigheden verheug ik me over de geboden huisvesting. Maar ik heb op zijn minst een aparte kamer nodig. En het is moeilijk voor mijn kleindochter om met vreemden in een kamer te leven. Ik heb meer stilte en ruimte nodig om te kunnen doen wat ik leuk vind.” – vrouw van 61

“Ik ben erg gestrest door dit gebrek aan privacy. En als je geen eigen toilet hebt, een toilet voor meerdere gezinnen. Je kunt niet normaal naar de douche, dat komt ook vaak voor. Sommigen maken het naderhand schoon, een ander weer niet.” – vrouw van 42

Zoals deze citaten laten zien, vooral het laatste citaat, kunnen problemen met huisvesting tot spanningen leiden.

Samenwonen met vreemden (3): Leefregels en maatregelen van de gemeente

De interviews bieden ook indirect aanwijzingen dat het samenleven met (veel) mensen in de gemeentelijke opvang moeilijkheden oplevert. We zien dat

gemeenten bijvoorbeeld camera's laten installeren voor de veiligheid van de woonlocatie:

"[Mijn woonlocatie] is zeer goed gelegen en er zijn daar zeer goede omstandigheden. Ik heb het er warm, veilig. Het enige probleem is dat er veel camera's zijn, [dat is] niet zoals thuis. Ze registreren of ik 's nachts ergens heen ga, mijn nummer en waar ik heen ga: een hoog beveiligingsniveau." – vrouw van 42

Andere geïnterviewden vertellen over de leefregels in hun gemeentelijke opvang. Sommige hiervan verbieden het ontvangen van gasten.

"Buren klaagden ook dat familieleden spontaan kwamen, maar de administratie verbood gasten." – vrouw van 37

Eén geïnterviewde vertelt over haar dochter die naar Oekraïne was gegaan voor haar echtgenoot en haar eigen werk (als advocaat). Na terugkomst mocht ze niet opnieuw haar intrek nemen in de woonruimte van haar moeder (de geïnterviewde) en haar kinderen. De geïnterviewde moeder/oma vertelt:

"Mijn dochter kwam aan bij het distributiecentrum in Rotterdam. Mijn dochter werd onderdak bij ons geweigerd. Ze werd geweigerd, omdat ze niet het recht hebben om vier in één kamer hostel te vestigen. Dat wil zeggen, ons gezin was eigenlijk gescheiden. Ze werd zeer zorgvuldig behandeld, aangezien ze meer dan een maand in Oekraïne woonde. Maar ze was er niet in een resort, maar bij de behandeling. Er is oorlog, ze bombarderen daar, er is geen licht, er is geen internet. Constant en stressvol. Het leven was verdeeld in voor na. Mensen leven in uren dat er geen luchtalarmen zijn, maar heel vaak dat er op dit moment geen licht is. Leven is erg moeilijk." – vrouw van 69

Ook dit verhaal doet vermoeden dat voor de gemeentelijke opvang leefregels zijn opgesteld, ook voor bijvoorbeeld het verlaten van de woonruimte voor een bepaalde termijn. Wat ook de achtergrond of de redelijkheid van deze leefregels mag zijn, in dit geval ervaart de geïnterviewde moeder/oma de toepassing van de regel als oneerlijk.

Aanbod betaalbare (huur)woningen

In de citaten hierboven was soms te zien dat Oekraïners, binnen de mogelijkheden die hun opvangplek biedt, op zoek gaan naar eigen oplossingen. Dat kan bijvoorbeeld als ze zelf willen koken. Maar voor veel problemen op hun opvangplek kunnen ze geen oplossing realiseren: gebrek aan ruimte, gebrek aan privacy, gebrek aan woonkwaliteit (slechte muren bijv.), te weinig douches of keukens. De enige uitweg

is dan verhuizen. Maar wat zijn de mogelijkheden voor Oekraïense ontheemden? Die zijn beperkt. Verhuizen naar een andere opvangplek binnen de gemeente of naar een opvangplek in een andere gemeente (van eigen keuze) lijkt onhaalbaar omdat gemeenten hieraan niet meewerken.¹⁸ Gemeenten kunnen hiervoor uiteraard goede redenen hebben. Niettemin lijkt het erop dat deze weg naar 'wonen zoals ik wil' is afgesloten. Een andere weg is het vinden van een gastgezin. Een derde weg is te verhuizen naar eigen huisvesting: het kopen of huren van een woning. Tijdens ons onderzoek zijn we geen enkel voorbeeld tegengekomen van Oekraïense ontheemden die een woning hebben gekocht. Wel bleken twee geïnterviewden (die elkaar niet kennen) op eigen kracht een appartement te hebben gehuurd. Van de twee opties – kopen en huren – lijkt huren vooralsnog de meest haalbare. Kijken we naar de verhalen van de andere geïnterviewden, dan schatten ook zij de doorstroom naar een eigen huurwoning als somber in. We geven enkele bespiegelingen van geïnterviewden:

"Nederland heeft een groot huisvestingsprobleem. Er is niet genoeg huisvesting, zelfs niet voor de lokale bewoners. [...] Om [woonruimte] zelf te huren, is duur met onze salarissen." – man van 35

"Ik wist van de wooncrisis in Nederland voordat ik hierheen ging, in vergelijking met Duitsland waar mijn familie is: twee zussen en ouders. Ze wonen er sinds de zomer apart, in hun kleine (sociale) appartementen. Het is hier onmogelijk. Zelfs als je werkt, zijn de prijzen te hoog voor huisvesting. Zelfs ik wil dit geld niet betalen. Omdat het het niet waard is." – vrouw van 42

"Ja, werken in een laaggeschoolde functie, dan kun je niet zelf [je huisvesting] kiezen. Voor officiële verhuur van woningen moet een vast contract zijn van minimaal 3,5 duizend euro." – vrouw van 35

"We willen leven in de omstandigheden die we gewend zijn in Oekraïne. Dit is het grootste en meest ongemakkelijke probleem op dit moment; [maar] het huisvestingsprobleem maakt het simpelweg niet mogelijk om volledig in dit land te leven." – vrouw van 38

"Het is belangrijk om te weten dat het vinden van huisvesting nu erg moeilijk is. Dit is te verklaren door het feit dat er minder (huur)objecten beschikbaar zijn dan woningzoekenden. Door woningnood zijn de huurprijzen erg hoog en kan het vinden van geschikte woonruimte lang duren. Gebrek aan huisvesting is een nationaal probleem. Hoe moeilijk het is om een woning te vinden, hangt af van de stad en het dorp. Over het algemeen is het in (grote) steden lastiger dan in het dorp." – man van 37

Deze Oekraïners blijken dus uitstekend geïnformeerd over het huisvestingsprobleem in Nederland. Het probleem voor veel Nederlanders om een betaalbare huurwoning te vinden is ook hun probleem. Zoals we later in dit hoofdstuk zullen zien, speelt voor Oekraïners ook het probleem om meer financiële zekerheid op te bouwen die de weg naar een betaalbare huurwoning zou kunnen openen. Maar er speelt nog een ander probleem.

Onzekerheid over duurzame huisvesting

We besluiten met het beschrijven van een probleem dat voor alle Oekraïense ontheemden geldt: de duurzaamheid van hun huisvesting. Dit uit het verhaal van een geïnterviewde die inmiddels goede opvang had gevonden:

"Het blijkt dat we de tweede verdieping hebben gekregen: dit is met een keuken, vier kamers, een aparte ingang. Dan is het een appartement te noemen. [...] Ik heb een droger, wasmachine koelkasten. Alles wat je echt nodig hebt." – vrouw van 37

Deze geïnterviewde heeft feitelijk dus een appartement voor zichzelf. Maar er blijkt een andere kant aan het verhaal te zitten als haar gevraagd wordt voor welke termijn zij deze huisvesting kreeg aangeboden en of zij hiervoor een contract kreeg. De geïnterviewde antwoordt:

"We kregen te horen dat we hier konden blijven zolang de Richtlijn Tijdelijke Bescherming van kracht was. Maar dat is zonder contract." – vrouw van 37

De Richtlijn eindigt immers na 4 maart 2025 en kan niet opnieuw verlengd worden. Hoe Oekraïense ontheemden dit ervaren, bespreken we in §4.2.

Conclusie

Oekraïners in Nederland zijn, gemiddeld genomen, ontevreden over hun huisvesting in Nederland. De interviews bieden enkele mogelijke verklaringen:

- (1) Mogelijk de helft van Oekraïense ontheemden woont op woonlocaties die voorheen onbewoond waren. Andere Oekraïense ontheemden wonen bijvoorbeeld in hostels. Dit geldt ook voor de geïnterviewde Oekraïners. Zij ervaren problemen met de voorzieningen, de omvang en de kwaliteit van de gemeentelijke opvang.

- (2) Doorstromen naar huurwoningen is voor veel Oekraïense ontheemden waarschijnlijk niet mogelijk. Het is een algemeen probleem in Nederland. Maar de Oekraïense geïnterviewden schatten in dat ze zich dit ook op termijn niet kunnen veroorloven.
- (3) De woon- en verblijfstatus voor Oekraïense ontheemden is onduidelijk voor de langere termijn. De Richtlijn gaat immers verlopen. Dit lijkt ook zijn impact te hebben op plannen voor de gemeentelijke opvang.

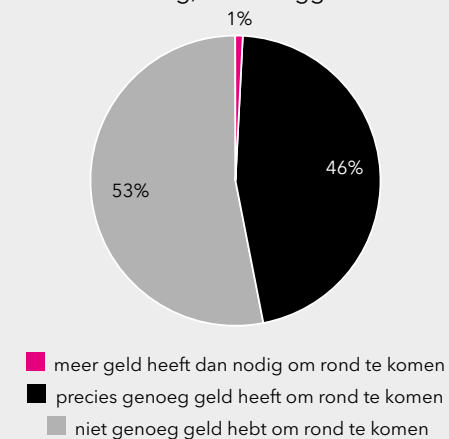
3.4 Rondkomen met geld

Nederland moet ervoor zorgen dat Oekraïense ontheemden "de nodige hulp ontvangen inzake sociale bijstand en levensonderhoud, wanneer zij over onvoldoende middelen beschikken".¹⁹ Ook geldt dat, wanneer Oekraïense ontheemden "een al dan niet beloonde werkzaamheid uitoefenen, [...] bij de bepaling van de hoogte van de steun rekening [wordt] gehouden met de mogelijkheden die deze personen hebben in hun eigen levensonderhoud te voorzien".²⁰ De bepaling lijkt uit te gaan van financiële steun aan ontheemden. Maar steun kan natuurlijk ook de vorm krijgen van huisvesting waarvoor ontheemden niet hoeven te betalen. Dan kan eventuele financiële steun verlaagd worden. De Nederlandse overheid heeft gekozen voor het verlenen aan Oekraïense ontheemden van "een maandelijkse financiële toelage ten behoeve van voedsel, kleding en andere persoonlijke uitgaven, tenzij de ontheemde inkomsten uit arbeid heeft".²¹ Dit wordt ook wel het leefgeld genoemd.²²

Hoe ervaren Oekraïense ontheemden hun financiële situatie? Beschikken zij over 'voldoende middelen'? In de enquête hebben we hier twee vragen over gesteld.

Figuur 13: Kunnen rondkomen

Voor vandaag, zou u zeggen dat u...

¹⁹ Zie de Richtlijn, artikel 13, tweede lid.

²⁰ Zie de Richtlijn, artikel 13, derde lid.

²¹ Zie de Regeling opvang ontheemden Oekraïne, artikel 6, eerste lid, aanhef en onder b.

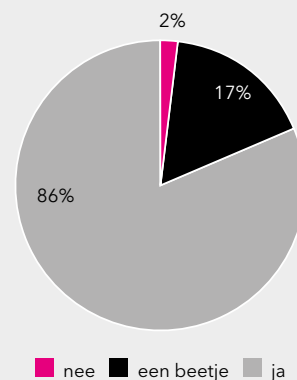
²² Zie: <https://open.overheid.nl/documenten/ff834c3d-744a-4861-b0fa-6adc9cd665f7/file>.

Zie ook: <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/opvang-vluchtelingen-uit-oekraïne/werk-en-inkomen>.

18 Dit was wat onze Oekraïense teamleden ons vertelden in een bijeenkomst op 19 september 2023.

Figuur 14: Geldzorgen voor de toekomst

Maakt u zich zorgen of u genoeg geld heeft in de toekomst?

De antwoorden laten een somber beeld zien: vanuit de meeste Oekraïners vinden dat zij rond een minimum aan middelen zitten, of zelfs daaronder. Tegelijk hoeven zij niets te betalen voor gemeentelijke opvang of bijvoorbeeld recreatieve en educatieve activiteiten.²³ Toch ervaren zij kennelijk zorgen over genoeg geld hebben in de toekomst. We kijken naar de interviews om daar een beter begrip van te krijgen.

Belang en betekenis van rondkomen met geld

Geïnterviewden die 'rondkomen met geld' als basisbehoefte kiezen, leggen uit waarom ze dit belangrijk vinden. Hierin zijn drie hoofdredenen te onderscheiden:

1. Het stelt ze in staat om in hun andere basisbehoefte te voorzien.

"Financiële zekerheid is wanneer je basisbehoeften volledig zijn vervuld, wanneer de behoefte aan voedsel volledig wordt vervuld, in kleding volledig wordt voorzien. Ik heb het niet over iets overbodigs, maar over iets dat echt noodzakelijk is." – vrouw van 37

2. Het geeft ze vrijheid (onafhankelijkheid, ontwikkelkansen).

"Het gaat om vrijheid. Keuzevrijheid, realiseren van onze verlangens. Want je kunt lopen, maar je hebt comfortabele schoenen nodig." – man van 62

3. Het stelt ze in staat om hun kinderen te ondersteunen.

"Als alleenstaande moeder kan ik zeggen dat dit heel belangrijk is. Want ik heb een kind en daar is veel geld voor nodig. Niemand wil dat het kind alleen maar thuis zit en niets doet. Ik wil het bijvoorbeeld sport geven." – vrouw van 42

Daarnaast blijkt dat 'rondkomen met geld' verschillende betekenissen kan hebben. Een eerste basale betekenis is simpelweg het hebben van geld:

"Om alles te realiseren heb je geld nodig, want niemand doet iets voor niets. We gingen zelfs naar de zee, we wilden een beetje opwarmen, naar het café gaan. Om naar het café te gaan, moet je in ieder geval koffie of thee bestellen. En ook, als je een auto bestuurt, moet je de auto starten. Dan moet er geld zijn voor dit alles." – man van 62

Maar het kan ook gaan om bijvoorbeeld toegang tot je bankrekening, in dit geval een bankrekening in Oekraïne:

"Met het begin van de grootschalige invasie was de kwestie van financiën het meest nijpend voor mij, aangezien ik mijn zoon alleen opvoed. Onze banken zijn momenteel niet betrouwbaar genoeg om geld te sparen, dus ik maak me nog steeds zorgen. De oplossing voor de situatie is om alle bedragen over te maken naar buitenlandse kaarten." – vrouw van 38

Maar geld hebben gaat ook over de kansen om geld te verdienen, geld te sparen of simpelweg geld niet te verliezen:

"In de normale zin van het woord is financiële zekerheid een kans om geld te verdienen en te sparen voor de toekomst." – vrouw van 50

"Voor mij is het concept van financiële zekerheid zowel het vermogen om te werken als het vermogen om jezelf te realiseren, en ook niet om geld te verliezen." – vrouw van 30

De geïnterviewden laten hiermee zien dat 'rondkomen met geld' niet alleen gaat over het nu, over vandaag, maar ook over de (nabije) toekomst: welke vooruitzichten heb je om geld niet te verliezen, te behouden of erbij te krijgen (door werken of sparen). Kortom: het gaat om financiële zekerheid, nu en in de toekomst.

De interviews gaven ook enige inzicht in het geld waarover Oekraïense ontheemden konden beschikken toen ze op de vlucht gingen:

"Toen de oorlog uitbrak, had ik niet genoeg tijd om mijn financiële transacties uit te voeren. Onze banken hebben niet zo'n grote mogelijkheid om geld te sparen." – vrouw van 38

"Net zoals we vluchtten voor de oorlog en alles in Oekraïne achterlieten: eigendom, huis, land, werk. Dit alles is in de loop der jaren verdiend. Nu voel ik me geen financieel zeker persoon." – vrouw van 45

Het is echter onduidelijk in hoeverre andere Oekraïners kunnen terugvallen op geld of andere middelen die ze vanuit Oekraïne konden meenemen.

Rondkomen met geld in Nederland

Meerdere geïnterviewden zien een groot verschil tussen de financiële zekerheid van hun leven in het vooroorlogse Oekraïne en die van hun huidige leven in Nederland:

"In het jaar dat ik vertrok, werden verschillende nieuwe projecten gelanceerd, het begin van een nieuw bedrijf waar geld in werd geïnvesteerd. [...] In Nederland ontvang ik met het minimumloon nog niet eens de helft van het inkomen dat ik in Oekraïne ontving. Ik leidde vier tot vijf projecten en kreeg genoeg geld." – vrouw van 35

"Als we het vergelijken met Oekraïne, waar ik me een koningin voelde, omdat ik in de IT werkte, had ik een goed salaris. Ik had het gevoel dat ik alles kon. Niet hier. Hier betaal je huur, vervoer kost ongeveer 150 euro, eten, kleding... En het salaris lost snel op. [...] Als je in Oekraïne in de IT werkt, kun je binnen een paar jaar een appartement kopen. Niet in Kiev, maar zoiets als Khmelnytsky. Dat is hier niet mogelijk. Ik weet niet hoe mensen hier overleven. Wij [mijn vriend en ik] hebben ooit berekend dat als je hier 10.000 euro verdient, dan krijg je 5.500 euro in je handen. Je moet [dus] bijna de helft van je salaris afstaan. Dus ik zie het nut er niet van in om hier [meer] salaris na te jagen. Want hoe meer je verdient, hoe meer belasting je betaalt." – vrouw van 27

Meer geïnterviewden realiseren zich dit grote verschil. Dit hoeft niet te betekenen dat het vroegere leven de maatstaf blijft voor huidige basisbehoeften (zie ook de opmerking hierover §3.1) en, in dit geval, voor Rondkomen met geld, zoals deze geïnterviewde uitlegt:

"Onze prioriteiten zijn sterk veranderd. Want daarvoor was ik in 2014 in Amsterdam, en kon ik me veel veroorloven. Zowel de shirts als de schoenen zijn goed [...] Ik ben laatst bij die winkels geweest, met zulke mooie schoenen, maar ik laat ze nog steeds staan. Dus ik keek er gewoon naar Ik kan dit op dit moment niet opbrengen. Daarom kunnen we zeggen dat de financiële zekerheid veel is veranderd. Maar door het feit dat ze ons helpen, valt het allemaal wel mee." – man van 62

Ook bij andere basisbehoeften zien we dat Oekraïense ontheemden zich het verschil tussen het vroegere en huidige leven realiseren, zoals ook hier, en daar verschillend mee omgaan: sommigen passen zich aan, anderen vinden het moeilijk.

Wat hun houding ook is, van berusting of anderszins, en hoezeer zij ook hun maatstaf voor financiële zekerheid bijstellen, Oekraïners ervaren niettemin problemen met hun financiële zekerheid. Vaak noemen zij vervoerskosten:

"Vanuit het vakantiepark [...] moest je veel geld betalen om in de stad te komen. We hebben geen eigen vervoer, maar met het openbaar vervoer is het duur." – vrouw van 69

Scholen of gemeenten bieden soms oplossingen met een kleine, financiële bijdrage of gemeentelijke kortingspas, maar deze blijken niet altijd toereikend:

"De school geeft ook een bijdrage aan musea: 50 euro per jaar. Aan de ene kant is het niet veel, maar aan de andere kant is het ook zonde [om het niet te gebruiken]. Er zijn ook momenten in de winter dat er ijs ligt en mijn zoon niet kan fietsen. Dan maken we gebruik van het openbaar vervoer. De gemeente geeft ons hier geen geld voor terug, omdat we op 2.700 meter van de school wonen. Als we 3 km woonden, dan zouden we worden teruggebracht. En ja, we geven weer geld uit. Het blijkt ongeveer 13 euro per dag te zijn, en als het ijs een week ligt... Dan komt er meer dan 50 euro [aan kosten] bij." – vrouw van 42

"Ze hebben hier de Ooievaarpas. Ik kan het gebruiken, maar de zwembaden waarvoor korting geldt, liggen te ver van onze locatie. Ongeveer 7 km. [...] niemand compenseert voor het vervoer; en dan kan ik, die 260 euro per maand ontvang voor één persoon, dan kan ik het niet eens opbrengen. Omdat het te duur is voor geld. En omdat ik mijn kind wil ontwikkelen [voor zwemles], betaal ik zonder korting voor het dichtstbijzijnde zwembad, want in dit geval hoeft je geen geld uit te geven aan vervoer. Het kost me ergens rond de 50 euro per maand voor 4 lessen. Het raakt me in de portemonnee, maar het is een kleine afstand van thuis en daarom best comfortabel. Hij volgt ook klimlessen. Ook deze activiteit heeft geen kortingen. Het blijkt ook ongeveer 50 euro te zijn. Dus 100 euro gaat alleen naar sport" – vrouw van 42

Sommige Oekraïners hebben ook nog kostenposten in Oekraïne, voor een huis of familieleden in Oekraïne:

"We hebben verplichte betalingen in Oekraïne die niemand nog heeft geannuleerd. Ik moet dus nog steeds betalen voor mijn huis" – vrouw van 42

Ook ervaren Oekraïense ontheemden de gevolgen van nieuwe regels voor het leefgeld:

23 De Regeling opvang ontheemden Oekraïne, artikel 6, eerste lid, bepaalt welke steun (en in welke vorm) Oekraïense ontheemden krijgen.

“Sinds 1 februari wijzigt Nederland de opbouw van betalingen. Dus als één van de volwassenen in het gezin werkt, worden de betalingen voor het hele gezin geannuleerd. Op die manier bemoeilijken ze onze integratie in de samenleving. Eén salaris met kinderen is moeilijk. Daarom moeten we snel vooruitgaan en zelf voor onze financiële zekerheid gaan zorgen.” – vrouw van 39

De geïnterviewden vertellen over verschillende soorten oplossingen voor het rondkomen met hun geld. Sommige oplossingen zijn te danken aan hulp van anderen, voornamelijk van gemeenten en vrijwilligers. Gemeenten zoals Den Haag en Rotterdam bieden een gemeentelijke kortingspas aan:

“Bijna alle musea en tentoonstellingen waren gratis. We kregen gratis een kaart voor korting in het museum. Daar zijn we heel dankbaar voor.” – man van 61

Andere geïnterviewden vertellen over hulp die zij van vrijwilligers ontvangen. Eén geïnterviewde bijvoorbeeld beschrijft hoe het eraan toegaat in het hotel waar hij met andere Oekraïense ontheemden verblijft. Daar is een aparte kamer voor vrijwilligers die op allerlei manieren helpen.

“Ze helpen ons hier als er problemen moeten worden opgelost. Ik had een nieuwe bril nodig. Toen hebben we via een vrijwilliger een afspraak gemaakt in [...]. Ik vertrok, ik onderging al het onderzoek, kreeg een bonnetje. En na een tijdje ging ik [de bril] ophalen [...]. Een vrijwilliger heeft me echt geholpen dit probleem op te lossen. Als ze apart zouden wonen, weet ik niet hoe ik het zelf zou doen.” – man van 62

Hij vertelt ook over een kind dat een ongelukje kreeg:

“Het kind kneusde zijn vinger; we gingen meteen naar de vrijwilligers. We kregen een afspraak, alles was afgesproken. We stapten meteen in de auto en het ziekenhuis, we werden ontvangen, de conclusie is een gekneusde vinger, we kregen medicijnen voorgeschreven, we haalden ze gratis op bij de apotheek.” – man van 62

Zoals deze voorbeelden laten zien, bieden vrijwilligers praktische hulp. Maar zij kunnen ook helpen bij het vinden van financiële steun:

“Wat ik hier wil noemen: sociale uitkeringen, financiële hulp van organisaties, financiële steun van sponsorende gezinnen. Dat is alles wat ik in het begin had, omdat mensen hielpen en filantropen vonden die liefdadigheidsbijdragen leverden. Zo kan mijn dochter nog steeds tot 7 uur 's avonds op school zijn en naar dansavonden gaan.” – vrouw van 30

De steun van vrijwilligers (in allerlei vormen), de voorzieningen die gemeenten verschaft en het leefgeld dat Oekraïense ontheemden ontvangen: dit alles samen lijkt te zorgen voor een zekere balans in de financiële zekerheid die sommige Oekraïners ervaren, zoals blijkt uit het antwoord van een geïnterviewde Oekraïner op de vraag of hij zich ‘financieel veilig’ voelt:

“Nou ja, relatief veilig. Vanwege het feit dat we gratis in een hotel wonen, we niet betalen voor nutsvoorzieningen, we hier eten hebben; wat ontbreekt, kopen we. We kopen bessen voor kinderen. Plus kleding: nu hebben alle vrijwilligers me dit allemaal gegeven. Voorheen was in deze kamer alles volgestopt met spullen voor Oekraïners die vrijwilligers meebrachten. Mijn dochters gaan ook helpen bij de humanitaire hulpverlening. Gisteren vroeg ik ze om een spijkerbroek voor me te vinden, omdat de oude al waren afgedragen. Dus hadden ze er drie meegenomen om uit te kiezen: twee ervan kwamen in de buurt, dus de ander liet ik achter. Want toen we [naar Nederland] reden hadden we niets; we droegen kleren en wat we droegen. Er was één rugzak en dat was het. Daarom kregen we hier alle kleren.” – man van 62

Een ander deel van de oplossingen bestaat uit wat geïnterviewden zelf kunnen doen. Sommige voorbeelden die ze hiervan geven, lijken als kern te hebben: verstandig omgaan met wat je hebt, bijvoorbeeld door geld alleen uit te geven aan noodzakelijke dingen, kleding zelf te repareren.

“Ik ga niet naar het café. Ik geef geld heel rationeel uit. Ik raakte eraan gewend en in Kiev deed ik hetzelfde. Ik doe geen onnodige aankopen. Ik koop alleen het meest noodzakelijke.” – vrouw van 54

“Ergens in de jaren '90, tijdens hervormingen, had ik al dit gevoel [dat ik nu heb]: ik studeerde aan het instituut, mijn ouders kregen geen salaris. Ik werkte op de universiteit: ik hielp studenten met het schrijven van diploma's, scripties. Het geld dat mijn moeder gaf, was alleen genoeg voor het transport. Voor alle kosten die gepaard gingen met studeren, eten, wandelen met vrienden, moest ik zelf geld verdienen. Ik verdiende geld vanaf de negende klas van school. Ik wist hoe ik moest naaien, repareerde kleding voor burens. Lange tijd daarna was het moeilijk voor mij om geld uit te geven aan optionele dingen. Nu zit ik weer in een soortgelijke situatie.” – vrouw van 42

“Belangrijke criteria voor het bereiken van financiële zekerheid: onderwijs, werk, sparen, investeren. Ik doe al het bovenstaande en voer het allemaal volledig uit. Mijn eigen financiële plan, dat de huidige situatie weerspiegelt met financiën, financiële doelen en manieren om deze te bereiken, helpt me om naar het gestelde doel te gaan en financiële stabiliteit te bereiken. Planning kost wat

tijd, maar het is het waard. Ik neem in het financieel plan alles op waar ik van droom om in de toekomst te bezitten, ik schat de kosten in en bereken hoeveel ik elke maand moet verdienen en sparen. Ik denk ook aan manieren om geld te verdienen en het inkomen te verhogen. Ik heb er geleidelijk een gewoonte van gemaakt om volgens mijn eigen plan te handelen en dit zal helpen om snel financiële zekerheid te bereiken.” – vrouw van 38

Op verschillende manieren getuigen deze voorbeelden van de veerkracht van Oekraïners: om bijvoorbeeld te sparen en te plannen.

Maar de meeste oplossingen die Oekraïense ontheemden noemen, hebben te maken met werk of opleiding (als een middel om werk te vinden). Eén weg naar meer financiële zekerheid is simpelweg te gaan werken of, voor wie al een baan heeft, een beter betaalde baan te vinden:

“Het eerste is om een betere baan te hebben, meer te verdienen om meer te betalen.” – man van 43

Daarbij is hulp om werk te vinden ook welkom:

“Het zou voor Oekraïners geweldig zijn om toegang te hebben tot diensten van het werkloosheidscentrum. Nu is dat afgesloten. Je kunt er alleen aan toe als je minimaal 26 weken hebt gewerkt en ontslagen wordt. En hier is er bijna geen kans dat je officieel wordt ontslagen. Misschien alleen als je iemand vermoordt. Iedereen is hier heel voorzichtig, dan is het gemakkelijker voor hen om je tot het einde van het contract te laten afronden en dat is alles. Want als ze je ontslaan, krijgen ze problemen met controles. En dat kunnen ze niet gebruiken. Daarom is de kans om een arbeidsplek en gratis cursussen te krijgen erg klein” – vrouw van 42

De interviews suggereren dat werken een belangrijke oplossing is voor het probleem van financiële onzekerheid. Maar deze oplossing brengt ook weer problemen met zich mee. Deze problemen bespreken we pas in de volgende paragraaf. Daar kijken we naar de basisbehoefte Werken.

Conclusie

Zijn de geïnterviewde Oekraïners tevreden over het realiseren van hun basisbehoefte ‘rondkomen met geld’? Van de geïnterviewden die ‘rondkomen met geld’ als basisbehoefte noemen, laat een groot deel weten matig of redelijk tevreden te zijn. Een kleine groep laat weten zich financieel onzeker te voelen. De interviews suggereren dat sommige Oekraïners net genoeg hebben.

Het lijkt erop dat de leefgelden, voorzieningen van gemeenten en steun door vrijwilligers de Oekraïners enorm hebben geholpen. Tegelijk lijkt er een wankel evenwicht te bestaan tussen leefgeld, voorzieningen en steun. Als de hulp van één partij wegvalt (in welke vorm ook), dan kunnen Oekraïense ontheemden snel onder het minimum raken. Voor meer financiële zekerheid lijkt het belangrijk dat ze zelfredzaam worden door het vinden van een baan. Daar kijken we in de volgende paragraaf naar.

3.5 Werken

Nederland moet Oekraïense ontheemden toestaan “werkzaam te zijn in loondienst of als zelfstandige”.²⁴ Oekraïense ontheemden hebben inderdaad van dit recht gebruik gemaakt. Eerdere publicaties van bijvoorbeeld CBS geven inzicht in de deelname van Oekraïense ontheemden aan de Nederlandse arbeidsmarkt. Ze laten bijvoorbeeld zien dat (over een periode van een klein jaar) een steeds groter deel betaald werk vindt als werknemer: van 35% (per 1 juli 2022)²⁵ naar ongeveer de helft (per 1 mei 2023)²⁶ van de Oekraïense ontheemden in Nederland. Ook laten gecorrigeerde gegevens van CBS zien dat vrijwel alle Oekraïense werknemers een tijdelijk dienstverband hebben (per 1 mei 2023).²⁷ Het lijkt erop dat Oekraïners in vergelijking met statushouders Oekraïners sneller en in grotere aantallen banen vinden.²⁸ Dat lijkt de conclusie te rechtvaardigen dat Oekraïners, in ieder geval in vergelijking met statushouders, een betere toegang tot werk hebben. Maar dit is niet het hele verhaal. Wat toegang tot werk lijkt, behoeft nuancering.

In onze enquête hebben we Oekraïense ontheemden gevraagd naar hun tevredenheid over werken in Nederland. De enquête laat zien dat Oekraïners in Nederland, gemiddeld genomen, ontevreden zijn over werken in Nederland. Kijken we naar deelvragen, dan krijgen we een nog beter zicht op die ontevredenheid.

²⁴ Zie de Richtlijn, artikel 12. Dit artikel legt ook het recht vast om “deel te nemen aan activiteiten zoals volwassenenonderwijs, beroepsopleiding en praktische werkervaring”.

²⁵ Zie: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2022/48/begin-juli-had-ruim-een-derde-van-de-oekraïense-vluchtelingen-werk>.

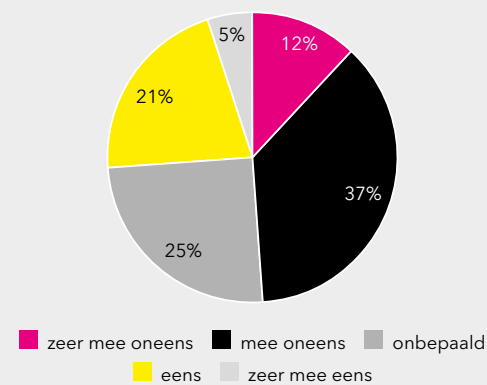
²⁶ Zie: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2023/39/opnieuw-meer-oekraïense-vluchtelingen-in-loondienst>.

²⁷ Idem.

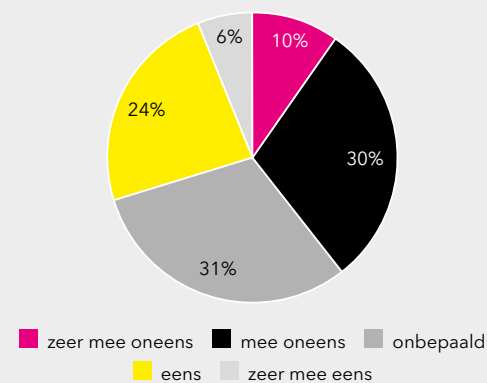
²⁸ zie CBS (2023, 13 april).

Figuur 15: Tevredenheid met de basisbehoefte 'werken'

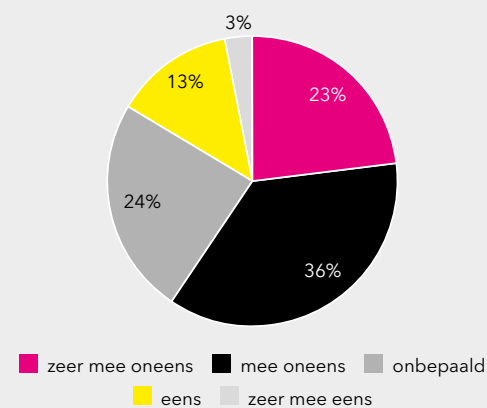
Stelling: "Het is makkelijk voor mij om een baan te vinden in Nederland"

Stelling: "Ik ben tevreden met mijn werk in Nederland"

Stelling: "Ik ben tevreden met de kans om een baan te vinden die past bij mijn vakgebied en niveau in Nederland"

Belang en betekenis van werken

Tegelijk blijft de vraag welke belevingswereld achter deze percentages schuilt. Om de ontevredenheid te duiden, putten we opnieuw uit de interviews. Daarin zagen we dat de basisbehoefte 'werken' het vaakst genoemd wordt door geïnterviewden (genoemd door 22 van de 40). 'Werken' als basisbehoefte blijkt vaak nauw verbonden met andere basisbehoeften die voor de geïnterviewden belangrijk zijn. Ook wie 'werken' niet als basisbehoefte heeft genoemd, blijkt dit soms toch

belangrijk te vinden, maar dan als vervulling van een andere basisbehoefte die ze hadden gekozen. Zij vonden bijvoorbeeld de basisbehoefte 'talenten inzetten' belangrijk en vertelden dat dit voor hen betekende: werken in je eigen vakgebied. Hierna bespreken we wat 'werken' voor Oekraïners betekent, hoe het samenhangt met hun andere basisbehoeften.

'Werken' is bijvoorbeeld verbonden met de basisbehoefte 'rondkomen met geld' (zie §3.4). Maar het is ook verbonden met bijvoorbeeld de basisbehoefte 'mezelf ontwikkelen':

"Ik wil niet ergens in de lucht hangen, ik wil een soort beweging voorwaarts in mijn ontwikkeling." – vrouw van 39

Weer anderen vinden voldoening in hun werk:

"Mijn werk geeft mij plezier. Ik zou geen baan accepteren die geen plezier brengt." – man van 33

"Op het werk voelde ik me zelfverzekerd, had ik stabiliteit, ontwikkeling, had ik een sociale kring, een stabiel inkomen." – vrouw van 42

Voor sommige geïnterviewden is werken een vanzelfsprekendheid, een noodzaak, soms zelfs een zaak van overleven:

"Voor mij zijn de basale, persoonlijke behoeften: uitvoeren van werk. Ik kan niet zonder een klus zitten. Ik moet constant ergens geld verdienen, ontwikkelen, communiceren, reizen. Ik kan niet op één plek zitten." – man van 24

"Ik ben niet gewend om thuis te zitten zonder werk." – vrouw van 45

"Ik geniet niet van het leven. Ik heb geen passende soortgelijke baan, ik heb geen eigen huis, ik heb geen vertrouwen in de toekomst en er is geen basiscomfort. Er zijn dagen dat ik de hele dag huil en ik de [scheeps]hut niet wil verlaten. Als ik geen baan had, weet ik niet wat ik zou worden. Werk geneest me." – vrouw van 50

Voor andere geïnterviewden betekent werken het maken van verbinding met anderen, in dienst staan van anderen, nuttig zijn voor anderen, ook voor het gastland waar ze hun toevlucht hebben gevonden:

"Werk gaat ook over communiceren met anderen, het gevoel erbij te horen, interactie en jezelf vinden in nieuwe omstandigheden, ervaringen en energie delen." – vrouw van 45

"Ik heb de laatste tijd gemerkt dat ik in het verleden, toen ik werkte, een gevoel kreeg dat ik anderen nodig had. Door adviesdiensten te verlenen, voelde ik me nuttig voor anderen. Ik heb

genoten van dit deel van mijn werk. Toen mensen uit mijn consult kwamen met de georganiseerde noodzakelijke informatie, was ik ook blij voor hen. Ik mis dit gevoel. Momenteel werk ik op de luchthaven, waar ik eten ophaal voor business en economy class. Ik voel me ook nodig. Mijn handen doen iets belangrijks, mijn energie werkt voor de samenleving." – vrouw van 45

"Natuurlijk wil ik ook nuttig zijn voor het land dat ons onderdak heeft geboden." – vrouw van 61

De interviews laten zien dat 'werken' om meerdere redenen belangrijk is. Werken is niet slechts een manier om geld te verdienen, maar ook een kans op zelfontwikkeling; het is voldoening en jezelf in dienst stellen van anderen en, soms, gewoonweg een noodzaak.

Op zoek naar werk

Het merendeel van de geïnterviewde Oekraïners vindt werken dus om belangrijk, ook al geven zij hiervoor uiteenlopende redenen. Zoals we eerder in de CBS-cijfers zagen, slagen veel Oekraïners erin om een baan te vinden. Maar wat zijn hun ervaringen met deze banen? En hoe is dat voor Oekraïense ontheemden die (nog?) geen baan hebben? De interviews laten zien welke ervaringen Oekraïense ontheemden hebben met werken in Nederland: het zoeken en vinden van een baan, het onderweg zijn naar een baan, de omstandigheden op de werkvloer, enzovoort.

Allereerst suggereren onze interviews dat zij actief op zoek gaan naar werk. Dat lukt niet altijd. Een deel van de geïnterviewden vindt het moeilijk om een baan te vinden. Maar de redenen hiervoor zijn heel divers. Soms weten ze niet goed hoe ze een baan moeten vinden. Maar vaak blijkt er meer aan de hand dan een gebrek aan informatie over toegang tot de Nederlandse arbeidsmarkt. Enkele geïnterviewden lieten weten dat hun leeftijd het moeilijk maakt om een baan te vinden:

"Een ander probleem voor het werk is onze leeftijd, en ik ben 61. Ze willen geen Oekraïners op deze leeftijd aan werk helpen." – man van 61

Dit lijkt een voorbeeld van leeftijdsdiscriminatie. Maar de geïnterviewde beschrijft het niet in deze termen.

Ook verhuizingen spelen een rol in het behouden van een eenmaal gevonden baan:

"Ik heb al gezegd dat mijn oudste kleindochter vroeger werkte aan het verpakken van tomaten, maar met de verhuizing verloor ze haar baan. Mijn kleindochter wendde zich tot verschillende organisaties voor het zoeken naar werk, maar tot nu toe is ze geweigerd." – vrouw van 69

Uit gesprekken met onze eigen Oekraïense onderzoekers weten we dat dit een zorg is. Gemeenten beslissen wanneer bepaalde opvanglocaties gesloten worden, en waar Oekraïense ontheemden vervolgens opgevangen worden. Dat kan soms betekenen dat je ineens een stuk verder moet reizen. En dat kan zelf weer een probleem zijn, zoals we straks gaan zien.

Combineren van werk en kinderopvang

Eén groep in het bijzonder heeft het lastig om werk te vinden. Dit is de groep van vrouwen met jonge kinderen. Om te kunnen werken moet zij betaalbare en voldoende kinderopvang vinden. Dat blijkt moeilijk. Veel van deze Oekraïense vrouwen slagen er niet in een oplossing te vinden. Noodgedwongen moeten ze dus thuisblijven.

"De reden waarom ik niet naar mijn werk ging, waren de kleine kinderen. [...] Er was niemand om de kinderen bij achter te laten. 's Ochtends gaat de oudste zoon naar school: je moet hem brengen en 's middags van school afhalen. De jongste zoon was nog geen vier jaar oud om naar school te gaan." – vrouw van 37

Als je kinderen hebt die nog te jong voor school zijn, zou je ervoor kiezen ze thuis te laten en, als je werk dat toelaat, zelf thuis te werken. Maar dat is niet ideaal. Niet iedereen kan dat.

"Ik kan niet met kleine kinderen [om me heen] werken. Dit is het grootste probleem. Ik kan kleine kinderen niet achterlaten. Ik weet dat er een kleuterschool is, maar niet voor de hele dag. Oekraïners krijgen maar één keer per week de mogelijkheid om hun kinderen naar opvang te brengen, maar daar heb ik niets aan. Bovendien moeten kinderen tijdens de lunch worden opgehaald van de kleuterschool. En de belangrijkste soorten werk gaan door van 's morgens tot 's avonds. Het is niet realistisch om met twee kleine kinderen naar je werk te gaan. Momenteel krijgen we hulp van de overheid voor voedsel en onderdak. Deze hulp is nu genoeg voor ons om met onze kinderen te leven. We besparen geld, we geven niet onnodig geld uit. Kinderen hebben een moeder nodig." – vrouw van 27

Als haar gevraagd wordt of ze in Nederland gaat werken als haar kinderen wat groter zijn, blijkt dat ook kosten nog een rol spelen:

"Ik denk het wel. Maar eerst moet ik een plek vinden waar ik de twee kinderen kan achterlaten terwijl ik werk. Kleuterscholen zijn erg duur in Rotterdam. Ik zal minder verdienen dan ik zal betalen voor de kleuterschool voor twee kinderen." – vrouw van 27

Behalve het probleem om opvang te vinden en van kosten voor opvang, spelen ook andere problemen: schoolroosters en organisaties niet die reageren op verzoeken.

“Ik kan het me niet eens veroorloven [om een baan te zoeken] omdat het rooster van de school van een kind overal anders is. Er is niet een of ander basisrooster voor alle scholen voor algemeen vormend onderwijs hier. Hier verschilt de ene school van de andere, iemand met zijn eigen eisen, zijn plus- of minfuncties en een bezoekschema. Daarom, omdat we moeders zijn die er helemaal niet vies van zijn om hier te werken, was iedereen erg geïnteresseerd in de situatie met betrekking tot buitenschools onderwijs. In ieder geval voor een paar uur, zodat er een mogelijkheid is om in ieder geval je werkdag te verlengen. Maar organisaties die na schooltijd betrokken zijn, reageren niet op berichten, ze bellen niet terug, ze hebben geen specifieke deadlines voor behandelingsvoorwaarden, eventuele [mogelijkheden tot] beroep. Ze reageren op geen enkele manier.” – vrouw van 39

In één van de gesprekken concludeert dat tijd het grootste probleem lijkt. Zij vraagt hoe de geïnterviewde tijd vindt om werk én opvang voor haar kinderen te organiseren:

“Ja, het is moeilijk voor een alleenstaande moeder hier.” – vrouw van 42

Voor deze groep van Oekraïense moeders lijken er geen eenvoudige oplossingen te zijn, tenzij hun eigen moeders helpen om de (klein)kinderen op te vangen:

“Op dit moment ben ik niet aan het werk, maar ik ben echt op zoek naar een baan. Onlangs kwam mijn oma, mijn moeder, bij ons, ze kan bij het kind blijven. Dus ik ga op zoek naar een baan.” – vrouw van 37

We weten niet precies hoe groot de groep van vrouwen met jonge kinderen is. De enquête laat in ieder geval zien dat zo’n 45% van de Oekraïense ontheemden hier verblijft met minderjarige kinderen (zie §2.3).

Eigen onderneming

Enkele geïnterviewden zouden graag een eigen onderneming opzetten, maar slagen daar niet in om bureaucratische of financiële redenen:

“Het starten van een eigen bedrijf in Nederland is erg moeilijk, vooral omdat er veel kapitaal voor nodig is dat ik momenteel niet heb. Juridisch gezien weten we niet wat onze rechten zijn, hoe we dat moeten doen. Een gevoel van financiële zekerheid en financiële stabiliteit is afhankelijk van stabiele inkomsten. De omvang van het eigen spaargeld en het vermogen om zijn financiële doelen te realiseren. Nu heb ik dit niet volledig gerealiseerd.” – vrouw van 50

“Ik wilde een eenmanszaak opzetten. Ik ben klaar om alle nodige belastingen te betalen en mijn eigen bedrijf te starten. Ik neem Oekraïners uit Oekraïne aan om hier in Nederland te werken. Ik kreeg echter te horen dat onze status in Nederland ons niet toestaat om een eigen bedrijf te openen. Om je eigen bedrijf te legaliseren, moet je aan een aantal voorwaarden voldoen. Nu is dat niet realistisch. ‘Momenteel kunt u geen zakendoen in Nederland’; dat wil zeggen dat er geen intenties zijn om Oekraïners geld te laten verdienen. Het is nodig om de bedoelingen van de overheid met betrekking tot Oekraïners te begrijpen.” – man van 35

De Richtlijn kent overigens wel het recht toe om als zelfstandige te werken. De citaten laten zien dat ondernemende Oekraïners worstelen met begrijpen wat juridisch mag of niet mag voor het opzetten van een eigen onderneming.

Baan in eigen vakgebied op eigen werkniveau

Zoals we al zagen, slaagt een toenemend aantal Oekraïners er wel in om een baan te vinden. Uit eerder onderzoek van CBS blijkt dat Oekraïense werknemers vaak werk hebben in de handels- en vervoerssector en de horeca (samen 31% per 1 mei 2023), maar voor een nog groter deel in de “zakelijke dienstverlening” (51% per 1 mei 2023).²⁹ Maar de naam van die laatste sector verhult veel, zoals CBS zelf duidelijk maakt: “Onder deze bedrijfstak vallen de uitzendbureaus. Vaak is niet na te gaan naar welke bedrijfstak uitzendkrachten worden uitgezonden”.³⁰ Maar de sectoren, voor zover bekend, herkennen we terug in de interviews uit ons onderzoek. Geïnterviewden noemen diverse sectoren waar zij zelf werken of waarvan zij weten dat andere Oekraïners er werk vinden. Sectoren die zij noemen: tuinbouwkassen, supermarkten, de bouwsector, productiewerk, schoonmaakbedrijven.

De enquête laat zien dat 59% van de Oekraïense ontheemden in Nederland het (sterk) oneens is met de stelling: “Ik ben tevreden met de kans om een baan te vinden die past bij mijn vakgebied

en niveau in Nederland”. Deze ontevredenheid zien wij duidelijk terug in de interviews. Meerdere geïnterviewden laten weten dat zij niet tevreden zijn met de baan die zij hebben. Eén van de geïnterviewden verwoordt het als volgt:

“Goed werk is belangrijk voor mij. Ik ben constant op zoek naar een goede baan in Rotterdam. Gedurende deze tijd probeerde ik in verschillende bedrijven te werken, maar geen van de banen bracht mij plezier. Het was geen goedbetaalde baan, ik zou zeggen eenvoudige ongeschoolde arbeid.” – man van 43

Terwijl deze Oekraïense man erkent er geen voldoening in te vinden, neemt hij er blijkbaar genoeg mee soms toch in ‘eenvoudige, ongeschoolde’ banen te werken. Maar een hoop andere geïnterviewden kiezen ervoor met zulke banen geen genoeg te nemen:

“Op dit moment hebben Oekraïners voor het grootste deel een zeer beperkte toegang tot werk. Het is óf in de Albert Heijn, óf in de kassen... De toegang tot gekwalificeerd werk is afgesloten. Voor mij gaat het om die baan die goed betaald is.” – vrouw van 42

“Momenteel werk ik online met mijn studenten. Omdat ik op het schip ben, studeer ik Engels en geef ik ook privélessen Engels aan mensen van het schip. Ik wil graag legaal werken, niet online. Ik zou als verkoper in een Zara-winkel kunnen werken, maar deze baan gaat me geen plezier brengen. Ik wil nuttig en noodzakelijk zijn. Ik ben dankbaar dat ik studenten uit Oekraïne heb met wie ik al jaren samenwerk. Nu wonen velen in andere landen, maar we blijven online studeren en studeren, zelfs vanuit verschillende delen van de wereld.” – vrouw van 50

“Het werkt wanneer ik geïnteresseerd ben. Dat wil zeggen, als je moet kiezen tussen een tuinbouwkas, werken in de keuken of in een winkel, dan kan ik beter niet werken.” – vrouw van 42

“Nou, uit de aangeboden opties kun je aan het werk. Maar ik hou niet echt van deze opties [...] Want met mijn specialiteit... ik heb mijn opleiding in het hoger onderwijs afgerond. Ik kan in wezen de Nederlandse taal leren en in de medische wereld gaan werken. Maar zoals ik tot nu toe begreep, dat het alleen in verpleeghuizen kon zijn om voor oma's te zorgen. Maar toen ik geneeskunde studeerde, was het niet mijn ultieme doel om grootmoeders te verzorgen. Ik wilde in de chirurgie werken: wonden naaien, kinderen verbinden. Maar zeker niet om grootmoeders te wassen en verzorgen. Als je de niet-medische sector neemt – de dienstensector. Dit is wat het vaakst gebeurt. Of schoonmaken. Nou, mijn kijk op het leven is zo dat het niet erg waardig is. Ik ben beter

werk waard. Ik heb ervaring in de dienstensector en ik begrijp alle positieve en negatieve kanten van deze banen. Het is erg vermoeiend: zowel fysiek als psychisch. Daar wil ik niet meer naar terug. Het is het niet waard.” – vrouw van 23

De laaggeschoolde en laagbetaalde banen staan in schril contrast met de banen die zij voor de oorlog hadden. Niet alle geïnterviewden hadden een baan voordat de oorlog in hun land begon. Een enkeling had geen baan, twee mensen waren al gepensioneerd terwijl drie vrouwen destijds met zwangerschapsverlof waren. Veruit de meesten hadden wel banen. Veel van hen waren zakenman, ondernemer, manager of werkten anderszins in de commerciële sector. Weer anderen waren docent, IT-specialist, advocaat, notaris, fotograaf, psycholoog, ingenieur of zeeman. Eerder hebben we gezien dat 76% van de Oekraïense ontheemden hoogopgeleid is. In de interviews zien we dus dat dit meespeelt in de ontevredenheid over de laaggeschoolde banen.

Het enkele feit dat Oekraïense ontheemden snel en in grote aantallen banen hebben gevonden, is geen waarborg dat zij hun basisbehoefte ‘werken’ hebben gerealiseerd. Eerder in deze paragraaf zagen we al dat ‘werken’ om verschillende redenen een belangrijke basisbehoefte is. Net als in onze enquête ervaren veel geïnterviewden problemen met toegang tot banen die aansluiten op wat zij belangrijk vinden. Kortom: het gaat niet enkel om het hebben van een baan, maar om het hebben van ‘gekwalificeerd werk’, zoals één van de geïnterviewden het noemt. Juist hier ligt een probleem. Ook als we afzien van andere problemen zoals het vinden van voldoende, betaalbare kinderopvang, geeft ons onderzoek aanleiding om te twijfelen aan toegang tot werk voor Oekraïense ontheemden.

Taal als belemmering

Wat verklaart de discrepantie tussen deze banen en de banen die zij in Nederland vinden? Een duidelijke rode draad in hun verhalen is dat hun gebrek aan Nederlandse of Engelse taalvaardigheid een grote belemmering is tot het vinden van een betere baan:

“Het grootste probleem is echter de kennis van het Nederlands. Het is noodzakelijk om de nationale taal te leren. Ik ken een beetje Engels, maar ik kan nog steeds nergens actief aan deelnemen.” – vrouw van 30

“De grootste moeilijkheid is de taal. Er zijn maar weinig banen zonder kennis van een vreemde taal. Het is noodzakelijk om een baan te zoeken waarin Oekraïners of Polen werken.” – man van 61

²⁹ Zie: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2023/39/opnieuw-meer-oekraïense-vluchtelingen-in-loondienst>. In een vroege fase heeft het UWV een analyse gemaakt van de beroepsgroepen waarin Oekraïense ontheemden aan het werk gaan. In een nieuwsbericht van 22 juli 2022 meldt UWV hierover: “Het gaat voornamelijk om functies in de Bouw, Schoonmaak, Land- en Bosbouw, Logistiek en Horeca”. Zie: <https://www.uwv.nl/nl/persberichten/ruim-24000-vluchtelingen-uit-oekraïne-hebben-werk-gevonden-in-nederland#:~:text=Aan%20het%20werk%20via%20uitzendbureaus,vluchtelingen%20vinden%20werk%20via%20uitzendbureaus>.

³⁰ Zie: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2023/39/opnieuw-meer-oekraïense-vluchtelingen-in-loondienst>.

“Het grootste probleem is de taal. Bij de meeste vacatures is kennis van het Nederlands of Engels een noodzakelijke vereiste. Ik ken geen Engels. Ik heb Duits gestudeerd op school en universiteit.” – vrouw van 50

“Zonder kennis van de taal krijgen Oekraïners met een hogere opleiding een moeilijke, laagbetaalde baan aangeboden die niet overeenkomt met hun kwalificaties. Werk bijvoorbeeld alleen in de schoonmaak, werk in magazijnen als laders, voedsel verpakken in magazijnen.” – vrouw van 50

“Ja, ik ben op zoek naar een baan, maar het is erg moeilijk. Ze worden alleen aangenomen met kennis van het Engels of Nederlands.” – vrouw van 40

Weer een andere geïnterviewde vertelt in welke banen hij terecht kwam:

“Ik werkte in de Rotterdamse haven als belader, werkte in de bezorging, werkte in de hoveniersbranche. Daar ontving ik het minimumloon.” – man van 43)

Op de vraag of het werk hem bevalt, antwoordt hij:

“Nee, ik vond deze baan niet leuk, maar ze namen me niet aan voor een betere baan. Oekraïense vrouwen werken meestal als schoonmaaksters, maar ook in de landbouw. De taalbarrière is helaas erg beperkend bij het vinden van een baan. Goed werk vereist vloeiend Engels, plus Nederlands.” – man van 43

Het taalprobleem speelt breed: voor zowel degenen die nog steeds een baan zoeken, als degenen die erin slagen, bijvoorbeeld in de kassen, een baan te vinden. Onze enquête laat zien dat meer Oekraïners hun Engelse taalvaardigheid als beter inschatten dan hun Nederlandse taalvaardigheid (zie §2.2). Maar ook dat is niet altijd voldoende. Het vinden van een passende baan speelt ook waar het gaat om Engelse taalvaardigheid. Ook in de Nederlandse arbeidsmarkt wordt soms een nog hogere taalvaardigheid in Engels vereist, namelijk die van moedertaalbeheersing:

“Ik kan als docent in groepslessen werken. Ik heb ervaring met de voorbereiding op het Aptis-examen omdat ik een contract had met de British Council. Ik schreef naar taalscholen, maar die willen meestal Engels onderwijzen in hun instellingen, geen professionele docenten, maar ‘native speakers’. Ik solliciteerde bij scholen, maar ik weet niet hoe ik daar moet binnenkomen. Ik schreef naar twee scholen; ze schreven me dat ze geen nieuwe leraren nodig zouden hebben.” – vrouw van 50

“De grootste moeilijkheid is de taal. Ik vond twee goede banen, maar ik slaagde niet voor het sollicitatiegesprek omdat ik niet vloeiend genoeg Engels sprak.” – man van 35

Oekraïners blijken verschillend om te gaan met hun gebrek aan Nederlandse of Engelse taalvaardigheid. Eén geïnterviewde wilde doorgaan met haar werk als advocaat, maar besloot toen toch maar schoonmaakster te worden:

“Ik wil mijn werk als advocaat voortzetten, maar ik begrijp dat ik dit niet kan doen als ik hier ben en de taal niet heb. Daarom leer ik in ieder geval eerst Engels. Tegenwoordig wil ik werken als iedereen, zelfs als schoonmaker, omdat het ook een ervaring is, het is communicatie.” – vrouw van 39

De dochter van een andere geïnterviewde slaagt er ook niet om als jurist te werken, maar maakt daarin een andere keuze:

“Mijn dochter is advocaat van beroep met twintig jaar ervaring als advocaat. Ze mocht niet in de juridische sector werken, omdat ze niet voldoende Engels spreekt. Natuurlijk ging ze niet aan het werk in de fabriek of om schoon te maken. Omdat mijn dochter geen baan vond en gezondheidsproblemen had, ging ze een tijdje naar Oekraïne.” – vrouw van 69

Weer een andere geïnterviewde trekt consequenties hieruit voor haar uitgavenpatroon:

“Ik wil een baan. Als er een mogelijkheid is om hier geld te verdienen, dan wil je dat. Maar als je de taal nog niet kent, of als je de kans niet krijgt, moet je leren hoe je je financiën rationeel kunt gebruiken.” – vrouw van 54

Sommige geïnterviewden geven hun droom niet op. Zij zetten stappen om toch de baan te bereiken die bij hun niveau en vakgebied past, zoals deze geïnterviewde:

“Ik werkte al in [...] op een Oekraïense school. Leerlingen van 2 tot 17 jaar studeerden op de school. Ik was een leraar voor kinderen met speciale behoeften, een tutor. Het was geweldig, maar de school werd al snel gesloten en ik zat zonder werk. Dit maakte me erg van streek en ik probeerde internationale scholen te zoeken, maar er was een probleem met de documenten om naar het sollicitatiegesprek te gaan [...]. En met de bevestiging van het masterdiploma al hier in Nederland, is het vakantieseizoen. Dromen van hooggekwalificeerd werk begonnen te verdwijnen. Ik ben momenteel bezig met het valideren van al mijn diploma's, het volgen van cursussen Academisch Engels en zal het ILTS-examen afleggen. Ik droom

en ben van plan om als docentassistent te werken in een goede internationale school.” – vrouw van 45

Deze geïnterviewde kiest er dus voor cursussen te volgen en ook bijvoorbeeld haar Engelse taalvaardigheid te verbeteren. Later gaan we in op problemen die Oekraïense ontheemden ervaren bij het verbeteren van hun taalvaardigheid (§4.5).

Vervoer naar werk

Meerdere geïnterviewden vertellen over problemen met vervoer naar hun werk. Onze eigen Oekraïense onderzoekers schatten in dat een meerderheid van de Oekraïense huishoudens geen eigen auto heeft.³¹ Zonder auto zijn Oekraïense ontheemden afhankelijk van het openbaar vervoer:

“De werkdag begint om 6.30 uur. Het [werk] is in de buitenwijken van [de stad waar hij werkt]. Het is niet mogelijk om 's ochtends met het openbaar vervoer vanuit [de stad waar hij woont] te komen. Toen een andere Oekraïense vrouw met ons werkte, bracht zij ons naar het werk en nam ze ons mee. Omdat ze nu niet werkt, kunnen we ook niet zelfstandig naar de werkplek. Dus gaan we nu niet naar ons werk.” – man van 61

Zelfs een auto biedt niet voor iedereen een makkelijke oplossing:

“Het leven in Nederland is zodanig dat je een auto moet besturen. Ik heb problemen met mijn gezichtsvermogen. Ik vind het erg moeilijk om te rijden. Meestal moet je om zes uur 's ochtends op je werk zijn, en ook het openbaar vervoer begint om zes uur 's ochtends te werken. Daarom zijn er problemen om naar het werk te gaan. Het is erg moeilijk zonder auto. Ik ben op zoek naar een baan, maar ik heb die nog niet.” – vrouw van 40

Een geïnterviewde die zelf geen baan kan vinden, vertelt over Oekraïners die kent met een baan:

“Ze werken op verschillende gebieden, voornamelijk in de productie, in schoonmaakbedrijven. Je moet werken! Sommigen werken 10, anderen 8 uur. De reis naar het werk kost veel tijd, soms duurt het 12 uur. Iedereen werkt en probeert.” – vrouw van 37

De meeste Oekraïense ontheemden lijken aangewezen op het openbaar vervoer. Enkele geïnterviewden laten zien hoe belangrijk dit voor hen is. Goed aansluitend openbaar vervoer maakt het verschil uit tussen wel of niet naar je werk kunnen gaan. Als openbaar vervoer wel meezit, kan het nog altijd een lange werkdag opleveren. De oplossing kan zijn om een eigen auto te kopen. Maar hoe reëel is dat voor sommige Oekraïense

ontheemden? Zoals we eerder zagen (§3.4), lijken Oekraïners te leven van een wankel evenwicht tussen leefgeld, voorzieningen en andere hulp. Zoals we net gezien hebben, bieden hun huidige banen vaak geen perspectief op meer een groter inkomen. Het kan leiden tot vermindering van het leefgeld. Ook verhuizen naar een plek dicht bij het werk is geen optie (zie §3.3). Het vervoer naar werk is daarmee is een goede illustratie van de samenloop van verschillende uitdagingen voor Oekraïense ontheemden.

Naar een betere baan?

In de interviews viel op hoezeer onze geïnterviewden zelf nadenken over ze verdere stappen kunnen maken in hun leven en om basisbehoeften realiseren. Interessant is dat deze oplossing vaak gericht zijn op omscholing. Kennelijk hebben sommige Oekraïense ontheemden de bereidheid om een nieuw vakgebied te betreden:

“Ik denk dat ik me hier in Nederland opnieuw moet inschrijven voor een masteropleiding. Ik begin al in die richting te gaan.” – vrouw van 42

“Door dergelijke cursussen kun je je omscholen. Dit verhoogde de werkgelegenheid van mensen en verbeterde de stroom van belastingen naar de staatskas. Daarom zal het voor iedereen nuttig zijn. Andere landen wel.” – vrouw van 42

“Of ik heb een andere back-upoptie: investeren in training en dan in een nieuw vakgebied werken. Dan kun je goed geld verdienen zonder jezelf schade te berokkenen. Maar de vraag hier is waar je het geld vandaan kunt halen” – vrouw van 23

Waar deze suggesties voor omscholing gericht zijn op trainingen, cursussen en een opleiding, geeft één geïnterviewde nog de suggestie om een stage te volgen:

“Ik wil graag een stage vinden bij het agentschap” – vrouw van 23

Enkele andere suggesties lijken meer gericht op aansturing van de arbeidsmarkt:

“Meer baanmogelijkheden voor mensen die geen Nederlands spreken. Nu is dit over het algemeen voor Oekraïners laagbetaald werk. Mensen met een hogere opleiding gaan naar elke baan om inkomen te verdienen. Niemand biedt goed werk aan, of het is er niet voor Oekraïners.” – man van 43

Ook op het gebied van werk zien sommige Oekraïense ontheemden scherp de problemen die in de Nederlandse arbeidsmarkt spelen. Deze geïnterviewde doet daarom ook een suggestie voor de arbeidsmarkt:

31 In een bijeenkomst op 19 september 2023. De ruwe schatting, op basis van hun eigen observaties, was dat misschien 20% van de Oekraïners een auto heeft.

“Werklozen zijn ook iets super onrendabels. Zo las ik in het nieuws dat er nu zo’n 80.000 Oekraïners in Nederland zijn. En tegelijkertijd zijn er hier in Nederland grote problemen met het gebrek aan leraren, artsen, met junior medisch personeel. Het is moeilijk om hier een verstandig persoon te vinden. Oké, je wilt geen topsegment voor ons openstellen, het is niet beschikbaar zonder Nederlands. Maar open tenminste dit “middensegment”. Zodat mensen niet achter de kassa in de winkel gaan, niet naar het postkantoor of tuinbouwkassen, maar naar die plaatsen waar hun potentieel kan worden onthuld, waar ze effectief zullen zijn.”
– vrouw van 42

Conclusie

Oekraïense ontheemden vinden in toenemende mate werk. Deze paragraaf liet zien dat dit geen reden is te stellen dat het met Oekraïners goed gaat. Oekraïense ontheemden in Nederland zijn, gemiddeld genomen, ontevreden over werken in Nederland. We moeten hier een onderscheid maken tussen wie al een baan hebben gevonden, en wie nog een baan zoeken. Voor deze laatste groep is een mogelijke verklaring dat mensen ook het Engels onvoldoende beheersen. Voor een deel van deze groep, namelijk de vrouwen met jonge kinderen die nog een baan zoeken, kan een verklaring zijn dat het voor hen moeilijk is om voldoende kinderopvang te vinden. De ontevredenheid van wie al wel een baan vindt, kan op verklaard worden doordat de banen waarin een groot deel van de Oekraïense ontheemden werkzaam is, niet aansluit bij hun vakgebied en werk-niveau. Om verder te komen lijkt het belangrijk dat ze meer ondersteuning krijgen (zie ook §4.7): geïnformeerd worden over de Nederlandse arbeidsmarkt, misschien ondersteund worden bij het vinden van toegang tot meer banen op hoger niveau en geïnformeerd worden over hun rechten als werknemer. Tot slot is van belang dat zij een betere toegang krijgen tot taaltraïngen (zie §4.6).

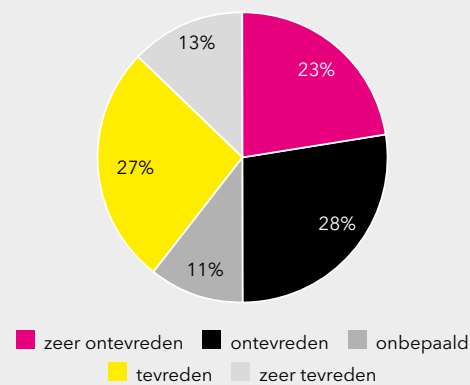
3.6 Vinden van medische zorg

Nederland moet ervoor zorgen dat Oekraïense ontheemden “de nodige hulp ontvangen [...], alsmede medische zorg” waarbij “de nodige hulp inzake medische zorg ten minste spoedeisende behandelingen en de essentiële behandeling van ziekten” behelst.³²

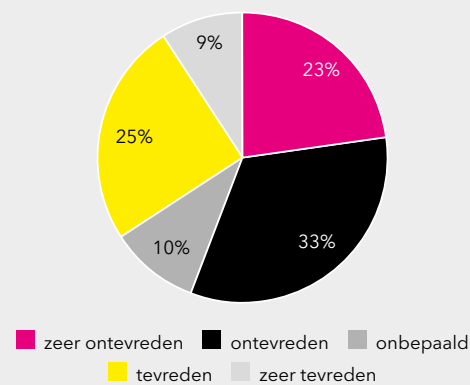
Oekraïners in Nederland zijn, gemiddeld genomen, ontevreden over hun toegang tot medische zorg in Nederland. Uit de enquête blijkt bijvoorbeeld:

Figuur 16: Tevredenheid met de toegang tot medische zorg

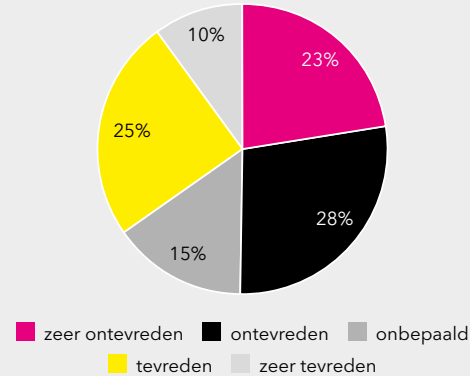
Hoe tevreden bent u met de toegang tot huisartsen in Nederland

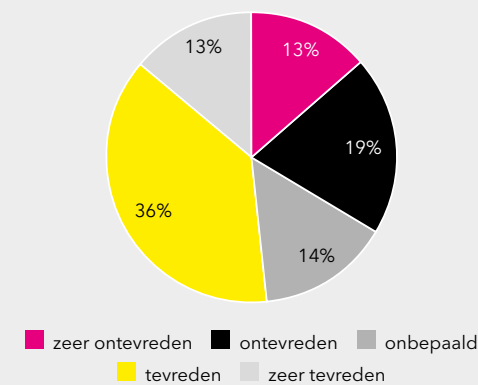
Hoe tevreden bent u met de toegang tot medicijnen in Nederland

Hoe tevreden bent u met de toegang tot ziekenhuiszorg in Nederland

Hoe tevreden bent u met de zorgverzekering in Nederland

Uit de interviews bleek dat ‘zorg krijgen die ik nodig heb’ een basisbehoefte is die in de lijst van meest genoemde basisbehoeften op nummer zes kwam. Geïnterviewde Oekraïners gaven veel verschillende voorbeelden van wat zij verstaan onder zorg die zij nodig hebben. Vaak was dat medische zorg. Maar er bleek ook een behoefte aan een andere, niet-medische soort van zorg. Hoe verschillend de voorbeelden hiervan ook zijn, we denken dat de rode draad een behoefte is aan hulp om wegwijs te worden in de Nederlandse samenleving en bureaucratie. Voor de enquête hebben we hierover daarom een afzonderlijke vraag gesteld. We kiezen ervoor deze tweede soort zorg te bespreken in §4.7. Deze paragraaf beperkt zich tot de basisbehoefte ‘zorg krijgen die ik nodig heb’ voor zover die over medische zorg gaat.

De geïnterviewden die ‘zorg krijgen die ik nodig heb’ heb als basisbehoefte noemen, beschrijven verschillende problemen waarvoor zij medische zorg nodig hebben. Veruit de meeste hiervan zijn fysiek van aard, zoals ontsteking in de knieën, bloeddrukproblemen, tandproblemen. Ze vertellen over hun zoektocht naar, of bezoek aan, huisartsen, tandartsen, kinderartsen, apotheken en een ziekenhuis. Meerdere geïnterviewden vertellen ook in het bijzonder over hun kinderen: de gezondheidsproblemen die ze hebben, de zorgen die ze over hen hebben, en de problemen om goede zorg voor hun kinderen te vinden.

Eerder onderzoek laat zien dat Oekraïense ontheemden in verschillende landen problemen hebben met hun mentale gezondheid.³³ Verrassend is daarom dat de geïnterviewden die ‘zorg krijgen die ik nodig heb’ als basisbehoefte noemen, bijna niets zeggen over mentale problemen waarvoor ze bijvoorbeeld psychologische hulp nodig hebben. Een enkeling (vrouw van 26) spreekt ook in algemene zin over de ‘noodzakelijke hulp’ om ‘psychologische steun’ te krijgen, maar geeft daarvan geen voorbeeld. Nog een andere geïnterviewde (vrouw van 23) geeft wel

een voorbeeld van een probleem ‘van mentale aard’ dat zich bij haar uit in slaapproblemen. En weer een andere geïnterviewde laat doorschemeren dat het met haar mentale gezondheid niet goed gesteld is:

“Ik wil stabiele ondersteuning, want mijn emotionele toestand is toch al niet in de beste vorm.” – vrouw van 30

Maar kijken we naar wat alle geïnterviewden vertellen, ook in toelichting op andere waarden, ook wie ‘zorg krijgen die ik nodig heb’ niet noemen, dan zien we dat Oekraïners te maken hebben met mentale problemen waarvoor zij mogelijk geestelijke gezondheidszorg nodig hebben. Later (in §4.4) gaan we wat dieper in op mentale problemen die genoemd worden, en besteden we aandacht aan het mentale welzijn van Oekraïense ontheemden.

Toegang tot medische zorg voor Oekraïense ontheemden is geregeld via de Regeling Medische zorg Ontheemden uit Oekraïne (kortweg: RMO) die op 1 juli 2022 in werking is getreden. Als Oekraïense ontheemden zich bij een gemeente hebben ingeschreven en een burgerservicenummer (BSN) hebben ontvangen, kunnen zij in aanmerking komen voor vergoeding van medische zorg. In ieder geval wordt noodzakelijke medische zorg vergoed.

Eerder onderzoek laat ook zien dat Oekraïense ontheemden moeite hebben met het systeem van de Nederlandse gezondheidszorg dat in sommige opzichten veel verschilt van wat zij in Nederland gewend zijn.³⁴ Dit zien wij ook terug in ons onderzoek:

“Het [= Het gezondheidssysteem in Nederland] bevalt ons niet zo goed. Want het protocol dat paracetamol alle ziektes geneest... Het helpt me helemaal niet, maar maakt het nog erger.”
– vrouw van 23

“In Oekraïne is het medische systeem compleet anders. We zijn eraan gewend dat als iets pijn doet, we direct een arts raadplegen. Het kind is ziek, dus we bellen de receptie van het ziekenhuis en bellen de dokter thuis. De dokter komt naar ons toe, we worden niet ziek. Als een kind ziek is, zijn we volgens de Oekraïense wetgeving verplicht hem thuis te laten. Dit wordt gedaan zodat we de virale ziekte niet verspreiden. Als een kind ziek is in Nederland: de leraar zei dat als het kind zich normaal voelt, hij naar school moet gaan. En wij zijn eraan gewend dat we eerst kinderen moeten behandelen, en ze dan naar school sturen.”
– vrouw van 37

³² Zie de Richtlijn, artikel 13, tweede lid.

³³ Zie bijvoorbeeld: Buchcik et al. (2023); Guerrero et al. (2023); Riad et al. (2022).

³⁴ Zie: Koudijs & Smal (2022); de Gruijter, Sikkema, & Yohannes (2022); Rusinovic et al. (2023), p. 44.

“Vele keren wilden we naar een dokter gaan, maar hier let niemand op hoge bloeddruk.” – man van 61

“In Nederland is de aanpak van de behandeling van kinderen anders: ik kan er nog steeds niet aan wennen. Over het algemeen worden alle kwalen behandeld met Paracetamol. Ik weet niet hoe effectief het is, hoe het helpt. Een ding dat ik me realiseerde, is dat mensen geen medicijnen meer gebruiken.” – vrouw van 27

Meerdere geïnterviewden ervaren dat medische zorg in Nederland goed georganiseerd is voor acute zorg, maar minder goed voor het oplossen van niet-acute problemen:

“Omdat ik chronische ziekten heb, is het nodig om gespecialiseerde specialisten te bezoeken. Maar in Nederland is het zorgsysteem totaal anders, dat niet voorziet in de behandeling van chronische ziekten, maar meer is ingericht op spoedeisende medische zorg. Ik heb dus niet de mogelijkheid om mijn gezondheid in goede conditie te houden.” – vrouw van 45

Culturele verschillen spelen dus een belangrijke rol bij het zoeken naar medische zorg in Nederland.

Hieronder gaan we dieper in op problemen die Oekraïense ontheemden ervaren met toegang tot medische zorg. We groeperen deze problemen als volgt:

- Toegang tot duidelijke informatie over medische zorg
- Toegang tot een huisarts in de buurt
- Toegang tot een vrouwelijke arts
- (Online) interactie met (zorg)personeel
- Toegang tot de applicatie ‘Arene’
- Toegang tot adequate, responsieve medische zorg

Toegang tot duidelijke informatie over medische zorg

Zoals we zagen, regelt de RMO de vergoeding van (noodzakelijke) medische zorg van Oekraïense ontheemden. De interviews geven aanwijzingen dat het voor hen lang niet altijd duidelijk is waar- op ze recht hebben of hoe het werkt.

“We weten dat we een RMO-verzekering hebben, maar we weten niet wat het inhoudt, wat de lijst met diensten is. In hoeverre het alles dekt, weten we ook niet. Niemand vertelt ons iets. We hebben niet genoeg informatie om te begrijpen hoe het allemaal werkt in Nederland.” – vrouw van 37

“Toen ik een drukstoot [d.w.z. bij bloeddruk] had, zei de arts die de druk had gemeten, dat ik naar de huisarts moest. Maar mijn familie en ik zijn er nog niet achter hoe verzekeringen precies werken.” – vrouw van 54

Toegang tot een huisarts in de buurt

Het vinden van een huisarts is een groot probleem, blijkt uit meerdere verhalen:³⁵

“Dankzij de verzekering en het BSN-nummer is het mogelijk om passende medische zorg te krijgen, een tandarts te bezoeken. Maar het probleem is het ontbreken van een dokter [d.w.z. huisarts].” – vrouw van 69

“Net als voor iedereen is het grootste probleem de huisarts. Ik heb nog steeds geen huisarts. Ik kreeg er een toegewezen. We woonden eerder in een andere stad, en die huisarts verbleef daar. Daarom, als ik hulp van een dokter nodig heb, moet ik naar een andere stad gaan. En in de plaats waar ik nu woon, vertelden ze me dat ik niet van dokter kon veranderen.” vrouw van 37

“We hebben geen dokter. Dit is best een groot probleem. Als het nodig is, weten we niet bij wie we terecht kunnen. In deze stad waar we wonen, is er een groot aantal mensen dat niet is toegewezen aan een behandelend arts. Maar natuurlijk denk ik dat we indien nodig een arts zullen vinden, als er serieuze vragen zijn. Tot nu toe was die behoefte er niet.” – vrouw van 37

“We hebben geen dokter. Toen we op het schip ‘Volendam’ woonden, was er een dienstdoende dokter. Toen we aankwamen bij [stad waar hij nu woont], was er hier geen dokter in deze stad, waar we wonen; en een groot aantal mensen die niet zijn toegewezen aan de behandelende arts. En natuurlijk denk ik dat we een dokter zullen vinden als dat nodig is, als er serieuze vragen zijn.” – man van 61

Toegang tot een vrouwelijke arts

Een enkele geïnterviewde heeft om religieuze redenen behoefte aan een vrouwelijke huisarts:

“En een ander probleem is dat ik hier in Nederland een dokter kreeg toegewezen die een man was, en ik heb een vrouwelijke dokter nodig, omdat ik moslim ben.” – vrouw van 37

(Online) interactie met (zorg)personeel

Eerder lieten we zien hoe Oekraïense ontheemden hun Engelse en Nederlandse taalvaardigheid inschatten (zie §2.2). Het gebrek aan voldoende vaardigheid in deze talen belemmert hen in communicatie met (zorg)personeel, zowel met bijvoorbeeld huisartsen als medewerkers van een receptie.

“Er is een mogelijkheid om online advies te krijgen. Omdat we de taal niet kennen, kunnen we niet goed communiceren met de arts. Liever live communicatie: telefonisch past niet bij ons; ze begrijpen ons niet. Er is een probleem, maar de persoon aan de receptie kan me niet helpen, omdat hij niet begrijpt wat het probleem is. Zoals ze zeggen, je hebt een tolk nodig. Het grootste probleem is de taal.” – vrouw van 69

Ook wanneer Oekraïners inschatten dat bijvoorbeeld hun Engelse taalbeheersing goed of redelijk is, kan dat niveau soms toch te kort schieten om aan een huisarts duidelijk uit te leggen wat er aan de hand is.

“Omdat ik mijn arts [in Oekraïne] snel de symptomen vertel, ik jarenlang bij hem ben geweest, kent hij mijn problemen en de reactie van mijn lichaam op medicatie. Dat wil zeggen, deze dokter weet alles over mijn familie. Daarom is het voor ons gemakkelijker om contact op te nemen met onze Oekraïense arts. Want er is nog steeds een taalbarrière hier in Nederland. Mijn man kent Engels, maar zelfs hij kan niet alles uitleggen.” – vrouw van 37

Toegang tot applicatie ‘Arene’

Sommige gemeenten regelen toegang tot medische zorg voor Oekraïense ontheemden via de app ‘Arene’. Zo’n app blijkt moeilijk te begrijpen, zo laat deze geïnterviewde weten:³⁶

“De mobiele applicatie ‘Arene’ werd gemaakt. We hebben ook geprobeerd om ons te registreren, maar er veel vragen in het programma in de Nederlandse taal; er zijn wat problemen [om het te begrijpen].” – vrouw van 69

Toegang tot adequate, responsieve medische zorg

Taalvaardigheid blijkt dus belangrijk, zowel bij gebruik van medische apps, als in online en echte interacties met (zorg)personeel. Maar communicatie heeft ook nog een andere dimensie die minder te maken lijkt te hebben met taalvaardigheid en meer met verwachtingen over het gezondheidssysteem.

“Het was gewoon verschrikkelijk. Er was maar een paar keer per week een bezoekuur. Er was zo’n moment met mijn zus: ze was 12 jaar oud, had een verhoging van 40° en dit ging 3 dagen niet omlaag. En we gingen naar de bewakers, omdat er op dat moment geen dokter was, en vroegen om een dokter te bellen, omdat niets helpt. Tot slot: we werden telefonisch geconsulteerd over de symptomen; daarna gaven ze een test op covid – die was negatief. En daarna vergaten ze ons gewoon. Ze zeiden: neem verder paracetamol en ibuprofen. Maar ik geloof dat [haar] hoge temperatuur drie

dagen duurde; dus het was mogelijk om een arts te bellen om de aanpak van de behandeling te veranderen. En dan is er zo’n gevoel dat als het geen covid is, dan tot ziens. Dit is niet ok.” – vrouw van 23

“Artsen zijn killer hier. Ik had een situatie: ik moet af en toe een echo maken, en hier heb ik het ook gehaald. Artsen concludeerden dat hoewel het niet nodig is om de operatie uit te voeren, het wel noodzakelijk is om te controleren. Ik vroeg om me echografische resultaten te geven, zodat ik dat zou doen, maar ze weigerden me. Een vreemde houding.” – vrouw van 23

Los van de vraag of onderliggende verwachtingen terecht zijn, lijkt een goed, wederzijds begrip hier te stranden op het niet goed onderkennen van deze verwachtingen.

Oekraïense geïnterviewden voor wie medische zorg belangrijk is, vertellen ook over oplossingen. Voor een deel van de oplossingen kunnen zij rekenen op de hulp van anderen. Soms dient die hulp zich spontaan aan:

“Ik struikelde en viel op mijn knieën. Er was geen breuk, maar wel een ernstige kneuzing. Ik was op zoek naar een dokter en een verpleegster hielp me. Misschien, gezien mijn leeftijd, had ze had medelijden met me. Ze bracht me in haar eigen auto naar het medisch centrum. Het was erg moeilijk voor mij om alleen te gaan.” – vrouw van 69

In andere gevallen blijkt het gastgezin een belangrijke rol te spelen:

“Ons gastgezin stemde ermee in om ons te helpen en belde hun dokter. Maar hij accepteerde geen Oekraïners. We zochten verder in [de stad waar zij wonen], maar dat leverde niets op. Alle dokters hadden het druk. Pas anderhalve maand later ontvingen we een uitnodigingsbrief voor de kinderkliniek. Nu zijn er geen problemen meer.” – vrouw van 27

Een geïnterviewde vertelt over haar problemen om een huisarts te vinden. Daarop legt zij uit:

“Maar in tegenstelling daarmee kan ik zeggen dat, toen ik naar een gastgezin verhuisde, en dit gezin een afspraak voor mij maakte, die houding anders was. En er waren geen problemen met [het maken van een] afspraak.” – vrouw van 23

Het ging hier mede om de houding van personeel aan de receptie van een huisartsenpraktijk. Aan deze geïnterviewde werd de vraag voorgelegd of de goede houding van het personeel te danken was aan bemiddeling door het gastgezin. Hierop antwoordde zij:

³⁵ Zie ook: Navarro Garcia (2023).

³⁶ Voor meer toelichting op de Arene-app en voor meer ervaringen hiermee van Oekraïense ontheemden, zie: Navarro Garcia (2023). Dit onderzoek, verricht in het kader van dit onderzoeksproject, geeft ook inzicht in de gebreken van de app voor Oekraïense ontheemden.

“Ja, ik denk dat dat daardoor komt. En de hulp was erg goed. Want als er iets aan de hand was, kon ik klagen bij mijn familie. Dus inderdaad, het heeft de voorkeur wanneer het gastgezin naar de receptie belt.” – vrouw van 23

Geïnterviewden gaven ook voorbeelden van situaties waarin zij zelf voor een oplossing zorgden. Opvallend was dat zij voor deze oplossing terugvielen op het gezondheidssysteem van Oekraïne zelf, bijvoorbeeld doordat ze hun medicijnen uit Oekraïne laten overkomen:

“We worden behandeld met traditionele medicijnen, of medicijnen die naar Oekraïne worden overgebracht.” – man van 61

Anderen zoeken online contact met hun Oekraïense huisarts:

“Met verkoudheid is alles ingewikkeld. We worden dus online behandeld door onze Oekraïense huisarts.” – vrouw van 37

Ook deze geïnterviewde laat medicijnen overkomen vanuit Oekraïne en accepteert dat ze deze kosten zelf betaalt:

“We doen een beroep op onze Oekraïense arts. We bestellen medicijnen uit Oekraïne. Dat wil zeggen, op eigen kosten: alles.” – vrouw van 37

Weer een ander hoort verhalen van mede-Oekraïners die voor hun medische behandeling naar Polen of Oekraïne reizen:

“Uit gesprekken met Oekraïners die ik ken, weet ik dat iedereen naar Oekraïne en Polen gaat voor behandeling. Omdat het veel goedkoper en sneller is.” – vrouw van 45

Een van de geïnterviewden vertelt over tandpijn die ze had. Maar de kosten voor behandeling bleken te hoog voor haar. De kosten werden niet gedekt door de verzekering. De behandeling daarvoor in Nederland bleek duur. Ze besloot vervolgens om terug te keren naar Oekraïne:

“Ik ging naar Kiev om die tand te laten behandelen. Ik arriveerde toen de beschietingen erg geluwd waren. De tandartspraktijk zou gesloten zijn geweest omdat er geen elektriciteit was. Het was erg moeilijk. Ik moest op tijd terug.” – vrouw van 54

Conclusie

Oekraïense ontheemden in Nederland zijn, gemiddeld genomen, ontevreden over hun toegang tot medische zorg in Nederland. De interviews over de basisbehoefte Zorgen krijgen die ik nodig heb, toegespitst op medische zorg, suggereren minstens vier verklaringen:

1. Oekraïense ontheemden lopen tegen een probleem aan waarmee ook veel Nederlanders te maken hebben: de druk op de medische zorg, in het bijzonder op de huisartsen.
2. Oekraïense ontheemden hebben andere verwachtingen over wat een goed gezondheidssysteem is. Sommigen hechten daar zo sterk aan dat ze terugvallen op het Oekraïense gezondheidssysteem (online consult met eigen huisarts; medicijnen laten toesturen). De verwachtingen beïnvloeden ook de communicatie met (huis)artsen.
3. Oekraïense ontheemden maken gebruik van de RMO-regeling, maar lijken tegelijkertijd nog steeds niet altijd goed te begrijpen welke medische zorg vergoed wordt, en welke niet.
4. Oekraïense ontheemden merken dat hun gebrek aan Engelse of Nederlandse taalvaardigheid de communicatie met zorgpersoneel moeilijk maakt. Dit lijkt extra bemoeilijkt te worden door apps of online-afspraken.

4. Integratie, veerkracht en ondersteuning

4.1 Spiegel van onze samenleving

Het vorige hoofdstuk liet zien welke basisbehoeften Oekraïense ontheemden hebben voor hun verblijf in Nederland en hoezeer zij tevreden zijn over het realiseren van die basisbehoeften. Het bleek bijvoorbeeld dat voor elke basisbehoefte Oekraïners te vinden zijn die in meer of mindere mate tevreden of ontevreden zijn over het realiseren ervan. Maar gemiddeld genomen blijkt de hele groep ontevreden te zijn over huisvesting, werken, financiële zekerheid en toegang tot zorg. Op dit moment is voor Oekraïners veel geregeld: gemeentelijke opvang, leefgeld,

toegang tot medische zorg, enzovoort. Maar er blijft een gat bestaan tussen wat geregeld is en sommige basisbehoeften van Oekraïners.

Dit hoofdstuk geeft aanbevelingen om dit gat te dichten. Met een blik op hun (nabije) toekomst in Nederland hebben we gekeken wat de kansen of belemmeringen voor Oekraïense ontheemden zijn om hun basisbehoeften alsnog of beter te realiseren. Oekraïners tonen al veel veerkracht in de spagaat tussen angst en zorgen over hun thuisland en de onzekerheden over hun plek in een ander land. Maar sommige kansen kunnen

zij niet zelf creëren en sommige belemmeringen kunnen zij niet zelf oplossen, ook niet met eigen veerkracht. Daarom hebben we aanbevelingen geformuleerd voor hoe onze samenleving (overheden, werkgevers, andere organisaties, burgers) Oekraïense ontheemden zou kunnen ondersteunen in hun veerkracht en op hun weg naar een beter leven in Nederland.

Veel zorgen die Oekraïense ontheemden ervaren – over goede, betaalbare huisvesting, over toegang tot voldoende kinderopvang, over toegang tot goede medische zorg, financiële zorgen – houden onze samenleving een spiegel voor. We zien daarin de zorgen weerspiegeld die ook veel Nederlanders hebben, bijvoorbeeld omdat zij ook een betaalbare woning willen huren of zorgen hebben over hun bestaanszekerheid. Omdat deze zorgen niet slechts voor Oekraïense ontheemden gelden, maar voor veel Nederlanders, en ook al onderwerp zijn van het publieke debat, benoemen we hiervoor geen afzonderlijke aanbevelingen.

De paragrafen 4.3 t/m 4.7 bespreken verschillende onderwerpen waar de Nederlandse samenleving kansen heeft om Oekraïners te ondersteunen in het realiseren van hun basisbehoeften: kwetsbare groepen, mentaal welzijn, taaltrainingen, financiële zekerheid en (rechts)hulp. Paragraaf 4.2 benoemt alvast één bijzonder onderwerp dat in zekere zin voorafgaat aan de andere onderwerpen: een langetermijnvisie.

4.2 Ontwikkel een langetermijnvisie

De vraag die Oekraïners bezighoudt is hoelang de oorlog in hun thuisland nog duurt. Een afgeleide vraag is daarom hoelang hun toekomst in Nederland nog duurt. Deze paragraaf bespreekt hoe Oekraïense ontheemden zelf naar hun toekomst in Nederland kijken. Op hoofdlijnen menen we te zien dat hun perspectief, dat aanvankelijk alleen gericht was op het vinden van veiligheid, verandert in een perspectief dat ook gericht is op integreren. Niet iedereen omarmt dit perspectief. Sommigen wel, maar met tegenzin. Maar voor de meesten roept het dezelfde indringende vragen op: welke keuzes? Blijven of teruggaan? En als je blijft: wat kies je dan? We putten uit de interviews om de verandering van perspectief en de vragen waarmee Oekraïners worstelen te begrijpen. Deze paragraaf eindigt met de aanbeveling aan de overheid om voor Oekraïense ontheemden een langetermijnvisie te ontwikkelen, gericht op integratie en een bestendige juridische status.

Het perspectief van Oekraïense ontheemden hield in eerste instantie verband met de oorlog in

hun thuisland (zie ook §3.2). Na hun vlucht hadden zij in de eerste plaats behoefte aan een plek waar ze veilig zijn tegen oorlogsgeweld. Zo'n plek vonden ze onder andere in Nederland. In de interviews blijkt dan ook meerdere keren dankbaarheid voor wat de Nederlandse samenleving voor ze gedaan heeft:

"Ik hou echt van het leven in Nederland en ik ben dankbaar voor onderdak, veilig zijn." – man van 17

"Een dak boven mijn hoofd hebben geeft het gevoel dat er voor me gezorgd wordt. Nederland biedt Oekraïners de mogelijkheid om in een comfortabel bed te slapen, zich te wassen met warm water, hun eigen eten te koken. De kans om te werken is ook een zorg. Er is geregeld dat we geholpen worden. Ze zorgen voor ons. Er leeft een gevoel dat we niet alleen worden gelaten met onze problemen." – vrouw van 45

Het vinden van veiligheid tegen oorlogsgeweld gaf Oekraïners de mentale ruimte om eindelijk bij te komen van de grote stress die velen van hen in het oorlogsgebied hadden ervaren. Dat gaf tegelijk ook ruimte voor verlamming en gevoelens van depressie:

"Ik was zwaar depressief. Toen ik hier kwam, was ik zwanger en stierf mijn baby. Ik ben geopereerd. Ik voelde me doorgaans verlamd. Ik had geld voor eten, en dat was het. Ik loog gewoon. Ik voelde me echt slecht. Bovendien is werk ook stressvol. En ik was juist begonnen me rustiger te voelen." – vrouw van 42

Maar de rust en het gevoel van veiligheid moesten al snel concurreren met de tijd en energie die nodig waren om de vele praktische zaken te regelen voor hun verblijf hier in Nederland: zich registreren bij een gemeente, zoeken naar een huisarts, openen van een bankrekening, zoeken naar kinderopvang, zoeken naar een baan, zoeken naar een taalcursus.³⁷ Dit alles begrijpen en regelen kan veel tijd en energie kosten voor wie net in een vreemd land zijn gearriveerd waar ze de taal niet spreken en het voorzieningensysteem of het rechtssysteem niet kennen. Sommige moeilijkheden hingen samen met een overhaaste vlucht:

De eerste drie maanden kon ik geen baan vinden omdat ik geen paspoort had. Ik maakte thuis een noodkoffer klaar, maar ik was er zeker van dat ik nergens heen zou gaan. Toen de raketten begonnen, was mijn kleindochter erg bang. We vertrokken snel van huis en ik vergat mijn paspoort. Toen mijn zoon me mijn paspoort stuurde, vond ik snel een baan." – vrouw van 61

³⁷ In een vroeg stadium (mei 2022) heeft de Ukrainians in the Netherlands Foundation een inventarisatie gemaakt van problemen in het regelen van praktische zaken. Zie: Shaidrova et al. (2022).

Meer voorbeelden hiervan werden in het vorige hoofdstuk beschreven.

Inmiddels verblijven veel Oekraïense ontheemden al een jaar tot anderhalf in Nederland. Bescherming tegen oorlogsgeweld hebben ze hier in Nederland gevonden (zie §3.2). In sommige andere basisbehoeften is in meer of mindere mate voorzien. De weg naar de verdere vervulling van basisbehoeften blijft lastig. Maar hoe erg is dit? Ook hier ligt het voor de hand een verband te leggen met de oorlog in hun thuisland: hoe zinvol is het te investeren in verblijf hier in Nederland als je toch weer terugkeert naar je thuisland zodra – op zekere dag – daar vrede is of zodra het daar voldoende veilig is? In de interviews zien we verschillende houdingen over terugkeer naar Oekraïne. Sommigen zouden graag nog tijdens de oorlog terugkeren:

“Wanneer onze hersenen van routine of werk overgaan op hobby’s, worden ze in een andere richting geactiveerd. Dan is het makkelijker voor ons om terug te keren naar vloeibaar werk, om de problemen op te lossen waarmee we eerder werden geconfronteerd. En nu ben ik als een eekhoorn in een wiel. Daarom wil ik naar Oekraïne voor de verjaardag van mijn zoon en ben ik bang dat ik niet meer terugkom naar Nederland, ik blijf daar in Oekraïne. Ik wil alweer mijn staat opbouwen.” – man van 35

En de wens tot terugkeer kan zo groot zijn dat sommigen accepteren dat hun basisbehoeften in Oekraïne minder vervuld worden:

“Voor de oorlog was dat zo. Naar mijn mening willen die mensen die thuis al het goede hadden, terugkeren naar Oekraïne: er was werk, inkomen, huisvesting, reizen, vreugde. Ik had het allemaal in Oekraïne. Nu is alles veranderd. Voor mij is alles veel ingewikkelder geworden in Oekraïne. Er is weinig werk, ik kan niet aan alle behoeften voldoen. Maar toch, ik wil naar huis.” – vrouw van 45

Anderen zien pas ruimte om terug te keren als de oorlog is afgelopen, of als ze hun opleiding hebben afgerond:

“Het punt is dat we hier niet willen blijven. We kwamen hier alleen om te blijven tijdens de oorlog. Onze plannen voorzien er niet in om in Nederland te blijven.” – vrouw van 37

“Ik mis thuis heel erg. Natuurlijk ga ik naar Oekraïne als het veilig is. Mijn thuis is daar, mijn moeder woont daar, mijn hart en mijn ziel zijn daar. Ik droom ervan om zo snel mogelijk terug te keren naar het vredige Kiev.” – vrouw van 50

“Zolang de oorlog voortduurt, zie ik het nut er niet van in om terug te keren. Natuurlijk mis ik mijn geboortehuis in Oekraïne, ik mis mijn ouders en mijn man. Ik wil heel graag mijn man en familie zien. We communiceren vaak via video. Vroeger hadden we constant contact, maar nu door de beschietingen komt het voor dat er urenlang geen verbinding of internet is. Het is op dit moment niet mogelijk om te bellen. Op dit moment maak ik me grote zorgen over mijn familieleden. Als de oorlog voorbij is en Oekraïne wint, keren we onmiddellijk terug naar huis. We zullen zeker terugkeren naar Oekraïne.” – vrouw van 27

“Ik heb een droom om in een Europees land te studeren. Als ik klaar ben met studeren, kom ik terug naar Oekraïne. Meer dan ooit wil ik mijn geboorteland Oekraïne herbouwen en ontwikkelen.” – man van 17

En weer anderen laten weten dat ze in Oekraïne geen plek meer hebben waarheen ze kunnen terugkeren:

“Het is ook belangrijk dat mensen een plek hebben om terug te keren – fysiek. Daarom zal veel afhangen van hoe snel de verwoeste behuizing kan worden hersteld. Nu in Soledar, [zijn er] actieve vijandelijkheden. Er is praktisch niets meer over van mijn huis. Ik heb niets om naar terug te keren. De oorlog heeft me alles afgenomen. Het enige wat ik heb, is op de telefoon een foto van mijn vorige leven.” – man van 43

Kinderen spelen ook een belangrijke rol in de afwegingen voor terugkeer naar Oekraïne. Dan gaat het om de veiligheid van kinderen, maar ook hun wens een opleiding af te maken of mentale welzijn:

“De kinderen zeiden absoluut nee. Onze oudste dochter woont hier, ze studeert aan de universiteit van [...] en kan psychologisch niet luisteren naar de verhalen van Oekraïners.” – vrouw van 45

“Ik ben een moeder. Voor mij is het leven van mijn kind het allerbelangrijkste. Ik zal hier verhonteren, maar mijn kind zal veilig zijn. Een kind is een prioriteit. Ik heb geweldig werk, maar mijn carrière is niet het belangrijkste voor mij. Als ik zie dat hij hier beter af is, dan zolang wij hier zijn.” – vrouw van 42

Wat de interviews dus laten zien, is dat Oekraïners onderling verschillen in hun voornemen om terug te keren. Sommigen willen in Nederland blijven. Oekraïners die wel willen terugkeren, verbinden verschillende voorwaarden aan hun terugkeer: de oorlog moet voorbij zijn, de opleiding moet afgerond zijn, enzovoort.

Wat moet het uitgangspunt zijn voor een visie op het verblijf van Oekraïense ontheemden? Een uitgangspunt kan zijn om rekening te houden met verschillende voornemens tot terugkeer naar Oekraïne. Dan zou een volgende stap zijn om te achterhalen hoe groot de verschillende groepen zijn die eerder of pas na afloop van de oorlog willen teruggaan, of die mogelijk willen blijven. In een onderzoek dat in Duitsland werd uitgevoerd, werd aan Oekraïense ontheemden gevraagd hoelang zij van plan zijn in hun gastland te blijven. Hieruit bleek bijvoorbeeld dat 34% van de Oekraïense ontheemden in Duitsland het voornemen heeft tot het einde van de oorlog te blijven.³⁸ Maar wanneer deze oorlog tot een einde komt, is juist onduidelijk. Zoals één van onze respondenten het kort omschrijft:

*“Now it is clear that this rain (*meaning – war) is for a long time. So now they are taking initiatives to integrate us into their culture. Because we will be here for at least another 1 year.” – vrouw van 42*

Sommige Oekraïners houden er rekening mee dat de oorlog in hun land nog zeker vijf jaar, of misschien tien jaar, zal duren.³⁹ Het lijkt inderdaad aannemelijk dat de oorlog in Oekraïne nog enkele jaren voortduurt. Sommige Oekraïners keren misschien nu al terug, of binnenkort, maar hun aantallen lijken klein: zoals recente cijfers van de overheid laten zien, blijven meer Oekraïners binnenkomen dan er weggaan. De meeste Oekraïners – zij die blijven – zien zich dus geconfronteerd met de vraag: En wat nu? Het voortduren van de oorlog confronteert ze met het vooruitzicht dat ze langer in Nederland blijven dan waarmee ze misschien rekening hadden gehouden. En dat vooruitzicht vereist een heroriëntatie op het gastland. Waar sommige Oekraïners aanvankelijk geen belangstelling hadden om bijvoorbeeld Nederlands te leren, blijkt uit de interviews dat veel Oekraïners zich inmiddels richten op een langer verblijf en daarmee op wat nodig is om dit verblijf in te richten naar wat zij belangrijk en waardevol vinden.

Cijfers van het CBS laten zien dat steeds meer Oekraïners in loondienst komen.⁴⁰ Weliswaar liggen die banen voor het grootste deel beneden hun opleidingsniveau (zie §3.4). Maar het groeiende aantal Oekraïense ontheemden dat een baan zoekt en ook vindt, is een aanwijzing van veranderend perspectief. Oekraïners zijn bezig hun perspectief aan te passen aan een langer verblijf in Nederland: een perspectief dat niet enkel gericht is op het vinden van veiligheid, maar ook op doorgaan met het leven: het vinden van een meer passende woning (zie §3.3), van een baan die aansluit bij het eigen vakgebied en opleidings-

niveau (zie §3.5). Hoewel Oekraïense ontheemden verschillende motieven hebben om bijvoorbeeld aan het werk te gaan, kunnen we stellen dat ze al bezig zijn met integreren. Dit herkennen we terug in de interviews. Ook Oekraïense ontheemden beginnen hun verblijf in Nederland een perspectief van integratie te zien:

“Tot nu toe zie ik geen mogelijkheden voor mezelf en mijn kleindochter om terug te keren naar Oekraïne. Ik wil me inschrijven voor cursussen in [woonplaats], ik zal leren communiceren en integreren in de samenleving. Dat is het enige wat onopgelost is voor mij. Ik kan aan al het andere wennen.” – vrouw van 61

Het uitblijven van een einde aan de oorlog, van een vooruitzicht op terugkeer naar Oekraïne, is dus aanleiding na te denken over de toekomst in Nederland. Voor deze vrouw en voor vele andere Oekraïense ontheemden is dat een toekomst waarin ze gaan meedoen in de samenleving. Kortom: integreren.

Oekraïners die voor de oorlog zijn gevlucht, vallen onder de Richtlijn Tijdelijke Bescherming Oekraïne (zie §2.1). Deze richtlijn biedt ze de juridische status op basis waarvan ze in de Europese Unie mogen blijven en een aantal rechten hebben. Oekraïners weten goed dat zij onder de Richtlijn vallen en wat dit voor hen betekent:

“Waarom kiezen Oekraïners voor tijdelijke bescherming? Dit mechanisme waarborgt het recht van Oekraïners om in de EU te blijven, evenals het recht op toegang tot huisvesting, gezondheidsdiensten, onderwijs en sociale uitkeringen, en garandeert het recht op werk.” – man van 25

“Tijdelijke bescherming is voor mij op dit moment een meer optimale optie. Natuurlijk begrijp ik dat deze status geen stabiliteit geeft, maar als ik hier wil blijven, zal het mogelijk zijn om opties te vinden: [bijvoorbeeld] een visum om te studeren.” – vrouw van 42

Oekraïners uiten hun dankbaarheid voor het telkens verlengen van de Richtlijn:

“Ze luisteren naar ons en zijn ons daarin één stap voor. De Nederlanders verlengden automatisch, zonder te vragen, onze tijdelijke bescherming. Nederlanders verbeteren de levensomstandigheden van Oekraïners. We zijn erg dankbaar voor de geboden voorwaarden, we zijn dankbaar voor de tijdelijke opvang.” – man van 61

38 Brückner et al. (2023)

39 Dit bleek onder meer uit gesprekken met onze Oekraïense onderzoekers.

40 Zie: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2023/39/opnieuw-meer-oekraïense-vluchtelingen-in-loondienst>.

De Richtlijn bood, en biedt, voor enkele jaren het vooruitzicht op een veilige plek in de Europese Unie. Maar deze richtlijn eindigt definitief per 4 maart 2025. De richtlijn kan niet opnieuw verlengd worden. Ook Oekraïners realiseren zich dat de richtlijn slechts beperkt verlengd kan worden. Welk vooruitzicht hebben zij in de tijd daarna? Diverse Oekraïners uiten hun zorgen over de toekomst. Een deel daarvan heeft zorgen over bescherming en veiligheid in de toekomst.

“Aangezien we alleen in woorden “vluchtelingen” zijn en onze tijdelijke beschermingsstatus ons geen garanties biedt voor de toekomst, voel ik me niet 100% veilig. Want ook in Nederland weten we niet wat ons te wachten staat, en we kunnen niet terug naar huis, want daar is het gevaarlijk.”
– vrouw van 45

“Het is niet bekend of de tijdelijke bescherming verlengd wordt. Misschien zegt Nederland over een jaar tegen alle Oekraïners dat ze terug moeten gaan. Als je een manager inhuurt en hem zes maanden traint, dan ontsla je hem niet voor de zevende maand, omdat je veel tijd hebt besteed aan het trainen van deze persoon, een grote bijdrage hebt geleverd, eraan hebt bijgedragen. Omdat Oekraïners niet worden onderwezen, heerst het gevoel dat Nederland niet geïnteresseerd is om ons te houden.” – man van 35

“Na het einde van de oorlog zullen we moeten zoeken naar een evenwichtige oplossing voor de toekomst van Oekraïners die nu naar de EU zijn verhuisd en tijdelijke bescherming verleend hadden gekregen. Dacht ik, maar er zijn geen duidelijke juridische standpunten.” – man van 25

Anderen zien ook het perspectief van integreren, maar weten niet goed wat hun toekomstige juridische status is.

“Het grootste probleem is het gebrek aan zekerheid. Zelf heb ik geen onzekerheid. Ik weet niet wat er morgen gaat gebeuren. Ik wil naar huis gaan. In een staat zoals die nu is, kom ik niet meer terug. Als over een maand, twee de situatie thuis verbetert, dan kom ik terug. Het hangt allemaal af van de staat van mijn huis, mijn stad. Duitsland wil bijvoorbeeld Oekraïners in hun land houden. Zoiets bestaat niet in Nederland. Als Nederland over een jaar besluit om Oekraïners geen tijdelijk onderdak te blijven bieden, dan hoef ik misschien geen Nederlands te studeren, maar ga ik naar de fabriek om aardappelen te sorteren en beperk ik me daartoe.” – man van 35

“Voor mij is het belangrijkste het leven, het gezin, de kinderen, de gezondheid van kinderen. Zekerheid is belangrijk voor mij. Ik moet begrijpen wat er morgen met mij zal gebeuren, wat er met mijn kinderen zal gebeuren. Stabiliteit en vertrouwen

in de toekomst zijn belangrijk. Het zou goed zijn om te begrijpen of ik en mijn gezin in staat zullen zijn om in Nederland te integreren, om mijn leven hier in te richten. Het is belangrijk om te begrijpen of alle hulp uit Nederland een tijdelijke maatregel is en ikzelf moet beslissen over mijn toekomstige leven. Het is mogelijk om in een ander land of in mijn eigen land te wonen, waarnaar ik gedwongen zal zijn terug te keren. Op dit moment begrijp ik niet in welk land ik kan wonen.” – vrouw van 40

“Nu heeft de EU het mechanisme van tijdelijke bescherming voor Oekraïners als gevolg van de Russische agressie tegen Oekraïne verlengd tot maart 2024. Wat is de volgende stap? Ik wil graag weten wat de voorwaarden zijn voor integratie in Nederland, terwijl er geen informatie is.”
– man van 43

Deze overwegingen laten zien dat het perspectief op integratie ook samenhangt met wat Oekraïners begrijpen wat het land van hun toevlucht met ze van plan is.

Kortom: voor het realiseren van hun basisbehoeften hier in Nederland zijn Oekraïense ontheemden gebaat bij een langetermijnvisie die gericht is op integratie en een bestendige juridische status. Maar hoe moet zo’n nieuwe juridische status eruitzien? We bevelen ook aan om in zo’n nieuwe juridische status rekening te houden met wat we hier het ‘hybride vluchtelingschap’ van Oekraïense ontheemden noemen. De Richtlijn was mede ingesteld om de capaciteit van EU-landen voor het behandelen van asielaanvragen te ontlasten. Hoewel de Richtlijn de kaders van het asielrecht voor hen niet van toepassing verklaart, worden deze opnieuw van kracht na het definitief verlopen van de Richtlijn. Nu al kunnen we zien dat het vluchtelingschap in twee opzichten ‘hybride’ is: in hun terugreisgedrag en in hoe Oekraïners zelf naar hun vluchtelingschap kijken.

Ten eerste het terugreisgedrag. Asielzoekers die in de asielprocedure zitten, mogen niet tussentijds terugkeren naar hun thuisland. Dit wordt gezien als een indicatie dat hun thuisland toch veilig is. In ons onderzoek zien we dat sommige Oekraïense ontheemden tussentijds, voor korte tijd, soms toch naar hun thuisland gaan en dan weer terugkeren naar het gastland (zie hoofdstuk 3 voor enkele voorbeelden). De Richtlijn verbiedt dit niet. We menen wel te zien dat terugreisgedrag doorwerkt in de leefregels voor de gemeentelijke opvang (zie §3.3): wie te lang (?) wegblijft, verliest haar aanspraak op woonruimte. Wat ook een eventuele juridische status na 4 maart 2025 wordt, het blijft de vraag hoe dit juridisch gewogen wordt. Blijft de Richtlijn leidend, dan mogen Oekraïners heen en weer blijven reizen. Maar worden de asielkaders leidend, dan wordt dit gedrag gesanctioneerd.

Ten tweede hoe Oekraïners zelf naar hun vluchtelingschap kijken. In gesprek met onze eigen Oekraïense onderzoekers bleek al dat zij zichzelf niet zien als (andere) vluchtelingen die in Nederland asiel komen aanvragen. Zij doelen hiermee niet op een juridisch verschil, maar op een verschil in intentie tot terugkeer. We zagen dit ook terug in de interviews. Eén van de geïnterviewden verwoordt het als volgt:

“Mensen die hier komen als vluchteling, en niet onder de Richtlijn van Tijdelijke Bescherming: ze weten dat ze hier zullen wonen, ze zijn gemotiveerd om de taal te leren. Omdat ze het staatsburgerschap moeten krijgen. Voor de meeste Oekraïners is dit niet relevant.” – vrouw van 37

“Aangezien we weten dat we hier niet zullen wonen, is ons doel niet om in Nederland te blijven, maar om die periode te blijven terwijl het gevaarlijk is in Oekraïne. Of totdat we een aantal plannen en doelen voor onszelf hebben gemaakt, bereiden we een basis voor. Om ergens heen te gaan, en niet in tijdelijke beschermingsstatus te zijn, kauwen we gewoon op ons leven in het land waar we willen. Het is mogelijk dat de oorlog acht jaar aansleept, dat we niet acht jaar onder tijdelijke bescherming zullen staan en ons leven verliezen, de taal leren. Dit is niet inbegrepen in onze plannen.” – vrouw van 37

Zolang de oorlog in hun thuisland voortduurt, lijken veel Oekraïense ontheemden de behoefte te hebben aan integratie in hun gastland, maar ze beogen blijkbaar een integratie zonder inburgering. Ze hebben niet het voornemen, zoals deze citaten suggereren, om burger te worden in hun gastland.

Resumerend laten de interviews zien dat het perspectief van Oekraïense ontheemden op hun verblijf in Nederland aan het veranderen is. Wat zij belangrijk vinden, waar zij behoefte aan hebben, is bezig te veranderen. Dit is grotendeels een verandering van een focus op veiligheid naar een focus op integratie. De focus op integratie hoeft niet te betekenen dat Oekraïners ervoor willen kiezen, ook na het einde van de oorlog, in Nederland te blijven.

Aanbeveling aan de overheid
Ontwikkel een langetermijnvisie gericht op integratie. Geef Oekraïners een bestendige juridische status na 4 maart 2025, dus na afloop van de Richtlijn Tijdelijke Bescherming (2001/55 EG). Houd in die nieuwe juridische status rekening met hun ‘hybride vluchtelingschap’.

4.3 Heb aandacht voor kwetsbare groepen

Onderdeel van ons onderzoek was te achterhalen of Oekraïense ontheemden onderling verschillen in het realiseren van hun basisbehoeften. Zijn sommige Oekraïners minder kwetsbaarder en lukt het hun beter om hun basisbehoeften te realiseren? Of juist slechter? En wat zijn dan de kenmerken van Oekraïners die er beter of slechter, in slagen om hun basisbehoeften te realiseren? We zochten met name naar de groepen Oekraïners die in het realiseren van basisbehoeften kwetsbaarder zijn dan hun mede-ontheemden. In de enquête hebben we Oekraïners daarom naar verschillende sociale kenmerken gevraagd, zoals leeftijd, opleidingsniveau, zorgrelaties, woonsituatie, enzovoort (we beschreven die in §2.2 t/m §2.4).

Onze eerste benadering was om samenhang te vinden tussen kenmerken (of combinaties van kenmerken) enerzijds en anderzijds de mate van tevredenheid over het realiseren van basisbehoeften. Anders dan de sociaal-economische status, kunnen rondkomen en steun ontvangen van vrienden en familie, vonden we geen sociale kenmerken die met de meeste basisbehoeften samenhangen.⁴¹ Ook niet waar dat voor de hand lijkt te liggen. We geven twee voorbeelden.

Het eerste voorbeeld betreft verblijf bij een gastgezin. Uit de enquête bleek zo’n 9% van de respondenten hun woonruimte te delen met een gastgezin. Opvang in een gastgezin zou in sommige opzichten voordelen kunnen opleveren voor Oekraïense ontheemden. Eerder onderzoek naar Oekraïense ontheemden, in dit geval naar ontheemden in Den Haag, komt tot een genuanceerd beeld: opvang in gastgezinnen kan leiden tot “gevoelens van afhankelijkheid” of tot “gevoelens van eenzaamheid”.⁴² Tegelijk benoemt dit onderzoek ook enkele voordelen voor het realiseren van integratie en basisbehoeften: “De particuliere opvang draagt eraan bij dat Oekraïense ontheemden versneld ingebed raken in de Nederlandse samenleving. Oekraïners worden opgenomen in het gezin, meegenomen in andere (eet-) gewoontes, (leef-)patronen en worden emotioneel opgevangen door deelname aan gezinsactiviteiten, zoals sport- en culturele activiteiten”.⁴³ Dit lijkt te suggereren dat opvang in een gastgezin bijdraagt aan (meer) tevredenheid over werk, huisvesting en misschien zelfs over toegang tot medische gang en over hulp bij toegang tot de Nederlandse samenleving en bureaucratie. Onze onderzoeksresultaten geven hiervoor echter geen bevestiging.⁴⁴

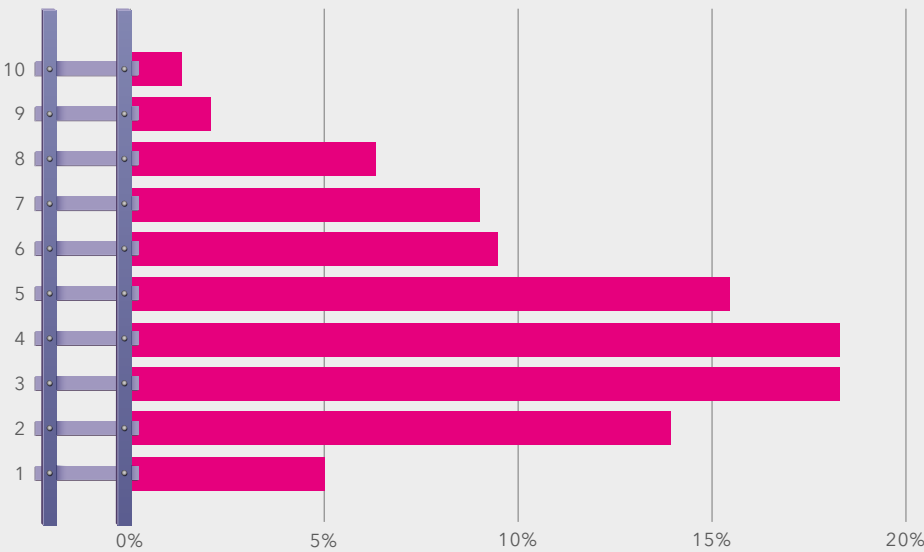
41 Zie de significante correlaties in bijlage 4, tabel 2.

42 Rusinovic et al. (2023).

43 Idem, p. 5.

44 Alleen voor tevredenheid over huisvesting vonden wij een (zeer) kleine statistisch significante correlatie met verblijf in een gastgezin van $r(770) = ,074$, $p = ,040$. Verblijf in een gastgezin bleek ook minimale samenhang te vertonen met Nederlandse taalvaardigheid ($r(594) = ,110$, $p = ,007$), Engelse taalvaardigheid ($r(845) = ,083$, $p = ,016$), sociale steun ($r(565) = ,118$, $p = ,005$) en veilig voelen in eigen woning ($r(825) = ,071$, $p = ,041$).

Figuur 17: Zelfpositionering op de sociaal-economische ladder

Het tweede voorbeeld betreft opleiding. Een hoge opleiding zou kunnen betekenen dat Oekraïners goed Engels spreken, goed betaalde banen kunnen krijgen, in redelijke mate toegang krijgen tot de Nederlandse samenleving en in het algemeen ‘beter af’ zijn dan Oekraïners met een lage opleiding. Ze zouden dan tevredener moeten zijn met de basisbehoeften die we hebben onderzocht (zie hoofdstuk 3). Of omgekeerd: juist ontevredener als hun situatie in Nederland forser achteruitgegaan is dan bij Oekraïners met een lage opleiding. We vonden echter geen enkele samenhang, positief noch negatief, tussen opleidingsniveau en tevredenheid met de basisbehoeften.⁴⁵ Hetzelfde geldt voor het opleidingsniveau van hun ouders. Een hogere opleiding betekent dus niet meer tevredenheid met het realiseren van basisbehoeften.

Onze tweede benadering ging uit van de sociaal-economische status. We vroegen respondenten zich te plaatsen op een ladder met 10 treden. Daarbij gaven we de instructie: “Bovenaan de ladder staan Oekraïners in Nederland die een goede baan hebben die past bij hun kwalificaties, die goede huisvesting hebben, Engels en/of Nederlands spreken, een netwerk hebben met Nederlanders, et cetera. Als u uzelf vergelijkt met andere Oekraïners in Nederland, waar plaatst u zich dan?”. Hoe hoger de Oekraïners zichzelf op de ladder plaatsen, hoe hoger ze hun eigen sociaal-economische status achten ten opzichte van mede-Oekraïners in Nederland. Figuur 17 laat zien op welke trede Oekraïners zichzelf plaatsen.

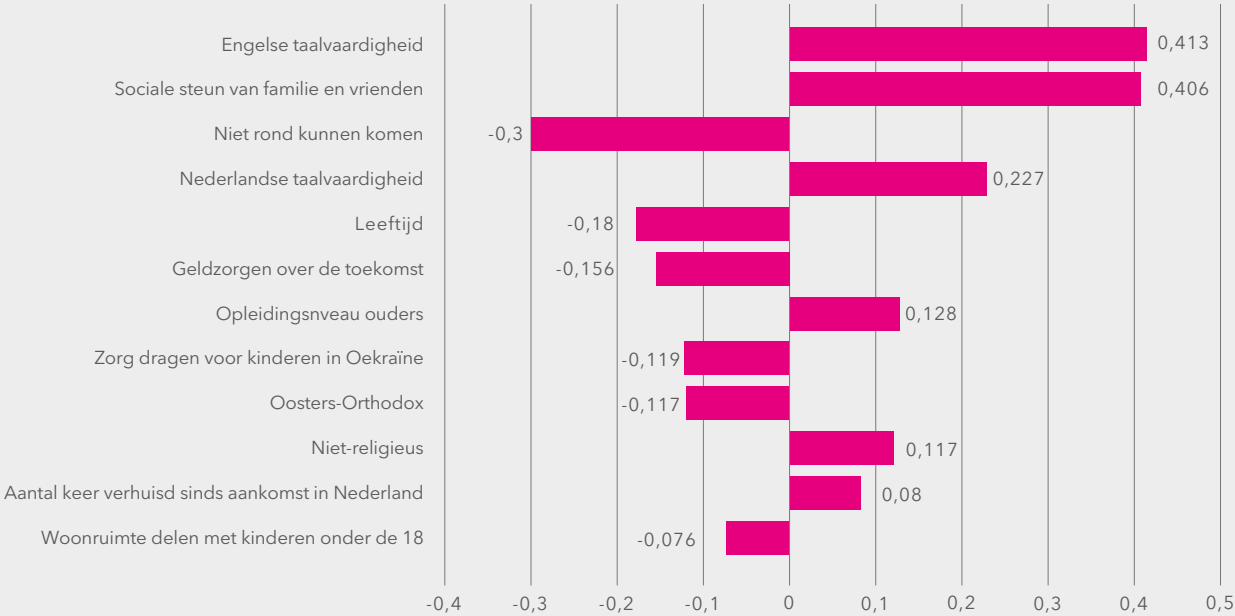
We hebben ervoor gekozen deze zelf-positionering op te vatten als indicatie voor hun veerkracht. Het vergroten van veerkracht leidt ertoe dat mensen basisbehoeften beter kunnen realiseren. De data ondersteunen deze opvatting. De meerderheid van de Oekraïners (71%) plaatste zich op de onderste vijf treden; 29% plaatste zich op de bovenste 5 treden. We hebben deze twee groepen met elkaar vergeleken. De bovenste, veerkrachtige groep is zoals verwacht veel tevredener dan de onderste groep met de alle gemeten basisbehoeften: werk, huisvesting, veilig voelen, zorg vinden en zich kunnen ontwikkelen.⁴⁶

Als we kijken naar de sociale kenmerken die samenhangen met de positie boven- of onderaan de sociaal-economische ladder – in de statistiek ook wel correlaties genoemd – zien we in figuur 18 dat de positie op de ladder het sterkst samenhangt met Engelse taalvaardigheid, sociale steun van familie en vrienden en niet rond kunnen komen. Dit betekent:

- hoe vaardiger Oekraïners in het Engels zijn, hoe hoger ze in het algemeen op de ladder staan;
- hoe meer steun Oekraïners ontvangen van familie en vrienden, hoe hoger ze in het algemeen op de ladder staan;
- Oekraïners die moeilijk kunnen rondkomen, staan in het algemeen lager op de ladder.

De Oekraïners aan de bovenkant van de ladder geven hun Engelse taalvaardigheid bijvoorbeeld gemiddeld bijna een punt hoger op een schaal van 1 tot 5. Het omgekeerde geldt ook: Oekraïners aan de onderkant van de ladder zijn minder goed in Engels en ontvangen minder steun.

Figuur 18: Significante correlatiecoëfficiënten van sociaal-economische status van groot naar klein

De overige sociale kenmerken uit figuur 18 kunnen op dezelfde manier gelezen worden, alleen is de samenhang minder sterk. Met drie kenmerken vonden we een middelmatige samenhang, waarbij geldt:

- hoe hoger de Nederlandse taalvaardigheid, hoe hoger op de ladder;
- hoe hoger de leeftijd, hoe lager op de ladder;
- hoe meer geldzorgen over de toekomst, hoe lager op de ladder.

Bij de resterende sociale kenmerken uit figuur 18 is de samenhang met sociaal-economische status zwak⁴⁷:

- hoe hoger het opleidingsniveau van de ouders, hoe hoger op de ladder;
- zorg dragen voor kinderen in Oekraïne betekent een lagere positie op de ladder;

- de Oosters-Orthodoxe religie aanhangen betekent doorgaans een lagere positie op de ladder, terwijl niet religieus zijn het tegenovergestelde effect heeft;
- hoe vaker verhuisd binnen Nederland, hoe hoger op de ladder;
- woonruimte delen met kinderen onder de 18 betekent een lagere positie op de ladder.

De overige sociale kenmerken zoals geslacht, eigen opleiding of een partner hebben, hangen niet samen met de sociaal-economische status. Als we de sociaal-economische status als indicatie voor veerkracht nemen, zien we dat de sociale kenmerken in figuur 19 dus de sterkste samenhang vertonen met veerkracht. Oekraïners met veel kenmerken uit linkerrijtje het schatten hun positie hoger in ten opzichte van andere Oekraïners en zijn tevredener over het realiseren van hun basisbehoeften, en voor Oekraïners uit het rechterrijtje geldt het omgekeerde.

Figuur 19: Belangrijkste sociale kenmerken die samenhangen met sociaal-economische status en een indicatie geven van veerkracht

Groter lettertype = sterkere samenhang (zie ook eerdere figuur).

⁴⁵ De enige uitzondering betreft de stelling: ‘Ik maak me zorgen over de veiligheid van naaste familieleden in Nederland’ waar opleiding een kleine samenhang mee vertoont met $t(819) = ,096, p = ,006$.

⁴⁶ Op alle basisbehoeften wordt gemiddeld boven de 3 gescoord op een schaal van 1 tot 5 door de bovenste groep. Tabel 3 in bijlage 4 toont de exacte verschillen met de onderste groep, die gelet op Cohens d meestal als middelgroot bestempeld kunnen worden.

⁴⁷ Een zwakke samenhang betekent dat er weinig voorspellende waarde is tussen beide variabelen, maar wel net iets meer dan helemaal geen voorspellende waarde.

Het vorige hoofdstuk beschreef basisbehoeften die voor veel Oekraïense ontheemden belangrijk lijken te zijn. Hoe lukt het ze om verdere stappen te maken in het realiseren daarvan. Oekraïense ontheemden worden al op veel manieren ondersteund: met kosteloze opvang, met leefgeld, met toegang tot medische zorg. Deze paragraaf wilde vooral laten zien dat investeren in veerkracht ook belangrijk is, vooral voor een groep van Oekraïense ontheemden die zichzelf lager op de sociaal-economische 'ladder' plaatst. Mogelijk beschikken zij over minder veerkracht om verdere stappen te maken en kunnen zij meer ondersteuning goed gebruiken.

Aanbeveling aan de Rijksoverheid, gemeenten, werkgevers
Heb aandacht voor kwetsbare Oekraïners. Denk daarbij aan Oekraïners die wat ouder zijn, geen goede Engelse of Nederlandse taalvaardigheid hebben, geldzorgen hebben en op weinig steun van familie of vrienden kunnen rekenen.

4.4 Investeer in mentaal welzijn

In de interviews zien we veel veerkracht onder Oekraïners. Tegelijkertijd geven de interviews ook aanleiding tot zorg over het mentale welzijn. Familieleden in Oekraïne, de realiteit van oorlog, het verlies van een vorig leven en het opbouwen van een nieuw leven geven veel zorgen en stress.

"De zomer was voor mij de moeilijkste tijd, toen mijn man en broer het omsingelde Marioepol niet uit konden en er geen communicatie mogelijk was. Ik had heel veel stress elke dag en niemand nam de dagelijkse taken in het leven over. Ik was depressief en bezorgd toen en ik kon alleen nog maar denken aan mijn man en broer" – vrouw van 45

"Soms gebruik ik hasj, omdat het een onderdrukkend effect heeft. Als ik niet sport of werk met cliënten als een stylist, heb ik veel energie over. Het is moeilijk om dat te controleren. Overtollige energie zorgt voor stress." – man van 33

Oekraïne kende al veel psychosociale klachten voordat Rusland in februari 2022 de oorlog begon.⁴⁸ Het moeten vluchten verhoogt het risico hierop. Hulpverleners in Nederland signaleren veel stress- en traumagerelateerde klachten en gevoelens van angst en schaamte.⁴⁹ Hoewel niet elke Oekraïner daar direct psychische hulp bij nodig heeft, staat hun mentale welzijn wel onder druk. Verschillende van onze geïnterviewden noemen factoren die daar voor hen tegenwicht aan

bieden, die hen veerkrachtig maken. Vier basisbehoeften in het bijzonder blijken voor respondenten veel bij te dragen aan hun mentale welzijn: 'gezond leven', 'genieten van cultuur', 'genieten van het leven' en 'genieten van de natuur'. Twee derde van de geïnterviewden plaatste tenminste één van deze behoeften in hun top 5. In deze paragraaf laten we zien hoe deze waarden bijdragen aan de veerkracht.

'Gezond leven' betekent voor geïnterviewde Oekraïners dat ze goed zorgen voor hun lichaam, maar ook voor hun geest. Ze noemen gezond koken en eten, sporten, yoga, goed slapen, veel buiten komen en fietsen. Veel van hen zien het belang van goede voeding:

"Mijn kinderen en ik volgen een gezonde levensstijl, ik monitor regelmatig wat ze eten. Het belangrijkste voor een gezond leven is voeding. Meer fruit en groenten. Hier hebben we geen probleem mee in Nederland. Elke zaterdag kopen we veel groenten en fruit op de markt, de prijzen zijn goed." – vrouw van 27

De fietscultuur die Nederland kent wordt bijzonder op prijs gesteld. Veel Oekraïners hebben een fiets gekocht of gekregen en maken daar gebruik van. Fietsen is niet alleen gezond, maar ook goedkoop en – dankzij de alom aanwezige fietspaden – veilig.

"Het is een gewoonte voor ons geworden om te fietsen"... "mijn jongste zoon heeft een fiets, maar hij kan nog niet fietsen. Mijn oudste zoon fietst al wel. En zelf heb ik ook een fiets" – vrouw van 37

Oekraïense ontheemden benoemen dat gezond leven bijdraagt aan hun veerkracht. Het draagt bij aan hun 'belastbaarheid', ze kunnen meer aan.

"Voetbal is voor mij de beste oplossing voor problemen. Ik speel met Oekraïners en Nederlanders. We hebben al ons eigen team. We komen altijd twee keer per week bij elkaar." – man van 25

"Daarom is het belangrijk om naar de sportschool te gaan, gezond te eten, hard te lopen en te fietsen. Als je je goed voelt, kan je meer creëren. Als je sport, geef je de resultaten aan de hele wereld" – vrouw van 24

'Genieten van cultuur' betekent voor de meeste geïnterviewden het kunnen reizen naar verschillende landen of steden, andere gerechten leren kennen of het bezoeken van musea en theaters. Ze vertellen over Koningsdag, over 'nationale gerechten' zoals de kapsalon, haring en frikandel, over de verschillende musea die ze bezochten. Ze waarderen de mogelijkheden die daartoe

geboden worden, zoals een gratis Rotterdampas of Ooievaarspas, initiatieven om gratis musea te bezoeken, georganiseerde busreizen voor gepensioneerden.

"Ik herinner me de eerste maanden, waarschijnlijk tot en met mei, dat alle treinreizen in Nederland gratis waren voor Oekraïners. Bijna elke week ging ik ergens heen, ik reisde door het hele land. Nederland is een prachtig land en je kunt overall heen met de trein" – man van 43

"God, wat ik ben hier blij mee. Als klein meisje dat voor kunstenaar studeerde, heb ik alle mogelijke musea al bezocht. Zowel hier in Den Haag als in Amsterdam. Ik ben museumverslaafd. Er is een heel gaaf initiatief dat iedere Oekraïner dit jaar twee keer gratis 120 musea kan bezoeken."

Kunnen genieten van cultuur en schoonheid brengt Oekraïners ontspanning, afleiding en helpt hen om het leven in Nederland beter te begrijpen.

'Genieten van de natuur' blijkt voor sommige Oekraïners goed mogelijk in Nederland. Ze genieten van bossen, parken, bloemperken, de zee en het platteland met keurige weilanden, kanalen, sloten en goed verzorgde koeien en schapen. Ook hier komen de fiets en goede fietsomstandigheden in Nederland weer aan bod, waardoor Oekraïners makkelijk de natuur op kunnen zoeken. Eén geïnterviewde benoemt ook het schone milieu in Nederland: schone lucht en zuiver drinkwater. Het realiseren van deze basisbehoefte lukt goed.

"Deze basisbehoefte is voorzien, behalve voor het plukken van paddenstoelen, dat kan ik hier niet doen." – man van 62

"Ik vind het fijn dat er zoveel recreatieplekken zijn in Nederland. Ik maak veel video's die ik naar mijn zoon stuur in Zaporizja" en "...trouwens, als we naar Alkmaar verhuizen wonen we op een halfuur fietsen van de zee, dan kan ik net als hiervoor weer veel tijd aan zee doorbrengen. Dat is mijn droom: bij de zee wonen." – vrouw van 61

Genieten van de natuur draagt bij aan de veerkracht:

"Ik vind het hier echt leuk dat je in de stad een bos kan vinden. Ik heb het echt nodig om van tijd tot tijd te herstellen in de natuur. Ongeveer 1 keer per week. En dan heb je ook nog de zee. Wel koud, maar daar ben ik al aan gewend. Ik ben zelfs gaan surfen." – vrouw van 42

'Genieten van het leven' heeft verschillende betekenissen. Voor sommige geïnterviewden is het de

levenshouding die ze aspireren sinds het uitbreken van de oorlog en het verlies van hun leven in

Oekraïne. Dit is niet zozeer naar buiten, maar naar binnen gericht.

"Het is dat je de beslissing maakt bij alles: niet meer huilen. Dat alles wat er was er niet meer zal zijn. Dat accepteren. En gewoon doorgaan. Veel mensen vergelijken alles met hoe het in Oekraïne is of was" ... "Je moet niet vergelijken. Zoek naar iets goeds." – vrouw van 42

Voor sommigen hangt deze levenshouding samen met zelf kunnen kiezen hoe ze hun leven autonoom kunnen leiden:

"Voor mij is genieten van het leven de kans om kalm de wereld te overdenken. 's Ochtends wakker worden en realiseren dat tik deze dag kan besteden hoe ik wil. Als je financieel gezien niet hoeft te werken, wat zou je dan doen? Contempleren en zelfbewust zijn." – man van 33

"Ik sta mezelf toe om te genieten van het leven! Hoe vind je dat?"... "Ik kies wat ik wil, doe wat ik wil, hou van wat ik wil... Wat, bang? Dit is hoe je moet leven!" – vrouw van 38

"Genieten van het leven is als je voor jezelf een thuis hebt gemaakt, waarvoor je gewerkt hebt en waar je alles in hebt gemaakt hoe je het zelf wil. Genieten van het leven is eten waar je van houdt en dat je zelf kan koken. Genieten van het leven is omgaan met jouw soort mensen. Zelfs op het werk, dat je kan kiezen met wie je omgaat." Voor anderen is het gelinkt aan de basisbehoeften 'genieten van de natuur' of 'genieten van cultuur'. Ze spreken over naar bars en restaurants kunnen gaan met vrienden, of naar tentoonstellingen, festivals, of de natuur in.

De vier basisbehoeften die we zojuist bespraken, dragen bij aan het mentaal welzijn en de veerkracht van Oekraïners in Nederland. De interviews laten zien dat deze behoeften vaak goed gerealiseerd kunnen worden, mede dankzij de hulp en vele initiatieven van gemeenten, organisaties en gewone Nederlanders. Om de druk op het mentale welzijn te verlichten en de veerkracht van Oekraïners te vergroten is het zaak om naast goede psychosociale zorg ook deze basisbehoeften te faciliteren.

Aanbeveling aan gemeenten en werkgevers
Investeer in voorzieningen die bijdragen aan mentaal welzijn. Help ze met stadspassen, een fietsenplan of toegang tot openbaar vervoer.

⁴⁸ Reinhard et al. (2021).

⁴⁹ Zie het rapport 'In goede handen?' van het Pharos Instituut (Koudijs & Smal, 2022).

4.5 Faciliteer betere toegang tot taaltrainingen

Taal is een belangrijk en terugkerend thema in het realiseren van basisbehoeften. Oekraïense ontheemden die over een goede taalvaardigheid in het Engels of Nederlands beschikken, zijn vaak meer tevreden dan degenen die dat niet doen. Ze zeggen ook een hogere sociaal-economische status (SES) te hebben: ze schatten hun positie hoger in dan andere Oekraïners. Zij zien het leren van Engels en vooral Nederlands als een kans om toegang te krijgen tot meer financiële zekerheid (zie §3.4), beter werk (zie §3.5) en medische zorg (zie §3.6). Maar het leren van een moeilijke taal als het Nederlands kost tijd. Het kan dus even duren voordat ze hun nieuwe taalvaardigheid verworven hebben en een volgende stap kunnen zetten, naar bijvoorbeeld een betere baan. Tegelijk zijn Oekraïense ontheemden ook afhankelijk van het aanbod aan taaltrainingen. Deze paragraaf bespreekt welke ervaringen zij hiermee hebben en sluit af met de aanbeveling om de toegang tot taaltrainingen te verbeteren.

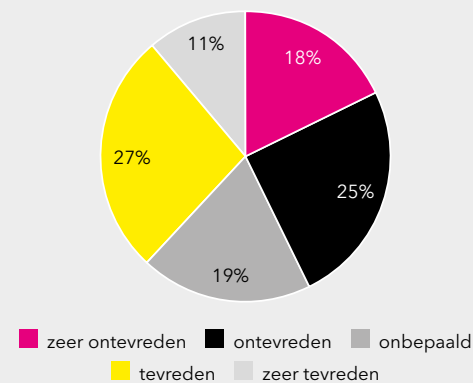
Eerder hebben we gezien (§2.2) dat ongeveer 42% van de Oekraïense ontheemden de eigen taalvaardigheid als (zeer) goed beschouwt. Dit staat op gespannen voet met de observatie uit een eerder onderzoek dat “geïnterviewde professionals de indruk [hebben] dat veel vluchtelingen van boven de 25 jaar niet/nauwelijks Engels spreken”.⁵⁰ Daarnaast beschouwt 3% van de Oekraïense ontheemden zichzelf als (zeer) goed in het Nederlands. Duidelijk is in ieder geval dat Oekraïense ontheemden vooral nog een grote stap te maken hebben in het leren van Nederlands.

In de enquête stelden we een vraag over kansen om zich in Nederland te ontwikkelen. In de toelichting noemden we als voorbeelden ‘taalcursussen’ of ‘andere cursussen of trainingen voor werk’. Het blijkt dat Oekraïners in Nederland gematigd tevreden zijn over deze kansen (zie grafiek hieronder). Omdat de vraag niet toegespitst was op taaltrainingen, geeft de antwoorden alleen een aanwijzing dat hier nog ruimte is voor het verbeteren van de de toegang tot taaltrainingen.

De interviews laten zien dat geïnterviewden vaak terugkomen op het thema ‘taal leren’. Daarbij gaat het steeds om Engels en Nederlands. Meerdere geïnterviewden leggen uit hoe belangrijk zij dit vinden:

“Ik wil graag een baan vinden, zelfvoorzienend zijn, zelfstandig. Ik wil graag Nederlandse taalcursussen volgen om me beter te voelen in de maatschappij. Als je de taal begrijpt, is het leven veel gemakkelijker.” – vrouw van 37

Figuur 20: Hoe tevreden ben je met kansen om jezelf te ontwikkelen in Nederland? (bijvoorbeeld: taalcursussen, andere cursussen of trainingen voor werk)

Maar de Oekraïense ontheemden die Engels of Nederlands willen leren, lopen tegen verschillende problemen aan.

“Ik studeer geen Nederlandse taal. Want om naar de cursussen te gaan, moet ik een arbeidscontract hebben. Maar ze nemen me niet aan omdat ik de Nederlandse taal niet ken. Dat wil zeggen, het is een gesloten cirkel.” – vrouw van 40

Ook voor de verschillende basisbehoeften erkennen geïnterviewden het belang om de taal te leren, bijvoorbeeld om met de arts te kunnen communiceren:

“Omdat we de taal niet kennen, kunnen we niet goed communiceren met de arts.” – vrouw van 69

Ook voor het vinden van een goede baan speelt dit:

“Voor een goede baan moet je perfect Engels of Nederlands kennen. En beter Engels en Nederlands. Ik spreek Engels, maar ik heb het gevoel dat dat niet genoeg is.” – man van 35

“Op dit moment is mijn man aan het werk. Niet voor zijn beroep, al zou ik dat wel heel graag willen. Omdat hij Engels spreekt. Maar voor kantoorwerk heb je nog steeds Nederlands nodig. Omdat hij erover dacht om een baan als manager te zoeken. Hij heeft ervaring en hij had een bedrijf (eigen productie in Oekraïne). Maar bijna overal heb je kennis van het Nederlands nodig. Daarom werkt hij nu fysiek, in een logistiek bedrijf.” – vrouw van 39

Meerdere geïnterviewden hebben dan ook de behoefte aan taallessen, zoals deze man heet verwoordt:

“Meer taallessen krijgen. Ik wil graag een socialisatieprogramma. Het allereerste punt is dat we de Nederlandse taal leren. Hoe beter je de taal leert, hoe meer mogelijkheden je hier hebt. Zonder tong [zijn de] handen gebonden.” – man van 35

Dit is al een aanwijzing dat het taal aanbod niet voldoende aansluit op hun behoefte.⁵¹ Uit de verhalen van geïnterviewden blijkt ook dat zij ervaringen hebben met het zoeken naar, en het volgen van, taaltrainingen. Maar over het algemeen lijken zij ontevreden over het aanbod van taaltrainingen:

“We hebben hele slimme mensen, iedereen met een hogere opleiding. Veel mensen die komen, kunnen hun diploma niet bevestigen omdat ze geen toegang hebben tot dergelijke cursussen.” – vrouw van 42

“Nu ben ik begonnen met het leren van Nederlands, maar het is niet genoeg. Ik volg één keer per week gratis cursussen in het Oekraïens Huis in Rotterdam. De cursussen worden gegeven door vrijwilligers. Ik ben het Oekraïense Huis daar zeer dankbaar voor. Een of twee uur per week is echter heel weinig. Goede taalcursussen in Rotterdam zijn duur voor Oekraïners, er zijn geen kortingen. Om de taal te leren, is een groter aantal gratis cursussen voor Oekraïners nodig. In Nederland is er geen officieel programma voor vluchtelingen om de Nederlandse taal te leren door professionele docenten, de cursussen worden voornamelijk alleen door vrijwilligers gegeven. In vergelijking met andere landen, bijvoorbeeld Duitsland, België, Denemarken, heeft de Nederlandse regering nog geen officieel programma voor Oekraïners ontwikkeld om hen aan te moedigen de taal te leren met de betaling van een beurs ter aanmoediging.” – vrouw van 50

Deze geïnterviewde vindt dus dat Nederland achterloopt bij andere landen. Maar zij is niet de enige met deze observatie:

“Alles wat ik vond voor mijn ontwikkeling, vond ik in Europa, maar niet in Nederland. Er is een website, waar het mogelijk is om je diploma te bevestigen. Ik ga Nederlandse cursussen volgen in [stad waar ze woont].” – vrouw van 35

Gevraagd of deze cursussen gratis zijn, antwoordt dezelfde geïnterviewde:

“Nee, gratis cursussen zijn alleen met vrijwilligers, ze geven niet dat vereiste niveau, ze zijn minder effectief. Aan het einde van het certificaat wordt niet afgegeven. Er is geen duidelijke structuur van de les.” – vrouw van 35

Dat professionele taaltrainingen geld kosten en zelfs duur zijn, komt in meer verhalen terug:

“Ik kwam te weten dat deze universiteit voorbereidende cursussen heeft voor toelating en studie in de Nederlandse taal. In een jaar tijd bereiden ze zich voor op toelatingsexamens. De kosten van deze cursussen bedragen ongeveer vierduizend euro. Onderwijs van hoge kwaliteit is hier erg duur. Ik denk dat het goed zou zijn om subsidie cursussen te organiseren voor die mensen die de taal willen leren, maar niet de financiële draagkracht hebben om het te doen. Bij voorkeur in de structuur van inburgeringscursussen, met inbegrip van de studie van het recht en de eigenaardigheden van het financiële systeem.” – vrouw van 35

Het aanbod dat wel betaalbaar of zelfs gratis is, lijkt zich te beperken tot taaltrainingen door vrijwilligers. Maar ook hier lopen Oekraïense ontheemden tegen problemen aan, bijvoorbeeld doordat het volgen van taaltrainingen moeilijk te combineren is met werk:

“In de zomer volgde ik Nederlandse taallessen in het Oekraïense Huis in Rotterdam. Nu volg ik geen lessen, omdat ik werk. Lessen op weekdagen, in de ochtend. Dus het is niet mogelijk om aanwezig te zijn.” – man van 43

Deze geïnterviewde heeft daarom de suggestie om taallessen ook 's avonds of in het weekend aan te bieden:

“Zoals ik al zei, zijn er meer lessen nodig voor werkende Oekraïners. Om ervoor te zorgen dat de lessen om 7 uur 's avonds zijn, of daarna, of in het weekend van het werk.” – man van 43

Ook aan taalcursussen in de buurt is behoefte:

“Leer de taal alleen of in cursussen. Ik zou graag meer taalcursussen hebben. Cursussen in het algemeen in Rotterdam, er zijn veel mensen die willen deelnemen. Niet iedereen heet genoeg ruimte. Het zou leuk zijn om taalcursussen op onze locatie [...] te hebben.” – vrouw van 69

Kortom: in de verhalen van geïnterviewden zien we meerdere aanwijzingen dat het aanbod vooral bestaat uit taaltrainingen door vrijwilligers, dat dit aanbod qua niveau en structuur mogelijk niet toereikend is, dat het aanbod van professionele taaltraining beperkt en duur is en, meer algemeen, dat het aanbod van taaltrainingen onvoldoende toegankelijk is voor wie een baan heeft.

50 Zie: Gruijter, M., Sikkema, M., & Yohannes, R. (2022), p. 5.

51 Zie ook: Lankreijer et al. (2023, 17 januari); van Eldik et al. (2023, 7 juni).

Uit ons onderzoek blijkt dat taalvaardigheid voor Oekraïense ontheemden een belangrijke toegangspoort is naar het realiseren van hun basisbehoeften. Betere taalvaardigheid draagt eraan bij dat Oekraïners beter hun weg vinden in de Nederlandse samenleving, bijvoorbeeld om makkelijker te communiceren met een arts, maar vooral ook om te kunnen doorstromen naar betere banen. Het verwerven van (meer) Engelse of Nederlandse taalvaardigheid kost tijd. Maar het verwerven van die taalvaardigheid vergt ook een voldoende beschikbaar en voldoende betaalbaar aanbod van (professionele) taaltrainingen.⁵² En daaraan lijkt het te schorten.

Aanbeveling aan Rijksoverheid, gemeenten en werkgevers
Verbeter de toegang tot taaltrainingen: creëer de voorwaarden voor meer professionele taaltrainingen op een wat hoger taalniveau (B2, A1), taaltrainingen die bovendien professioneel en betaalbaar zijn en ook in de avonden worden aangeboden.

4.6 Behoud een financieel basisniveau

Ons onderzoek had niet tot doel om de kosten en uitgaven van Oekraïense ontheemden gedetailleerd in kaart te brengen. In die zin kunnen we geen uitspraken doen over financiële zekerheid van Oekraïense ontheemden. Dat zou ander onderzoek vergen. Deze paragraaf beperkt zich daarom tot enkele hoofdlijnen uit het vorige hoofdstuk.

Ons onderzoek laat zien dat Oekraïense ontheemden zorgen hebben over hun financiële zekerheid (zie §3.4). Leefgeld, voorzieningen zoals kosteloze opvang en andere vormen van steun lijken samen een goede basis te bieden voor Oekraïners. Maar we hebben ook het vermoeden geuit dat hiertussen een wankel evenwicht bestaat. Als Oekraïense ontheemden kosten hebben die buiten standaardregelingen vallen, kunnen ze meteen vastlopen. Eén geïnterviewde vertelt over een medische situatie en hoe ze daarvoor medicijnen kreeg:

“Ze gaven me meteen medicijnen. Sommige zijn gratis en ik moest voor nog eens twee items betalen. Dat wil zeggen, alsof er een verzekering was, maar er werd wat medicijn gegeven. En ik betaalde nog steeds misschien maar 25 euro. Dit is een klein bedrag, maar als je maar 260 euro per maand hebt, dan is het duur. Want deze 260 [euro] zijn speciaal voor eten.” – vrouw van 54)

Financiële zekerheid is met veel basisbehoeften verbonden: wonen, werken, medische zorg, maar ook zelf-ontwikkeling, verschillende vormen van mentaal welzijn, enzovoort. Dat blijkt uit wat geïnterviewde Oekraïners duur vinden:

- Huren van een huis of appartement
- Reizen naar Oekraïne
- Kopen van een fiets
- Reizen met de trein
- Volgen van een studie
- Bezoeken van een sportschool
- Medicijnen die niet vergoed worden
- Volgen van een taalcursus
- Kinderopvang
- Kopen van studieboeken
- Kopen van vers voedsel (vers fruit, vlees, vis)

Het vorige hoofdstuk liet zien dat zulke uitgaven, of sommige daarvan, onderdeel vormen van het realiseren van bepaalde basisbehoeften. Ook werd duidelijk dat Oekraïense geïnterviewden zich bepaalde uitgaven niet kunnen veroorloven. Dat lijkt vervolgens de weg af te snijden naar het realiseren van basisbehoeften. Onze enquête bevestigt het belang van financiële zekerheid: kunnen rondkomen bleek een van de weinige sociale kenmerken die samenhangt met nagenoeg alle gemeten basisbehoeften en een belangrijke factor in de veerkracht van Oekraïners.

Aanbeveling aan de Rijksoverheid en gemeenten
Behoud voor Oekraïense ontheemden een financieel basisniveau.

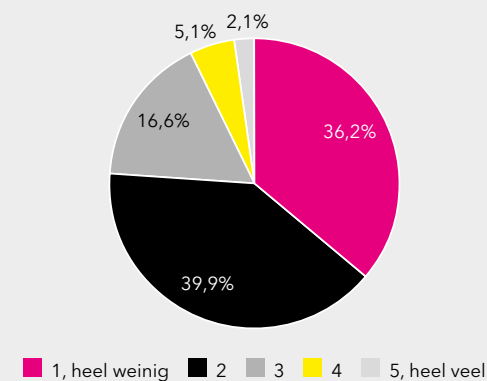
4.7 Verbeter de toegang tot hulp en rechtsbescherming

Deze paragraaf onderzoekt wie hulp geven aan Oekraïense ontheemden en wat voor soort hulp. Onderdeel van ons onderzoek was namelijk ook te begrijpen wat Oekraïners doen als ze problemen ervaren met het realiseren van hun basisbehoeften. Zoeken zij bijvoorbeeld rechtshulp of zelfs rechtsbescherming? Opnieuw kijken we naar onze onderzoeksresultaten, eerst onze bevindingen uit de enquête, dan die uit de interviews. We eindigen met een aanbeveling aan de overheid en instanties uit de keten van rechtshulp en rechtsbescherming om voor Oekraïense ontheemden de (informatievoorziening voor) toegang tot hulp en rechtsbescherming te verbeteren en daarbij de social mediakanalen te benutten en organisaties in te schakelen waarmee Oekraïners bekend zijn.

In onze enquête hebben we Oekraïense ontheemden twee vragen gesteld over hulp die zij in Nederland ontvangen. De eerste vraag heeft betrekking op wie hulp geeft aan Oekraïense ontheemden. We kozen ervoor de vraag te focussen op familie of vrienden die hulp geven. De vraag laat open waar vrienden uitkomen: oude vrienden uit Oekraïne of misschien nieuwe vrienden uit Nederland.

Figuur 21: Steun van familie en vrienden

In hoeverre kan je een beroep doen op familie of vrienden voor steun in Nederland?

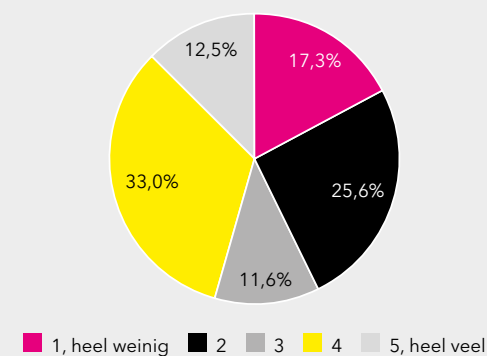

De antwoorden laten zien de meeste Oekraïense ontheemden weinig steun van familie of vrienden ontvangen (76%).

De tweede vraag uit de enquête heeft betrekking op het soort hulp dat Oekraïense ontheemden ontvangen, hulp om wegwijs te worden in de Nederlandse bureaucratie en samenleving.

Figuur 22: Wegwijs worden in de Nederlandse bureaucratie en samenleving

In hoeverre kan je een beroep doen op familie of vrienden voor steun in Nederland?

Voor scores op beide vragen bleken er sterke of middelsterke verbanden te bestaan met nagenoeg alle basisbehoeften en ook met hoe hoog mensen zich op de sociaaleconomische ladder plaatsen (zie bijlage 4: tabellen 4 en 5). Hoe meer steun mensen ontvangen en hoe meer zij tevreden zijn met de hulp die zij krijgen om wegwijs te worden in de Nederlandse samenleving, hoe hoger zij zich op de ladder plaatsen en hoe tevredener ze zijn met het realiseren van de basisbehoeften.

De scores op beide vragen laten dus zien dat het ontvangen van hulp (heel) belangrijk is voor Oekraïense ontheemden om hun basisbehoeften te realiseren. Maar we zien ook dat een groot deel weinig hulp van familie of vrienden ontvangt. Tegelijk heeft een andere, kleine groep wel hulp

van familie of vrienden ontvangen. Een mogelijke interpretatie is dat Oekraïners die tot deze groep behoren, vooral bij gastgezinnen verbleven en leden van deze gezinnen als “vrienden” beschouwen. Gastgezinnen hebben ongetwijfeld hulp gegeven aan Oekraïense ontheemden. Maar we hebben al eerder opgemerkt dat ons onderzoek geen verband laat zien tussen eventuele hulp uit gastgezinnen en tevredenheid over basisbehoeften (zie §4.4). Deze interpretatie achten we dus onwaarschijnlijk.

Ontvingen Oekraïense ontheemden misschien ook nog hulp van anderen? En wat voor soort hulp dan? We kijken opnieuw naar de interviews.

Eerder zagen we al dat het voor Oekraïense ontheemden niet vanzelfsprekend was om hun weg te vinden in de Nederlandse samenleving (zie §4.2). Ze kenden immers de taal niet, ook niet de Nederlandse cultuur, het rechtstelsel, het zorgstelsel, de arbeidsmarkt of de huizenmarkt. Hoe wisten zij toch hun weg te vinden om problemen op te lossen? Waar vonden zij hulp? Sociale media bleken, en blijken, een belangrijke rol te spelen:

“Cool, dat er chatrooms en groepen zijn in telegram, Facebook. Dankzij deze informatiekanalen en de mensen die zich vrijwillig hebben aangemeld om Oekraïners te helpen, zullen we informatie van hen ontvangen die ons interesseert. En de aard van de informatie is voor iedereen anders: beginnend met de aankoop van een auto en eindigend met het overmaken van geld naar Oekraïne. En dankzij deze middelen van technologie, sociale netwerken en applicaties kunnen we tijdige informatie krijgen en dit is erg belangrijk. Als er geen vertalers waren, Google-foto's, dan zou het onrealistisch zijn.” – vrouw van 39

“Dankzij het feit dat ik een behoorlijk pittige meid ben. Het is ongeveer 80%, omdat ik iets probeer te doen. Kortom, het is het internet, Oekraïense platforms. Dat helpt. Maar het is vanuit Nederland dat ik dit helemaal niet voel. Ik weet welke evenementen er plaatsvinden in Den Haag, Rotterdam. Voortdurend willen we iets te weten komen over sommige gebeurtenissen in mijn stad: ik vraag het aan de gemeente, ik vraag het aan mensen, maar niemand weet iets.... Dit is heel triest.” – vrouw van 23

Ook de gesprekken met onze Oekraïense onderzoekers bevestigen dit: kanalen op telegram en Facebook bevatten veel praktische informatie voor Oekraïense ontheemden om wegwijs te worden in de Nederlandse samenleving en bureaucratie. Maar hebben zij misschien ook problemen waarvoor ze deskundige hulp nodig hebben, problemen misschien waarvoor ze kennis van het recht nodig hebben en dus rechtshulp moet

⁵² Zie eerder onderzoek voor vergelijkbare conclusies: de Gruijter et al. (2022), p. 20-21.

inschakelen, of problemen die zo ernstig zijn dat hun basisbehoeften – hun grondrechten zelfs – in ernstige mate niet vervuld worden, en daarvoor rechtsbescherming behoeven.

Uiteraard spelen vrijwilligers ook een belangrijke rol in het geven van hulp. Dit wordt vaak benoemd. Maar ook hier zijn sommige geïnterviewden sceptisch over de hulp die echt geven bij meer complexe problemen:

“Sommige vrijwilligersorganisaties die rechtstreeks zijn opgericht om Oekraïners te helpen, bieden juridische bijstand, maar ik ben er bijvoorbeeld niet zeker van dat ze verder kunnen gaan dan de status die ons een beperkt aantal rechten geeft. En we kunnen de Nederlandse wetten niet volledig gebruiken, omdat we in deze status zijn. Wat zullen ze ons adviseren? Ik begrijp de essentie van die adviezen niet ter verduidelijking van de Nederlandse wetgeving. En wat heeft het voor zin als een persoon geen verzoek om bescherming van zijn rechten kan indienen.” – vrouw van 39

Het vorige hoofdstuk liet ook zien op welke onderwerpen, voor welke problemen, Oekraïense ontheemden soms hulp nodig hebben. We bieden een selectie:

- Het kopen van een auto,
- Het overmaken van geld naar Oekraïne.
- Psychologische ondersteuning.
- Hulp bij documenten en vertalingen.
- Het vinden van een (voltijds) baan.
- BSO krijgen voor je kinderen.
- Het krijgen van verschillende activiteiten voor de kinderen.
- Stabiele ondersteuning krijgen.
- Het krijgen van (niet-medische) zorg, ook voor familieleden (kleine) kinderen, oma).

Lukt het Oekraïense ontheemden om hulp te krijgen? Wat zijn hun ervaringen hiermee? Het vorige hoofdstuk liet zien dat zij eigenlijk op het gebied van meerdere, belangrijke basisbehoeften aanlopen: in de huisvesting, in werk en in toegang tot zorg.

We kijken eerst naar de huisvesting. Eerder merkten we al op dat de problemen die onze geïnterviewden signaleren, vrijwel alleen gaan over de gemeentelijke opvang. In verschillende verhalen hebben we gezien dat sommige gemeentes lijken te werken met een ‘coördinator’, iemand die het contact onderhoudt tussen Oekraïense bewoners en de gemeente, iemand die bewoners eventueel ook kan helpen. Maar dit lijkt niet altijd goed te gaan:

“Informatie of hulp krijgen van coördinatoren voor Oekraïners van de gemeente (of: vertegenwoordigers van de gemeente): “ze weten niets, ze willen niets doen. Jij weet meer dan zij. Dit is een reëel probleem.” – vrouw van 30

Huisvesting in de gemeentelijke opvang heeft tijdens ons onderzoek verschillende verhalen opgeleverd die mogelijk duiden op rechtsproblemen. Eerder zagen we al dat Oekraïners problemen ervaren met de kwaliteit van de huisvesting. Mogelijk dat hier meer speelt. We zien bijvoorbeeld dat Oekraïense ontheemden hun vraagtekens plaatsen bij leefregels (dit bespraken we al eerder in §3.3):

“Het lijkt erop dat alles hier in orde is. Maar er zijn momenten waarop er regels worden gesteld die voor ons ongebruikelijk zijn. We zijn gewend om vrij te leven. Altijd kiezen wat we willen. En leven zoals we willen. En het moment bijvoorbeeld dat het ons verboden is om iemand uit te nodigen voor thee of koffie om bij ons langs te komen. Al woont er niemand bij ons. We wonen apart. We hebben een aparte ingang, een aparte keuken. We leven zonder mensen.” – vrouw van 37

Hier vroeg de interviewer of het ontvangen van gasten inderdaad als een verbod geldt. Hierop antwoordt zij:

“Ja. Ze zeggen dat het onmogelijk is. Waarvoor gewaarschuwd moet worden. Buren klaagden ook dat familieleden spontaan kwamen, maar de administratie verbood gasten. Ze zeggen het alleen om al van tevoren te waarschuwen. Maar het komt vaak voor dat kennissen in dezelfde buurten langskomen waar je woont, en vragen of ze op bezoek mogen komen voor een kop koffie. Het is heel moeilijk voor mij om ze te weigeren. Het is gebruikelijk dat dit van invloed is op relaties met vrienden. Dit is niet erg goed.” – vrouw van 37

De vrouw gaat verder met uitleg van de leefregels:

“Het is nog niet toegestaan om ergens heen te gaan zonder waarschuwing. Gisteren hebben ze een brief gestuurd waarin staat dat we tijdens de studiekeperiode helemaal niet het recht hebben om ergens heen te gaan. Zelfs vanaf de stadsgrenzen.” – vrouw van 37

Wat ook de redenen zijn die gemeenten heeft om leefregels in stellen op woonlocaties, ze roepen ook vragen op over rechten van Oekraïners als bewoners van deze locaties. Kunnen zij hun ongenoegen uiten met bepaalde regels of met de toepassing van bepaalde regels? Geen van de geïnterviewden vertelt dat ze geprobeerd hebben om hun ongenoegen te uiten. Het volgende citaat geeft een aanwijzing van wat hier aan de hand kan zijn:

“Ik wil voltijds werken, een BSO regelen, maar dit alles werd geholpen door gewone mensen die voor me zorgden. Op dezelfde manier werden artsen gevonden, scholen, clubs. Vertegenwoordigers van de gemeente reageerden niet altijd op bezwaarschriften. En het is goed dat ik niet de tijd en kennis heb om te klagen en ik wil de relatie niet bederven.” – vrouw van 30

Deze geïnterviewde heeft blijkbaar wel ervaring met het uiten van ongenoegen, namelijk door het insturen van bezwaarschriften. Tegelijk lijkt het alsof ze deze procedures niet heeft doorgezet (‘niet de tijd en kennis’). En vooral de laatste opmerking is veelzeggend: “ik wil de relatie niet bederven.” Mogelijk ervaren Oekraïense ontheemden in de gemeentelijke opvang zich in een afhankelijkheidsrelatie ten opzichte van de coördinator, d.w.z. de vertegenwoordiger van de gemeente. Hoe dit in de praktijk werkt, kan uiteraard per gemeente verschillen, ook afhankelijk van keuzes die gemeenten hierin gemaakt hebben. Dit zou nader onderzoek op gemeentelijk niveau vergen.

Ook hier konden onze Oekraïense onderzoekers, vanuit eigen ervaringen of vanuit de verhalen die zij van mede-Oekraïners kennen, bevestigen dat de huisvesting in gemeentelijke opvang verschillende problemen oplevert en dat onduidelijk is welke rechten zij hebben. Onze Oekraïense onderzoekers konden ons uitleggen hoe de gemeentelijke opvang werkt en welke rol een coördinator kan hebben.

De interviews deden ons ook vermoeden dat Oekraïense ontheemden problemen ervaren in het werk. Naast de eerdergenoemde casus van leeftijdsdiscriminatie, kwamen we ook deze voorbeelden tegen:

“Ik werkte een hele maand in een café, [de werkgever] beloofde 750 euro te betalen en betaalde 430 euro.” – vrouw van 42

“Het was een nulurencontract. We werkten 10-11 uur per dag. We hadden geen vakantie. Ze zorgden er wel voor, maar niemand kon het krijgen. Als er geen werk was, kregen we niet betaald. Soms werkten we 52-54 uur per week, en soms werkten we maar 6 uur per week. Met dit soort werk verloren we de financiële hulp. Dan hadden we én geen salaris én geen financiële hulp. Dit is heel hard werken. Dit is lichamelijk werk. We stonden om 4 uur ’s ochtends op voor ons werk. We werkten in de kou. Het was heel hard werken voor een vrouw.” – vrouw van 40

En in meer algemene zin verwoordde een geïnterviewde het als volgt:

“Op wetgevend niveau bestaan ze [d.w.z. rechten]. Maar geconfronteerd met de “menselijke factor”, was ik teleurgesteld. Veel werkgevers profiteren van een hachelijke situatie, onwetendheid, kwetsbaarheid van werknemers. Vaak geven contracten niet het aantal uren aan, de vaste kosten van een uur, stellen ze nulurencontracten op. Niet alleen ik, maar ook veel van mijn kennissen hebben met een soortgelijke situatie te maken gehad. Vanaf het allereerste begin had ik de hoop of het vertrouwen dat ik voor een werkgever zou kunnen werken. Voor nu ben ik teleurgesteld. Daarom studeer ik om online projecten te kunnen volgen waarmee ik een goede levensstandaard kan verdienen en garanderen. Ik ben vrij scrupuleus met geld, en als er zich onzekere, bedrieglijke situaties voordoen neem ik geen contact meer op met die werkgever.” – vrouw van 35

Deze verhalen zijn een aanwijzing van misstanden op plekken waar Oekraïense ontheemden werken. We besloten in een latere fase van ons onderzoek een extra onderzoeksinstrument in te zetten: een foto-onderzoek (voor uitleg: zie bijlage 1). Dat moest ons helpen om een concreter beeld te krijgen van de werkplek. Dit foto-onderzoek hebben we nog niet afgerond. Wat hier interessant is, zijn de reacties die onze Oekraïense onderzoekers ontvingen toen ze Oekraïense ontheemden benaderen om aan de foto-enquête deel te nemen. Aan 87 tot 89 Oekraïners vroegen zij persoonlijk om aan de foto-enquête deel te nemen. Maar zij ontvingen in totaal slechts 17 reacties. Oekraïense ontheemden die weigerden mee te doen, gaven heel vaak aan dat zij vrees hadden voor behoud van hun baan. Ze waren bijvoorbeeld bang de bedrijfsregels te schenden voor het maken van foto’s op de werkplek. Sommigen hadden een zwart contract. Deze reacties waren opnieuw aanleiding om minstens te vermoeden dat Oekraïense ontheemden hun arbeidspositie als kwetsbaar ervaren. Recent heeft een rapport van Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen ook laten zien dat er sprake is van een toenemend aantal gevallen van uitbuiting van Oekraïense arbeidsmigranten.⁵³

Los hiervan blijft de vraag of Oekraïense ontheemden, zelfs als zij uit vrees geen rechtshulp of rechtsbescherming willen zoeken, tenminste wel voldoende kennis hebben over hun rechten. Hier ten slotte een voorbeeld uit de zorg:

“En een ander probleem is dat ik hier in Nederland een dokter kreeg voorgeschreven, een man, en ik heb een vrouwelijke arts nodig, omdat ik moslim ben. Ze hebben het zelf afgesproken en zeiden: neem welke we je al hebben gegeven. Ik weet niet hoe het echt zou moeten zijn. En ik kon hier geen wetgeving over vinden. Hier vallen we onder de richtlijn van tijdelijke bescherming, maar welke rechten we hebben, weet ik niet... Niemand vertelt ons iets. Mensen leven in een soort onwetendheid.”
– vrouw van 37

We denken dat deze reactie illustratief is voor een bredere groep van Oekraïense ontheemden. Als het ging om problemen, bleek in onze interviews geen enkele geïnterviewde uit zichzelf enige rechtsinstantie te noemen. Niemand vertelde over een poging om rechtsbescherming in te roepen of zelfs maar rechtshulp te zoeken. Om de proef op de som te nemen, hebben wij onze eigen Oekraïense onderzoekers meegenomen naar een rechtswinkel en daar kennis laten maken met het type rechtshulp dat ze daar kunnen krijgen. Het bleek dat ze onbekend waren met het fenomeen “rechtswinkel”. Ook hier ligt ruimte voor vervolgonderzoek. Overigens vormt onvoldoende kennis van de Engelse of Nederlandse taal ook hier weer een belemmering:

“Omdat het erg moeilijk is als een persoon de taal niet kent en geen telefoon bezit, dan is er geen informatieondersteuning.” – vrouw van 39

Ook voor een sterkere rechtspositie is taalverwerving dus belangrijk.

Ons onderzoek biedt voorzichtige aanwijzingen dat veel Oekraïense ontheemden weinig kennis hebben van hun rechtspositie, rechtsbescherming, de verschillende vormen van rechtshulp in Nederland en waar die te vinden zijn. Het lijkt erop dat een deel van de Oekraïners zich mede hierdoor in een kwetsbare positie bevindt.

Aanbeveling aan de Rijksoverheid, gemeenten en (rechts)hulpinstanties
Verbeter de (informatievoorziening voor) toegang tot hulp en rechtsbescherming en benut daarbij de sociale mediakanalen en organisaties waarmee Oekraïners bekend zijn.

Literatuur

Asscher, Lodewijk (2023). *Integration of People Fleeing Ukraine in the EU*. Note to European Commission. European Commission.

Adler, N. E., Epel, E. S., Castellazzo, G., & Ickovics, J. R. (2000). Relationship of subjective and objective social status with psychological and physiological functioning: Preliminary data in healthy, White women. *Health psychology*, 19(6), 586.

Adviesraad Migratie (2023). *De prijs van tijdelijkheid. Perspectief voor Oekraïense ontheemden in Nederland*.

Bakker, E. (2023). *Een onderzoek naar de toegang tot gezondheidszorg voor Oekraïense vluchtelingen*. [Afstudeerscriptie]. Hogeschool Inholland

Berger E., & van Duin, M. (2022). De vluchtelingen- en asielcrisis ander beschouwd. Een tweede inventarisatie onder veiligheidsregio's en gemeenten. *Nederlands Instituut Publieke Veiligheid*.

Brücker, H., Ette, A., Grabka, M.M., Y. Kosyakova, Y., Niehues, W., Rother, N., Spieß, C.K., Zinn, S., Bujard, M., Silva, A.R.C., Décieux, J.P., Maddox, A., Milewski, N., Sauer, L., Schmitz, S., Schwanhäuser, S., Siegert, M., Steinhauer, H. & Tanis, K. (2023). Ukrainian Refugees in Germany: Evidence From a Large Representative Survey. *Comparative Population Studies*, 48, 395-424.

Brummel, A., Hendriks, F., Joosten, H. & Jansen, E. (2023). *Waarde van Welzijn Gesprekskaarten*. Nijmegen: HAN.

Brummel, A., Jansen, E., Yerkes, M., & Javornik, J. (in press). Potential for social innovation in social work: applying the capability approach. In: Wilken, J. P., Parpan-Blaser, A., Prosser, S., Van der Pas, S., & Jansen, E. (eds.). *Social work and social innovation: Emerging trends and challenges for practice, policy and education in Europe*. Research in social work series. Bristol: Policy Press.

Buchcik, J., Kovach, V., & Adedeji, A. (2023). Mental health outcomes and quality of life of Ukrainian refugees in Germany. *Health and quality of life outcomes*, 21(1), 23.

Centraal Bureau voor de Statistiek (2022, 30 november). *Begin juli had ruim een derde van de Oekraïense vluchtelingen werk*. Geraadpleegd op 18 november 2023, van <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2022/48/begin-juli-had-ruim-een-derde-van-de-oekraïense-vluchtelingen-werk>.

Centraal Bureau voor de Statistiek (2023, 23 februari). *Helpt Oekraïners woont op adres dat eerder nog onbewoond was*. Geraadpleegd op 19 november 2023, van <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2023/08/helpt-oekraïners-woont-op-adres-dat-eerder-nog-onbewoond-was>.

Centraal Bureau voor de Statistiek (2023, 13 april). *Steeds meer statushouders hebben betaald werk*. Geraadpleegd op 19 november 2023, van <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2023/15/steeds-meer-statushouders-hebben-betaald-werk>.

Centraal Bureau voor de Statistiek (2023, 27 september). *Oekraïense vluchtelingen, 1 mei 2023*. Geraadpleegd op 18 november 2023, van <https://www.cbs.nl/nl-nl/maatwerk/2023/39/oekraïense-vluchtelingen-1-mei-2023>.

Centraal Bureau voor de Statistiek (2023, 27 september). *Opnieuw meer Oekraïense vluchtelingen in loondienst*. Geraadpleegd op 18 november 2023, van <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2023/39/opnieuw-meer-oekraïense-vluchtelingen-in-loondienst>.

Cvejic, J. (2023). *Samen sterk voor de huisvesting van de Oekraïense vluchtelingen*. [Afstudeerscriptie]. Hogeschool Inholland.

van Eldik, I., Jordaan, M., Lankreijer, B., & Sapulete S. (2023, 7 juni). *Tweede Monitor Taalonderwijs volwassen Oekraïense ontheemden*. Geraadpleegd op 22 novemer 2023 via <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2023/07/07/tk-bijlage-5-tweede-monitor-taalonderwijs-volwassen-oekraïense-ontheemden#:~:text=Tweede%20Monitor%20Taalonderwijs%20volwassen%20Oekra%C3%A-fense%20ontheemden,-Rapport%20over%20taalonderwijs&text=Het%20rapport%20gaat%20over%20de,te%20voldoen%20aan%20de%20vraag>.

Geense, W. Bakker, M., Boin, C., & van Duin, M. (2022). *De problematiek in de opvang van vluchtelingen en asielzoekers nader beschouwd. Een derde inventarisatie*. Nederlands Instituut Publieke Veiligheid.

de Gruijter, M., Sikkema, M., & Yohannes, R. (2022). *De opvang van Oekraïense vluchtelingen in Rotterdam: Ervaringen en uitdagingen*. Kennisplatform Inclusief Samenleven.

Guerrero, Z., Melicharová, H., Kavanová, M., Prokop, D., Škvrňák, M., Kunc, M., ... & Winkler, P. (2023). Mental health conditions and help-seeking among Ukrainian war refugees in Czechia: A cross-sectional study. *Psychiatry Research*, 329, 115552.

Koudijs, H., & Smal, E. (2022). In goede handen? *Pharos*.

Lankreijer, B., Sapulete, S., van Eldik, I., & Jordaan, M. (2023, 17 januari). *Eerste Monitor Taalonderwijs volwassen Oekraïense ontheemden*. Geraadpleegd op 22 november 2023 via <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2023/02/17/tk-bijlage-2-berenschot-rapport-monitorings-en-verdiepend-onderzoek-taalonderwijs-aan-okeraïense-volwassenen>.

Lopatovska, I., Arora, K., Fernandes, F. V., Rao, A., Sivkoff-Livneh, S., & Stamm, B. (2022). Experiences of the Ukrainian adolescents during the Russia-Ukraine 2022 War. *Information and Learning Sciences*, 123(11/12), 666-704.

Meulendijk, N. (2023). *Discriminatie bij opvang tussen asielzoekers en Oekraïense vluchtelingen: Een onderzoek naar de mogelijk aanwezigheid van discriminatie bij het realiseren van opvang door de gemeente Rotterdam en de Veiligheidsregio Rotterdam-Rijnmond*. [Afstudeerscriptie]. Hogeschool Inholland.

Ministerie van Justitie en Veiligheid (2023, oktober). *Leefgeld voor vluchtelingen uit Oekraïne*. Geraadpleegd op 20 november 2023, van <https://open.overheid.nl/documenten/ff834c3d-744a-4861-b0fa-6adc9cd665f7/file>

Navarro Garcia, Y. (2023). *Is de toegang tot huisartsenzorg nog wel een mensenrecht?* [Afstudeerscriptie]. Hogeschool Inholland

Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen (2023, 18 oktober). *Jaarcijfers Mensenhandel 2022*. Geraadpleegd op 20 november 2023 via <https://www.nationaalrapporteur.nl/publicaties/rapporten/2023/10/18/jaarcijfers-slachtoffers-en-potentiele-daders-van-mensenhandel-in-nederland-bekend>.

Nussbaum, M.C. (1997). "Capabilities and Human Rights" *Fordham Law Review*, 66, no. 2, 273-300.

Nussbaum, M.C. (2000). *Women and Human Development: The Capabilities Approach*. Cambridge: Cambridge University Press.

Nussbaum, M.C. (2011) *Creating Capabilities. The Human Development Approach*. Harvard University Press.

Pew Research Center (2017, 10 mei). *Religious Belief and National Belonging in Central and Eastern Europe*. Geraadpleegd op 14 november 2023, van <https://www.pewresearch.org/religion/2017/05/10/religious-affiliation/>

Raad van de Europese Unie (z.d.). *Infographic - Vluchtelingen uit Oekraïne in de EU*. Geraadpleegd op 18 november 2023, van <https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/ukraine-refugees-eu/>.

Reinhard S, Dang A, Matesva M. (2021). *Mental Health in Ukraine*. Yale Institute for Global Health.

Riad, A., Drobov, A., Krobot, M., Antalová, N., Alkasaby, M. A., Peřina, A., & Kořčík, M. (2022). Mental health burden of the Russian-Ukrainian war 2022 (RUW-22): anxiety and depression levels among young adults in central Europe. *International journal of environmental research and public health*, 19(14), 8418.

Rijksoverheid (z.d.). *Cijfers opvang vluchtelingen uit Oekraïne in Nederland*. Geraadpleegd op 18 november 2023, van <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/opvang-vluchtelingen-uit-oekraïne/cijfers-opvang-vluchtelingen-uit-oekraïne-in-nederland>.

Rijksoverheid (z.d.). *Werk en inkomen voor vluchtelingen uit Oekraïne*. Geraadpleegd op 18 november 2023, van <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/opvang-vluchtelingen-uit-oekraïne/werk-en-inkomen>.

Rusinovic, K., Ham, A., Gooren, J., Jonker, D., & Rebero, N. (2023). *Ontvlucht en ontheemd: Oekraïense vluchtelingen in Den Haag*. De Haagse Hogeschool.

Sen, A. (1980). Equality of what? In: McMurrin, S. (ed.). *Tanner Lectures on Human Values*, 197-220. Cambridge: Cambridge University Press.

SER (2023) Informatie Oekraïense vluchtelingen. Geraadpleegd 8 september 2023 via <https://www.ser.nl/nl/thema/werkwijzer-vluchtelingen/vluchtelingen-uit-oekraïne#:~:text=Ruim%2060.000%20Oekra%C3%AFense%20ontheemden%20worden,procent%20betaald%20werk%20als%20werknemer>.

Shaidrova, M, Bonnepart, J., & Ngo, M. (2022). Situational Report. 18 May 2022. *Ukrainians in the Netherlands Foundation*.

United Nations High Commissioner for Refugees (2022, juli). *Lives on Hold: Profiles and Intentions of Refugees from Ukraine. Czech Republic, Hungary, Republic of Moldova, Poland, Romania & Slovakia*. Geraadpleegd op 19 november 2023, van <https://data.unhcr.org/en/documents/details/94176>.

United Nations High Commissioner for Refugees (2022, september). *Lives on Hold: Profiles and Intentions of Refugees from Ukraine*. Geraadpleegd op 19 november 2023, van <https://data.unhcr.org/en/documents/details/101747>.

UWV (2022, 15 juli). *Ruim 24.000 vluchtelingen uit Oekraïne hebben werk gevonden in Nederland*. Geraadpleegd op 20 november 2023, van Ruim 24.000 vluchtelingen uit Oekraïne hebben werk gevonden in Nederland ([uwv.nl](https://www.uwv.nl))

Wijkhuijs, V., Leentvaar, E. & van Duin, M. (2022). *De Oekraïense vluchtelingencrisis: Eerste ervaringen van veiligheidsregio's en gemeenten*. Nederlands Instituut Publieke Veiligheid.

Bijlage 1: verant- woording onderzoek

Ons onderzoek bestond uit literatuuronderzoek, interviews, een enquête en een foto-enquête. Het onderzoek is mede mogelijk gemaakt door vier Oekraïense onderzoekers die deelnamen aan het onderzoeksteam. Onze gesprekken met hen hielpen om de interviews en enquêtes te duiden. Tot slot hebben vier studenten van Hogeschool Inholland afstudeerscripties uitgevoerd die ook dit onderzoek ten goede kwamen. Het onderzoek is goedgekeurd door de ethische commissie van Inholland.

Aanleiding

Aanleiding voor ons onderzoek is de toepassing van de Richtlijn Tijdelijke Bescherming op de groep van Oekraïners en anderen die Oekraïne hadden en hebben verlaten op de vlucht voor de oorlog daar. De toepassing van deze Richtlijn is uniek en nieuw voor de Europese Unie. Niet eerder werd deze Richtlijn geactiveerd. Normaal gesproken dienen mensen die vanuit andere landen de Europese Unie binnentreden en hier een toevlucht zoeken, asiel aan te vragen. De Richtlijn werd ooit ingesteld om een nader kader van maatregelen te geven op basis van artikel 78, lid 2, aanhef en onder c, EU-Werkingsverdrag. Het derde lid van dit artikel beoogde dat dit kader gebruikt zou worden

indien “een of meer lidstaten ten gevolge van een plotselinge toestroom van onderdanen van derde landen in een noodsituatie terechtkomen”. Het Uitvoeringsbesluit (EU) 2022/382 van de Raad van 4 maart 2022 bepaalde voor de eerste keer dat deze Richtlijn van toepassing is op “personen die sinds 24 februari 2022 ontheemd zijn geraakt als gevolg van de militaire invasie door de Russische strijdkrachten die op die datum begon”. Het is daarom belangrijk, juridisch en maatschappelijk, om te onderzoeken in hoeverre deze Richtlijn in de praktijk werkt. Wij besloten te onderzoeken hoe de Richtlijn werkt vanuit het perspectief van Oekraïense ontheemden.

Literatuuronderzoek

We hebben gekeken naar eerdere, vergelijkbare onderzoeken zijn uitgevoerd naar Oekraïense ontheemden in Nederland en, voor zover mogelijk, in andere lidstaten van de Europese Unie; en verder, in beperkte mate, naar juridische en beleidsmatige stukken die Oekraïense ontheemden in Nederland betreft.

Interviews

Semigestructureerde interviews zijn gehouden om te onderzoeken welke basisbehoeften Oekraïense ontheemden kennen, of ze deze behoeften kunnen realiseren, welke problemen ze daarbij ondervinden en hoe ze daarmee omgaan. Voor de interviews hebben we gebruikgemaakt van de Waarde van Welzijn Gesprekskaarten.⁵⁴ Deze gesprekskaarten zijn gebaseerd op de capability benadering van Martha Nussbaum.⁵⁵ Voor dit rapport hebben we ervoor gekozen om deze waarden te benoemen als ‘basisbehoeften’. De kaarten gaven structuur aan het interview en maakten het mogelijk om verbanden te leggen, basisbehoeften te rangschikken en op een minder formele manier zeer persoonlijke gesprekken te voeren. Voor de interviews is een handleiding ontwikkeld. Na de kennismaking en introductie werden eerst algemene vragen gesteld. Daarna werden de gesprekskaarten op tafel gelegd, waarbij gevraagd is een top 5 uit te kiezen en te rangschikken. Deze vijf basisbehoeften zijn één voor één besproken, waarbij vragen gesteld zijn als: waarom zijn is deze behoefte zo belangrijk? Hoe krijgt deze vorm in Nederland? Lukt het om deze te realiseren? Tegen welke problemen loop je aan?

De interviews zijn in het Oekraïens uitgevoerd door de vier Oekraïense leden van het onderzoeksteam, zelf ook ontheemden. Vanwege de taal en de gedeelde ervaringen konden zij zich

erg goed verhouden tot de respondenten. Zij konden gemakkelijk respondenten benaderen en hun vertrouwen winnen, soms uit hun eigen netwerk maar meestal daarbuiten. In totaal zijn 40 interviews afgenomen in de periode van november 2022 tot en met april 2023. Er zijn 9 mannen en 31 vrouwen geïnterviewd. De jongste respondent was 17, de oudste 69. 29 van de 40 hadden kinderen. 17 waren getrouwd, 7 gescheiden en 12 vrijgezel. Er was diversiteit in religie met grofweg dezelfde verdeling als de totale populatie in Nederland (zie § 2.2). De respondenten waren woonachtig in Noord-Holland, Zuid-Holland, Noord-Brabant, Gelderland en Utrecht. De interviews zijn getranscribeerd en met de software MAXQDA thematisch gecodeerd.

Enquête

In mei en juni 2023 hebben we een enquête gehouden onder Oekraïense ontheemden. Hiermee wilden we onderzoeken hoe tevreden Oekraïners zijn met het realiseren van hun basisbehoeften en of bepaalde groepen daar beter in slagen dan andere. Met medewerking van de Ukrainians in the Netherlands Foundation⁵⁶ hebben we de enquête uitgezet in Telegram- en Facebookgroepen. Dit betroffen:

- 4 landelijke Telegramgroepen met respectievelijk 21.457, 7.262, 6.220 en 3.095 deelnemers
- Bijbehorende Facebook- of Vibergroepen
- 6 lokale Telegram-, Facebook- of WhatsAppgroepen in Rotterdam (2.850 deelnemers), De Rijp (128 deelnemers), Alkmaar (115 deelnemers), Alkmaar-Bergen (158 deelnemers), Monnickendam (107 deelnemers) en Den Haag (ongeveer 1.000 deelnemers)

Op de uitnodiging om deel te nemen kwamen 1.082 reacties, waarvan een deel onbruikbaar was, voornamelijk omdat de enquête slechts voor een klein deel was ingevuld. De 901 bruikbare reacties die overbleven, vormen een goede afspiegeling van de totale populatie van ongeveer 100.000 ontheemde Oekraïners in Nederland. We hebben niet gevraagd waar respondenten wonen, maar omdat we grote landelijke groepen hebben gebruikt om de enquête uit te zetten, gaan we ervan uit dat we goede landelijke dekking hebben. Mannen zijn in onze steekproef ondervertegenwoordigd: 31,6% van de ontheemden is man, in onze steekproef was dat 16,5%. Qua leeftijd is onze steekproef representatief, hoewel we verhoudingsgewijs meer dertigers hebben (39% versus 27%) en juist minder 60-plussers (3% versus 11%) dan in de algemene populatie. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat 60-plussers minder actief zijn in Telegramgroepen.

⁵⁴ Zie: Brummel, A., Hendriks, F., Joosten, H. & Jansen, E. (2023). Waarde van Welzijn Gesprekskaarten.

⁵⁵ Brummel, A., Jansen, E., Yerkes, M., & Javornik, J. (in press). Potential for social innovation in social work: applying the capability approach. In: Wilken, J. P., Parpan-Blaser, A., Prosser, S., Van der Pas, S., & Jansen, E. (eds.), *Social work and social innovation: Emerging trends and challenges for practice, policy and education in Europe. Research in social work series*. Bristol: Policy Press. Voor de capability benadering: Nussbaum (1997); Nussbaum (2000); Nussbaum (2011).

⁵⁶ <https://ukrainians.nl/>

De enquête is afgenomen met het programma Qualtrics en de data zijn geanalyseerd in SPSS.

Enquêteontwerp

De enquête bestond uit twee delen: vragen over sociale kenmerken en vragen over basisbehoeften. Sociale kenmerken betroffen: geslacht, leeftijd, religie, opleiding, opleiding van de ouders, taalvaardigheid in het Nederlands en Engels, relationele status, met wie de woonruimte gedeeld wordt, voor wie zorggedragen wordt in Oekraïne, geldzorgen, hoe vaak men verhuisd is in Nederland, hoeveel steun men ervaart van familie en

vrienden en de sociaaleconomische status. Samen met onze Oekraïense onderzoekers hebben we de voor ontheemden relevante antwoordmogelijkheden opgesteld. Voor de sociaaleconomische status hebben we de MacArthur Scale of Subjective Social Status⁵⁷ gebruikt.

Voor de vragen over basisbehoeften hebben we de vijf basisbehoeften genomen die op het moment dat we de enquête ontwierpen het meest genoemd werden in de interviews: werk, wonen, veilig voelen, mezelf ontwikkelen en zorg en hulp krijgen die ik nodig heb.⁵⁸ Op dat moment waren

echter nog niet alle interviews afgerond. Na afronding van de interviews bleek de basisbehoefte ‘financiële zekerheid’ vaker genoemd dan ‘zorg en hulp krijgen die ik nodig heb’. Daarom hebben we ervoor gekozen om voor de analyse in dit rapport beide basisbehoeften mee te nemen. Dat kan omdat we ook naar het thema ‘financiële zekerheid’ hebben gevraagd in de enquête, maar dan als sociaal kenmerk.

Voor elke basisbehoefte hebben we met onze vier Oekraïense onderzoekers geanalyseerd wat daaronder in de interviews verstaan werd. Per deelconcept hebben we vervolgens vragen opgesteld die de tevredenheid met het realiseren daarvan meten, zoals te zien in tabel 5.

In de analyse zijn de vragen per basisbehoefte samengevoegd tot een schaalvariabele die de algemene tevredenheid met de betreffende basisbehoefte meet. Eerst is een betrouwbaarheidsanalyse gedaan om te zien of de vragen wel hetzelfde meten en samengevoegd kunnen worden. Voor ‘werk’ en ‘mezelf ontwikkelen’ was Cronbach’s alpha respectievelijk ,725 en ,803; voldoende betrouwbaar om een schaal te maken. Voor ‘wonen zoals ik wil’ is besloten om de derde vraag weg te laten, omdat de alpha dan steeg van ,773 naar ,877. De schaalvariabele voor ‘veilig voelen’ zou met een alpha van ,620 te onbetrouwbaar zijn. Daarom zijn de drie veiligheidsvragen afzonderlijk behandeld in de analyse. Hoewel de alpha van ,915 voor ‘zorg en hulp krijgen die ik nodig heb’ wijst op een hoge betrouwbaarheid, kozen we ervoor de medische zorg te scheiden van de hulp bij het navigeren van de Nederlandse samenleving, omdat medische zorg een andere soort zorg is. De vier vragen over medische zorg zijn wel samengevoegd; de alpha bedroeg ,931. De twee dimensies die ‘financiële zekerheid’ zijn gaan meten, waren zoals eerder gezegd opgenomen in de vragen over sociale kenmerken en niet als basisbehoefte bedoeld. Omdat het toch een belangrijke basisbehoefte bleek te zijn, hebben we ze in de analyse alsnog zodanig opgevat. De vragen hebben echter andere antwoordmogelijkheid dan de andere basisbehoeften en konden met een Cronbach’s alpha van ,299 niet worden samengevoegd. Daarom zijn ‘kunnen rondkomen’ en ‘geldzorgen over de toekomst’ apart behandeld in de analyse.

Foto-onderzoek

Omdat we de woon- en werkomstandigheden in beeld wilden brengen hebben de Oekraïners uit ons team ontheemden in hun nabije omgeving benaderd om foto’s te maken. Ze kregen een lijst met instructies om bijvoorbeeld een foto te maken van het uniform dat iemand op haar werkplek

draagt, of van de vloer in de woonplek. Voor de foto’s hadden we bovendien “spelregels” meegegeven om bijvoorbeeld de anonimiteit van (andere) mensen of werkgevers te waarborgen. Voor elke foto die respondenten instuurden, vroegen we om een score te geven van hun tevredenheid (via een ‘smiley’ met neutrale dan wel meer of minder gelukkige uitdrukking). Aan 87 tot 89 Oekraïners is gevraagd aan de foto-enquête deel te nemen. We ontvingen in totaal 17 reacties.

Bij het schrijven van dit rapport was de analyse van dit foto-onderzoek nog niet afgerond. De resultaten hieruit zijn dit in dit rapport niet meegenomen. Wel verwijzen we in dit rapport naar reflectie op dit foto-onderzoek uit een bijeenkomst die we hadden met onze Oekraïense onderzoekers (zie §4.7).

Scriptieonderzoeken van studenten

Studenten aan de opleidingen HBO-Rechten en Sociaal-juridische dienstverlening hebben afstudeeronderzoeken verricht in opdracht van het lectoraat Toegankelijkheid van het Recht, waarbij zij zich richtten op verschillen in de opvang tussen asielzoekers en Oekraïense ontheemden (Meulendijk, 2023) en op de toegankelijkheid van: gezondheidszorg (Bakker, 2023), huisartsenzorg in het bijzonder (Navarro Garcia, 2023) en huisvesting (Cvejic, 2023).

57 Adler et al. (2000)
58 Zie bijlage 2

Bijlage 2: lijst van basis- behoeften

Hieronder volgt een lijst van basisbehoeften die geïnterviewde Oekraïners hebben genoemd, in volgorde van meest genoemd (op nr. 1) naar minst genoemd (op nr. 19).

	Basisbehoefte	Nederlandse vertaling	Aantal keer in top 5	Percentage respondenten dat deze waarde in top 5 plaatst
1	Work	Werk	22	55%
2	Appropriate housing	Wonen zoals ik wil	21	53%
3	Feeling safe	Me veilig voelen	20	50%
4	Develop myself	Mezelf ontwikkelen	19	48%
5	Financial security	Rondkomen met geld	17	43%
6	Receive the care that i need	Zorg en hulp krijgen die ik nodig heb	13	33%
7	Healthy lifestyle	Gezond leven	13	33%
8	Being in contact with others	Contact hebben met andere mensen	12	30%
9	Use my talents	Talenten inzetten	9	23%
10	Make my own choices	Eigen keuzes maken	8	20%
11	Enjoy culture	Genieten van cultuur	8	20%
12	Enjoy life	Genieten van het leven	8	20%
13	Be who i want to be	Zijn wie ik wil zijn	6	15%
14	Enjoy nature	Genieten van de natuur	5	13%
15	Being meaningful to others	Iets betekenen voor een ander	5	13%
16	Give my opinion	Mijn mening laten horen	4	10%
17	Sense of belonging	Erbij horen	4	10%
18	Express feelings	Mijn gevoelens uiten	3	8%
19	Decide on my leisure time	Mijn vrijetijd invullen	2	5%

Bijlage 3: enquête- vragen

1. This survey is only for Ukrainians under temporary protection in the Netherlands, of at least 18 years old. Are you a refugee from Ukraine of at least 18 years old, fled after the Russian invasion in 2022?

☐ No

☐ Yes
2. How old are you? [age in years]
3. What is your gender?

☐ Male

☐ Female

☐ Other / prefer not to say
4. What level of education did you have in Ukraine?

☐ Higher

☐ Middle/professional

☐ Lower

☐ No education
5. What level of education did your parents have in Ukraine?

☐ Higher

☐ Middle/professional

☐ Lower

☐ No education
6. English:

[very poor - poor - acceptable - good - very good]
7. Dutch:

[very poor - poor - acceptable - good - very good]
8. What is your religion?

☐ Orthodox

☐ Catholic

☐ Islam

☐ Buddhism

☐ Judaism

☐ Not religious

☐ Other
9. Are you currently in a relationship?

☐ Yes, partner in Ukraine

☐ Yes, partner in the Netherlands

☐ Without partner

☐ Other
10. With whom do you share your living space? (multiple answers possible)

☐ Nobody, just me

☐ Partner

☐ Child(ren) under 18

☐ Adult child(ren)

☐ Grandchild(ren)

☐ Parents

☐ Other family members

☐ Friends

☐ Pets

☐ The host family

☐ Other people
11. For whom do you take care in Ukraine? (multiple answers possible)

☐ Partner

☐ Child(ren)

☐ Parents

☐ Nobody

☐ Other
12. For today, would you say that you have...

☐ more money than you need

☐ just enough for your needs

☐ not enough to meet your needs
13. For the future, do you worry about having enough money to meet your needs?

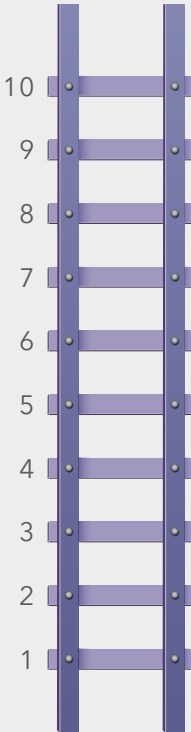
☐ No

☐ A little bit

☐ Yes
14. To what extent can you rely on relatives or friends for support in the Netherlands? Please indicate: (very little) 1 - 2 - 3 - 4 - 5 (very much)

At the top of the ladder are Ukrainians in the Netherlands who have a good job that fits their qualification, who have good housing, speak English and/or Dutch, who have a network with Dutch people, etc.

15. If you compare yourself to other Ukrainian refugees in the Netherlands, where would you rank yourself? I rank myself at: [steps 1 through 10]

16. How many times have you moved in the Netherlands?

Do you agree or disagree with the following statements about work?

[strongly disagree - disagree - undecided - agree - strongly agree]

17. It is easy for me to find a job in the Netherlands

18. I am satisfied with my job in the Netherlands

19. I am happy with the chances of finding a job in my field and on my level in the Netherlands

Do you agree or disagree with the following statements about safety?

[strongly disagree - disagree - undecided - agree - strongly agree]

20. I do not have to fear violence in the Netherlands

21. I worry about the safety of close relatives in the Netherlands

22. I feel safe in my place of stay in the Netherlands

23. How satisfied are you with possibilities to develop yourself in the Netherlands (for example: language courses, job courses or trainings)?
[scores 1 through 5 with smiley changing from unhappy to happy]

24. How satisfied are you with how you manage to fit into Dutch culture?
[scores 1 through 5 with smiley changing from unhappy to happy]

25. Is your current housing suitable, regarding your family situation?
[scores 1 through 5 with smiley changing from unhappy to happy]

26. How satisfied are you with the stability of your housing?
[scores 1 through 5 with smiley changing from unhappy to happy]

27. How satisfied are you with the location of your housing? (think of: city/village, good infrastructure, close to facilities)?
[scores 1 through 5 with smiley changing from unhappy to happy]

28. How satisfied are you with access to family doctors in the Netherlands?
[scores 1 through 5 with smiley changing from unhappy to happy]

29. How satisfied are you with access to medicine in the Netherlands?
[scores 1 through 5 with smiley changing from unhappy to happy]

30. How satisfied are you with access to hospital care in the Netherlands?
[scores 1 through 5 with smiley changing from unhappy to happy]

31. How satisfied are you with health insurance in the Netherlands?
[scores 1 through 5 with smiley changing from unhappy to happy]

32. How satisfied are you with help you get to navigate the Dutch bureaucracy and society?
[scores 1 through 5 with smiley changing from unhappy to happy]

Bijlage 4:
tabellen

Tabel 1: Bivariate correlaties basisbehoeften onderling

De onderstaande tabel betreffen de schaalconstructen en enkele losse vragen over basisbehoeften, zoals verantwoord in bijlage 1.

	Wonen	Rond- komen	Geld- zorgen	Werk	Zorg	Hulp	Mezelf ont- wikkelen	Veilig 1	Veilig 2	Veilig 3
Wonen zoals ik wil	1	-,315	-,155	,297	,343	,531	,423	,262	,165	,430
Rondkomen met geld	-,315	1	,169	-,391	-,213	-,367	-,205	-,175	-,179	-,184
Geldzorgen in de toekomst	-,155	,169	1	-,149	-,112	-,158	-,080	n.s.	n.s.	n.s.
Werk	,297	-,391	-,149	1	,295	,415	,380	,209	,146	,154
Medische zorg	,343	-,213	-,112	,295	1	,539	,450	,311	,207	,318
Hulp bij het navigeren van de Nederlandse samenleving en bureaucratie	,531	-,367	-,158	,415	,539	1	,605	,277	,165	,346
Mezelf ontwikkelen	,423	-,205	-,080	,380	,450	,605	1	,228	,126	,225
Veilig voelen 1 – niet bang zijn voor geweld in NL	,262	,175	n.s.	,209	,311	,277	,228	1	,343	,448
Veilig voelen 2 – Niet vrezen voor de veiligheid van naaste familieleden in NL	,165	,179	n.s.	,146	,207	,165	,126	,343	1	,342
Veilig voelen 3 – Veilig voelen op de plek waar ik woon in NL	,430	-,184	n.s.	,154	,318	,346	,225	,448	,342	1

Tabel 2: Bivariate correlaties basisbehoeften en sociale kenmerken
In de onderstaande tabel zijn de sociale kenmerken weergegeven voor zover ze significante samenhang vertonen met minstens één van de basisbehoeften. De variabelen ‘geslacht’, ‘opleiding ouders’ en ‘aantal keer verhuisd’ vertonen geen significante samenhang met de basisbehoeften.

Engelse taalvaardigheid										
Leeftijd	Opleiding	Nederlandse taalvaardigheid	Religie - Oosters	Religie - Katholiek	Religie - lamitisch	Religie - Niet-religieus	Partner hebben			
-,158	n.s.	,108	n.s.	n.s.	n.s.	,076	n.s.			
Rondkomen met geld	n.s.	-,082	,139	n.s.	n.s.	-,147	,081			
Geldzorgen in de toekomst	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.			
Werk	n.s.	,147	-,123	n.s.	,088	,092	n.s.			
Medische zorg	n.s.	n.s.	-,095	n.s.	n.s.	,089	n.s.			
Hulp bij het navigeren van de Nederlandse samenleving en bureaucratie	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	,115	n.s.			
Mezelf ontwikkelen	n.s.	,129	-,086	,081	n.s.	,076	n.s.			
Veilig voelen 1 – niet bang zijn voor geweld in NL	n.s.	,093	-,073	-,078	n.s.	,107	n.s.			
Veilig voelen 2 – Niet vrezen voor de veiligheid van naaste familieleden in NL	,096	,145	-,106	n.s.	n.s.	,115	n.s.			
Veilig voelen 3 – Veilig voelen op de plek waar ik woon in NL	n.s.	,091	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.			

(vervolg)	Woonruimte				Woonruimte				Woonruimte				Zorg dragen voor ouders in Oekraïne
	Woonruimte delen met partner	Woonruimte delen met kinderen <18	Woonruimte delen met kinderen >18	Woonruimte delen met kleinkinderen	Woonruimte delen met ouders	Woonruimte delen met vrienden	Woonruimte delen met gastgezin	Woonruimte delen met niemand	Woonruimte delen met overige familieleden	Woonruimte delen met overigen			
Wonen zoals ik wil	,088	-,115	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	,074	,088	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	
Rondkomen met geld	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	
Geldzorgen in de toekomst	n.s.	-,106	n.s.	n.s.	,078	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	
Werk	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	,088	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	
Medische zorg	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	,099	,083	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	
Hulp bij het navigeren van de Nederlandse samenleving en bureaucratie	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	,098	,087	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	
Mezelf ontwikkelen	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	-,143	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	
Veilig voelen 1 – niet bang zijn voor geweld in NL	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	,068	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	
Veilig voelen 2 – Niet vrezen voor de veiligheid van naaste familieleden in NL	,073	-,116	-,126	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	,073	n.s.	,091	n.s.	n.s.	
Veilig voelen 3 – Veilig voelen op de plek waar ik woon in NL	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	,074	n.s.	n.s.	,089	-,149	n.s.	n.s.	

(vervolg)	Zorg dragen				Social-economische status
	Zorg dragen voor kinderen in Oekraïne	Zorg dragen voor partner in Oekraïne	Zorg dragen voor overige mensen in Oekraïne	Zorg dragen voor niemand in Oekraïne	Sociale steun
Wonen zoals ik wil	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	,384
Rondkomen met geld	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	-,300
Geldzorgen in de toekomst	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	-,156
Werk	n.s.	-,082	n.s.	n.s.	,475
Medische zorg	-,096	n.s.	n.s.	n.s.	,190
Hulp bij het navigeren van de Nederlandse samenleving en bureaucratie	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	,319
Mezelf ontwikkelen	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	,342
Veilig voelen 1 – niet bang zijn voor geweld in NL	n.s.	n.s.	n.s.	,099	,184
Veilig voelen 2 – Niet vrezen voor de veiligheid van naaste familieleden in NL	n.s.	-,112	n.s.	,114	,185
Veilig voelen 3 – Veilig voelen op de plek waar ik woon in NL	n.s.	n.s.	n.s.	,081	,239

Tabel 3: Verschillen tussen de bovenste en onderste helft van de ladder

	Onderste helft		Bovenste helft		Sig.	Cohen's d
	M	SD	M	SD		
Wonen zoals ik wil	2,53	1,24	3,37	1,26	t(737) = -9,05; p < ,001	-0,67
Rondkomen met geld	2,26	0,49	2,36	0,53	U = 60978,0; p < ,001	0,52
Geldzorgen in de toekomst	2,83	0,41	2,74	0,49	U = 74955,5; p = ,003	0,21
Werk	2,38	0,76	3,07	0,84	t(784) = -12,16; p < ,001	-0,87
Medische zorg	2,67	1,16	3,08	1,27	t(557) = -3,98; p < ,001	-0,34
Hulp bij het navigeren van de Nederlandse samenleving en bureaucratie	2,67	1,30	3,44	1,25	U = 28153,0; p < ,001	-,60
Mezelf ontwikkelen	2,74	1,07	3,42	1,11	t(745) = -8,53; p < ,001	-0,62
Veilig voelen 1 – niet bang zijn voor geweld in NL	3,57	0,94	3,81	0,98	U =66223,0; p < ,001	-0,24
Veilig voelen 2 – Niet vrezen voor de veiligheid van naaste familieleden in NL	3,43	1,07	3,74	1,02	U =63010,0; p < ,001	-,029
Veilig voelen 3 – Veilig voelen op de plek waar ik woon in NL	3,72	1,03	4,08	,95	U = 60479,0; p < ,001	-,037

Tabel 4: Samenhang van sociale steun met basisbehoeften en sociaal-economische status

	Correlatiecoëfficiënten
Wonen zoals ik wil	,247
Rondkomen met geld	-,192
Geldzorgen in de toekomst	-,139
Werk	,216
Medische zorg	,163
Hulp bij het navigeren van de Nederlandse samenleving en bureaucratie	,265
Mezelf ontwikkelen	,215
Veilig voelen 1 – niet bang zijn voor geweld in NL	,084
Veilig voelen 2 – Niet vrezen voor de veiligheid van naaste familieleden in NL	n.s.
Veilig voelen 3 – Veilig voelen op de plek waar ik woon in NL	,125
Sociaal-economische status	,406

Tabel 5: Samenhang van hulp met het navigeren van de Nederlandse samenleving met basisbehoeften en sociaal-economische status

	Correlatiecoëfficiënten
Wonen zoals ik wil	,531
Rondkomen met geld	-,367
Geldzorgen in de toekomst	-,158
Werk	,415
Medische zorg	,539
Mezelf ontwikkelen	,605
Veilig voelen 1 - niet bang zijn voor geweld in NL	,277
Veilig voelen 2 - Niet vrezen voor de veiligheid van naaste familieleden in NL	,165
Veilig voelen 3 - Veilig voelen op de plek waar ik woon in NL	,346
Sociaal-economische status	,317

Onderzoeksteam:

Martin Blaakman

Jossian Zoutendijk

Alina Stepanenko

Anna Golub

Snizhana Savko

Yaroslava Chebanova

Kijk voor meer informatie op
inholland.nl/oekrainersinnl

